

1 OCT 2009

ՀԱՅՈՑ

ՆՈՐ ՎԿԱՆԵՐԸ

(ժողովրդական հրատարակութիւն)

ՀԱՏՈՐ Ա.

(1155—1485)

50ր.

Կազմեցին

Յ. ՄԱՆԱՆՂԵԱՆ և Ի. Հ. ԱՃԱՌԵԱՆ

№ 6625 ք.
№ 6785 ր.

Վ. Ա. Գ. Ա. Բ. Շ. Ա. Ս. Տ.

Տպարան Մայր Աթոռոյ Ս. Էջմիածնի

1902

235

Մ-24

ՀԱՅՈՑ

ՆՈՐ ՎԿԱՆԵՐԸ

(ժողովրդական հրատարակութիւն)

№ 6 185 թ.

№ 6185 m.

ՀԵՏՈՐ Ը.

(1155—1485)

ՀՐԱՄԱՆԱԻ

Յ. Տ. ՄԿԵՏԻ Ա.

Վեհափառ և Սրբազնագոյն Կարօղիկոսի

ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

Կազմեցից

Յ. ՄԱՆԱՆԴԵԱՆ ԵՒ Դ. ԱԺՈՒԵԱՆ

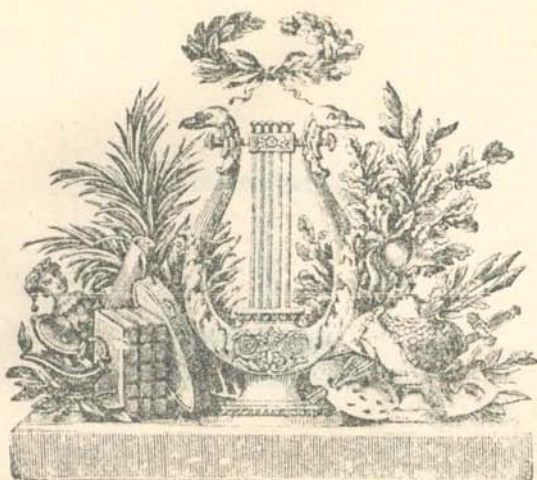
Տպարան Մայր Արողոյ Ս. Էջմիածնի

1902

Дозволено цензурою 6 Юня 1902 г. г. Тифлисъ.

5236
38

ԳՐԻՍՏՈՆԵՈՒԹԵԱՆ

ԵՒ

Ս. Է. ԶՄԻԱԾՆԻ ՀԱՍՏԱՏՈՒԹԵԱՆ

16^{րդ}

ԵՒ

ԳՐԵՐԻ ԳԻԻՏԻ

15^{րդ} **ԳԱՐԱԳԱՐՁԻ ԱԹՔԻ**

ՀԱՅՈՑ ՆՈՐ ՆԱՀԱՏԱԿՆԵՐԻՆ

Ներկայ հատորը Ա. մասն է մեր «Հայոց նոր վիճակները» ա-
նուն աշխատութեան ժողովրդական հրատարակութեան, ուր
ամփոփուած են սրբերի վկայարանութեանց ընդգրկելը միայն:
Բնագրերի ձեռագրական տարբերութիւնները, այդ ձեռագրերի
մասին տեղեկութիւններ, սրբերի վկայութեան թուականի և
նոցա հեղինակներին վերաբերեալ քննութիւններ և՛ ընթերցողը
կը գտնէ մեր աշխատութեան գիտական հրատարակութեան մէջ,
որ շուտով լոյս կը տեսնէ Մայր Աթոռի տպարանէց:

ՀԱՅՈՑ

ՆՈՐ ՎԿԱՆԵՐԸ

I.

ԹԷՈՂՈՐՈՍ ԱՐԵՂԱՅ ՍԵՐԱՏԱՆՅԻ

† ՈՂ=1155

ուրբն Թէոդորոս արեղայն էր ի քաղաքէն Սեբաստիոյ, կուսակրօն արեղայ՝ ի մանկութենէ սուրբ և անարատ վարուք, ժուժկալ ի պահս և յազօթս, յամս Ալիբասանայ դազանաբարոյ բռնաւորին Թուրքաց, որ էր յազգէն Դանիշմանայ, այր արիւնարբու և մոլեալ քան զշուն կատաղի ընդդէմ քրիստոնէից։ Առ որ մատուցեալ ոմանց չարաբարոյ անօրինաց և ասեն թէ՝ «Ոմն Թորոս անուն արեղայ ի Հայոց՝ նդովէ և անիծանէ, անարգէ և թշնամանէ զքեզ զօրհանապազ, վասն զի զհայր նորա և զազգայինսն սպաներ դու, և անարգէ զօրինադիրն մեր Մահմետ և զօրէնս նորա»։

Եւ նա հրամայեաց ունել զնա և ածել առաջի իւր, և իբրև կացուցին զնա առաջի, սկտաւ շողօքորթել զնա պատրողական բանիւք, զի ուրասցի զՔրիստոս, և լինիցի Տաճիկ՝ օրինօքն Մահմետի։ Զի էր արեղայն Թորոս մանուկ

տիօք և յոյժ գեղեցիկ տեսլեամբ, ճոխ և վայելուչ հասակաւ. վասն որոյ ջանայր պատրել զնա ամիրայն. խոստանայր նմա պարգևս և պատիւս, յաւագութիւն հասուցանել զնա, թէ լսող լիցի նմա և ուրանայ զՔրիստոս. ապա թէ ոչ գանս և բանտս, տանջանս և շարչարանս և դառն մահ:

Ասէ սուրբն. «Ես քրիստոնեայ եմ և արեղայ, որ պաշտեմ զՀայր Աստուած, անեղ և անմահ, և զԲանն Հօր զՈրդին Միածին, անժամանակաբար ծնեալ ի Հօրէ և զՀօգին Սուրբ, Աստուած ճշմարիտ, էակից Հօր և փառակից Որդւոյն Միածնի, բղխեալ ի Հօրէ անհաստաբար, Աստուած յԱստուծոյ, լոյս ի լուսոյ և կեանք ի կեանց, անձինք երեք և բնութիւն մի: Այս է իմն հաւատ յամենասուրբ Երրորդութիւնն, ի Հայր և յՈրդի և յամենասուրբ Հոգին, ի միասնական աստուածութիւնն և այլ հաւատոց կամ կարգաց և կրօնից ոչ ցանկամ, ոչ խնդրեմ և ոչ առնում:»

Յայնժամ հրամայեաց բռնաւորն հարկանել զբերան նորա, թէ «Ձխնորդ իշխեցեր ասել զայդ առաջի իմ, թէ Աստուած որդի ունի. վասն որոյ հրամայեմ այժմ սպանանել զքեզ, որպէս զհայրն քո և զազգականսն, զորս վասն այդք բանի սպանի:»

Ասէ արեղայն. «Երանի թէ հանդիպէր ինձ այն մահն վասն Քրիստոսի. զի այն կեանք է ինձ և մեռանելն շահ:»

Ասէ ամիրայն. «Ես շուտով հասուցից զքեզ ցանկութեան քո:»

Եւ զայն օր արկին զնա ի բանտ և եղին զոտան ի կօճեղ: Եւ սուրբն անդադար սաղմոսէր և միշտ աղաչէր զԱստուած հասանել մարտիրոսութեան: Եւ որքան էր ի բանտին, յղէր առ նա ամիրայն արս իմաստունս, զի թերևս կարասցեն խախտել զնա: Եւ նաքա բազում անգամ երթեալ խօսեցան և ոչ կարացին թուլացուցանել զնա ի հաւատոցն Քրիստոսի: Եւ ամիրայն հրամայեաց դահճացն սուսերամերկ և քարշերով տանել զնա ի մզկիթն իւրեանց:

Եւ նա սաղմոսէր և ասէր. «Ձգնացս իմ ուղիղ արա:

ինձ, Տէր, ըստ բանի քուժ և մի տիրեացեն ինձ ամենայն մեղք»

Եւ հասեալ ի դուռն մզկիթին, ոչ կամէր մտանել ի ներքս, այլ անկաւ առ դրանն և դաւանէր զՔրիստոս Աստուած: Եւ նորա հարկանէին զնա սրօք և բրօք և բռնադատէին մտանել ի մզկիթն:

Եւ նա անկեալ յերկիր՝ արհամարհէր զտունն զայն և զազօթս նոցա: Եւ յոչ մտանելն ի մզկիթն՝ չարաչար տանջեցին զնա և տարեալ արկին ի բանտ:

Եւ լուեալ արքեպիսկոպոսն Սեբաստիոյ Տէր Գրիգոր և գրեաց առ նա քաջալերութիւնս և բանս մխիթարականս, յօժարութեամբ մեռանել վասն անուանն Քրիստոսի: Եւ յեա աւուրց ինչ հանեալ ի բանտէն՝ կացուցին զնա առաջի ամիրային: Եւ սկսաւ ամիրայն խոստանալ նմա մեծամեծ պարգևս և իշխանութիւնս, թէ ուրասցի զՔրիստոս և զարձցի յօրէնսն Մահմետի և թլիատեսցի: Եւ նա զայն ամենայն պարգևսն առ ոչինչ համարեցաւ առ սէրն Քրիստոսի:

Եւ ամիրայն ետ զնա ի դատաւորն թօտոս, որ յառաջն քրիստոնեայ էր և ապա տաճկացեալ: Եւ նա ևս ջանաց բազում բանիւք խախտել զսուրբն ի հաւատոցն Քրիստոսի, և ոչ կարաց:

Այլ մանաւանդ արեգայն նախատէր զնա՝ ուրացող Քրիստոսի և անհաւատ ասելով և թքանէր յերեսս նորա: Ընդ որ բարկացեալ թօտոս ետ զնա ի ձեռս դահճացն, սպանանել ի մէջ քաղաքին Սեբաստիոյ: Եւ անողորմ դահճքն ընկեցին զնա յերկիր և օտիւք հարկանէին զսուրբն արացի, մինչև քակտեցան ամենայն յօդուածք մարմնոյ նորա և ապա յերիս մասունս հատին զնա սրով: Եւ այնպէս թաւալեալ յարիւնն իւր կատարեցաւ ի Քրիստոս և աւանդեաց զհոգին իւր առ Աստուած՝ Յունիսի 22, արեգայն թորոս՝ սրգին Գոհարինեայ:

Եւ իշխան մի քրիստոնեայ Սարգիս անուն խնդրեաց ի սուրտանէն զմարմին սրբոյն և առեալ տարաւ ի վանս սուրբ Նշանին և անդ թաղեաց պատուով:

2.

ԳՈՀԱՐԻՆԷ ՍԵՐԱՍԵՑԻ

† ՈՒ հրոսից իր = 155

ատուական վկայն Քրիստոսի սուրբն
 Գոհարինէ և եղբարքն իւր Ռա-
 տիոս, Ծամիդէս և Տուկիոս՝ էին
 յերկրէն Սերաստիոյ, ազգաւ Հայ-
 ցեւ հայր սոցա Գաւթի գերեալ եղև
 ի տաճկաց և դարձաւ ի կրօնս նո-
 ցա յոչ կամաց, ընդ նմին և անդ-
 րանիկ որդին իւր։ Իսկ կինն Գաւթի
 մնաց հաստատուն ի հաւատս Քրիստոսի և սնոյց զորդիան իւր
 բարեպաշտութեամբ։ Եւ ի չափ հասեալ՝ վասն արիութեանն
 իւրեանց զինուորեցան բռնաւորին Տաճկաց Ալիբասանայ,
 որ էր յազգէն Գանիշմանաց և տիրէր քաղաքին Սերաս-
 տիոյ և ամենայն կողմանցն Պոնտոսի, այր գաղանաբարոյ
 և արիւնարբու և առաւել մուտալ ընդդէմ քրիստոնէից։
 Որոյ առաջի չարախօսեցին ոմանք զսուրբ Գոհարինեանքն
 և ասեն. «Նոքա որդիք են տաճկի և թողեալ զօրէնսն
 Մահմետի և կան քրիստոնէութեամբ, գարչին ի կերակ-
 րոց մերոց և ոչ գան ի մղկիթն ընդ մեզ յաղօթս մեր։»

Եւ նա հրամայեաց կոչել զնոսա առաջի իւր. և գնացեալ զինուորացն կոչեցին զնոսա ստիպով երթալ առաջի ամիրային: Եւ նոցա զիտացեալ զգաղտնի նետաձգութիւն չարին՝ ողջունեցին զընտանիս իւրեանց և գնացին խնդութեամբ. և ասեն ցմիմեանս. «Ձօգուտն մեր Աստուած հոգասցէ»: Եւ կացեալ առաջի ամիրային, և նա եհարց զնոսա վասն քրիստոնէութեանն. իսկ աւագ եղբայրն որ ընդ հօրն տաճկացեալ էր, ոչ եթող տալ սրբոցն պատասխանի, այլ ինքն ասէր ցամիրայն. «Հաւատ զոր դու պաշտես, և մեր զնոյն պաշտեմք»: Եւ նա արձակեաց զնոսա: Եւ գնացին տրամութեամբ ի տունս իւրեանց, զի ոչ խոստովանեցան զՔրիստոս. և մեղադրէին եղբօրն՝ զի ոչ եթող նոցա խոստովանել զքրիստոնէութիւնն իւրեանց. և ապաշաւէին զայն լալով և կոծելով: Եւ Ռատիոս գնացեալ ի վանքն Սուրբ Նշանին, եղև կրօնաւոր: Եւ յետ աւուրց դարձեալ մատնեցին զնոսա ամիրային, թէ «Որքան արձակեցեր զնոսա, առաւել անարգեն զհաւատս մեր և զօրէնս»:

Եւ գնաց Ալիբասան ամիրայն յեկեղեաց գաւառն ի Կամախ և յեգնկայն, և առ անտի բաղում աւար և գերիս և եկեալ ի Սեբաստիա, բանակեցաւ առ ավին Ալիս գետոյն. և առաքեաց զոմն ի չարախօսացն սրբոց և այլ զօրականս ընդ նմա, ածել զնոսա առաջի իւր:

Եւ գնացեալ կալան զերանելիսն և կապեալ շղթայիւք ածին առաջի բռնաւորին ի բանակն: Եւ եհարց զնոսա վասն հաւատոցն: Եւ սուրբն Ռատիոս համարձակեալ ասաց. «Մեր քրիստոնեայք եմք և զՔրիստոս Աստուած հաւատամք»: Եւ նա հրամայեաց հարկանել զբերան նորա և հատանել զլեզուն: Եւ նա գոհանայր զԱստուծոյ ի հարկանելն, բայց զլեզուն ոչ հատին: Եւ հարցեալ զմին մի ի սրբոցն և նոքա յայտնապէս խոստովանեցան զՔրիստոս՝ Աստուած և որդի Աստուծոյ: Եւ այլ բաղում և պէսպէս հարցուածս արարեալ և պարգևս խոստացեալ, ոչ կարաց հաւանեցուցանել զնոսա կամաց իւրոց. և հրամայեաց փորել զերկիր և թաղել զՌոհարինէ մինչև ցմէջն և նետա-

ձիգ լինել ի նա բազմութեան զօրացն։

Եւ մինչդեռ պատրաստէին զայն, եկեալ բերին զինուորքն զկանայս և զմանկտիս նոցա՝ ընչիւք և ստացուածովք իւրեանց. և նոքա լային առ միմեանս սաստիկ գթով։

Եւ աղաչեցին իշխանքն զբռնաւորն ներել նոցա, զի թերևս դարձցին վասն գթոյ կանանցն և տղայոցն, կամ ի սէր ընչիցն և ստացուածոցն։

Եւ իբրև թուլացոյց նոցա, և նոքա համբուրեալ զմիմեանս, քաջալերէին հաստատուն կալ ի հաւատս Քրիստոսի. ընդ որ բարկացեալ ամիրայն՝ հրամայեաց զԳոհարինէ հեղձամղձուկ առնել ի ջուր հեղեղատին, իսկ զՏուկիոս և զԾամիղէս ածել առաջի իւր. և զՌատիոս կապեցին փոկովք և հարկանէին։

Եւ ասէ ամիրայն ցՏուկիոս և ցԾամիղէս. «Այդ ամենայն ստացուածքդ զոր տեսանէք և այլ բազումս յաւելից ի վերայ և ձեզ լիցի, եթէ լսէք ինձ. և զԳոհարինէ եղբայրն ձեր փառաւորեցից իշխանութեամբ. և զՌատիոս թողից ըստ կամաց իւրոց կեալ։»

Եւ նոքա ասեն. «Այդ ամենայն քեզ լիցի, և թէ թողուս զմեզ կեալ քրիստոնէութեամբ, ծառայեսցուք քեզ միամտութեամբ. ապա թէ ոչ՝ այլ իրօք մի հարցաներ զմեզ. մեք քրիստոնեայք եմք և դու զոր ինչ կամիս առնել արն։»

Յայնժամ հրամայեաց ջայլոտիւք տանջել զնոսա յերկար։ Եւ ետ ածել զԳոհարինէ և զՌատիոս։ Եւ էին երեւոյն Ռատիոսի և ամենայն մարմինն արիւնձուշտ յօղորածեծն առնելոյ. և Գոհարինէ նուազեալ ամենեկն, ի ջրահեղձն առնելոյ զնա։

Ասէ բռնաւորն. «Տեսանէք, զի ոչ լուարուք ինձ, պատահեցին ձեզ այդ ամենայն տանջանքդ, և Քրիստոսն ձեր ոչ կարաց փրկել զձեզ։» Եւ ետ բերել առաջի նոցա զինչս նոցա, զկանայսն և զորդիսն և զամենայն ստացուածս նոցա, և քաջիտեաց իշխանաց իւրոց և զօրականաց։ Եւ նոքա լային առ միմեանս և զինքեանս Աստուծոյ յանձն առնէին։

Ընդ որ բարկացեալ ամիրայն, եհան զսուրն իւր և ետ ի դահիճն, ասելով. «Հնա զգլուխ դոցա և մի խնայեր. և նախ զՌատիոսին, զի նա եղև պատճառ կորստեան վատաբախտացդ»

Եւ տարեալ ի տեղի կատարման, հատին զգլուխ չորից եղբարցն, որք գոհանալով զԱստուծոյ կատարեցան ի Գրիստոս՝ բարի հաւատով ի Հայր և յՈրդի և յամենասուրբ Հոգին Աստուած: Իսկ որք անդ հանդիպեցան հաւատացեալք, առին զմարմինս նոցա, ի նոյն յարեալ զսուրբ գլուխսն, պատեցին մաքուր կտաւօք և թաղեցին ի մարդճակին, ի տեղւոջն՝ յորում կատարեցան, մերձ ի ճանապարհն քառակուսի: Եւ տօն մեծ կատարեցին զօրն զայն, որ օր ԻՅ էր հրօտից ամսոյ:

Կատարեցան սուրբ Գոհարինեանքն՝ ի թուխ Հայոց ի ՌԳ ամին, ի Սեբաստիա քաղաքին:

ԽՈՍՐՈՎ ԳՆՆՉԱԿՆՅԻ

† ՌԺԶ արաց գ—1167 յուլիս 10 րշ

Ժամանակս բռնակալութեանն Ղեմաց-
ւոց՝ յորում վաղ ուրեմն բարձեալ էր թա-
գաւորութիւնն Հայոց ի սպառսպուռ, և
անտերուչք շրջէին մնացորդք իշխանաց՝
որ ընդ բնաւ աշխարհս վարատեալք՝ ոչ
հնազանդելով միմեանց, մանաւանդ այնու-
քիկ՝ որ բնակեալ էին յամուրս աշխարհին
Արցախայ, աւազակաբար կելով ի լերինս
և ի գերծ տեղիս և յանցս ճանապարհաց նստելով, առ-
նուին կապուռ կողոպուռ յամենայն ազգաց՝ յորս յազթեղն
կարէին և նեղութիւն ոչ սակաւ հասուցանէին քրիս-
տոյնէից, հարկս խնդրելով, զոր ի դէպ է այժմ և մեզ
ասել. Ոչ գոյ ի ժամանակի յայսմիկ իշխան և առաջնորդ
որ հովուէ և այլն:

Չայնակցէ մարգարէն ողբոցս. Առնոյր առնէր որ
զգլուխս իմ ի շտեմարանս ջուրց և զաչս իմ աղբիւրս ար-
տասուեաց, զի նստեալ լայի ի տուէ և ի գիշերի զթշուա-
ռութիւն ազգիս մերում և զցրուեալն ընդ ամենայն ազգս,
վաճառակուր լեալ և ոչ կացեալք ի կայի, այլ ըստ նմա-
նութեան ալեաց ի մրրկաց ծովու յուղեալք և ոչ հասեալք
ի նաւահանգիստ, քանզի ինքեանք զայն ախորժեցին, վասն
առաւել նենգաժեատութեանն և կրծլի պիղծ բարուց իւր-
եանց, որք լաւ համարէին ի ստրկութեան կալ ամենայն
ազգաց, քան թէ հնազանդել միմեանց և կեալ յազա-
տութեանս: Վասն այսորիկ նեղեցան և տառապեցան
յանօրէն և յամբարիշտ ազգաց, յորդուց Քեռուրայ և
Իսմայելի և յեղեմացուց, որոց առաւել ծանր էր քան
զերկաթ լուծ անրոյ նոցա ի վերայ քրիստոմէից, մանա-
ւանդ յաշխարհին Պոնտացուց, որ վասն առաւել հար-
կապահանջութեանն վաճառէին զորդիս իւրեանց և տային
ի գինս փրկանաց անձանց, և բազում էր ամպրոպ խոռ-
ովութեան ամենայն ուստեք յամենայն տեղիս: Քանզի զաստ-
ուածաչէն եկեղեցիս, որ փոխանակ դարախտին տուան մեզ,
տապալէին, զվանորայս ի հիմանց քակէին, զմատրունս
վկայիցն անասնոց տեղի պատրաստէին, զպատուական
արս անարգէին եւ իմաստունքն յոչինչ համարեալ լինէին
և բազումք ի քրիստոմէից թուլանային ի հաւատոց, ըստ
յառաջագոյն գուշակելոյն Պաւղոսի, եթէ «Ի ժամանակս յե-
տինս քակեսցին մարդիկ ի հաւատոց և հայեսցին յայսս
մտրութեան»: Նաև թագաւորն Վրաց՝ որ էր սահմանակից
տանն Աղուանից, կամեցաւ անբնակ առնել զաշխարհն ի
մարդոյ և յանասնոյ, մանաւանդ զբերրի և զարդաւանդ-
երկիրն Ուտէացուց յաւեր դարձուցանէր: Եւ այս լինէր
վասն ծովացեալ մեղաց մերոց, որք ոչ վարեցաք ըստ իրա-
ւանց և ըստ արդարութեան, քանզի հայրապետք արծա-
թով առնէին ձեռնադրութիւն, նոյնպէս քահանայապետք
և քահանայք, որպէս ասաց Նսայի. քահանայն և մարգարէն
յիմարեցան, և յայնչափ յանդգնութիւն հասին, մինչ զի

և մարդիկ աշխարհական՝ որ ոչ ունէին զօժումն քահանայութեան, այլ և կանայք նոցա վերատեսուչք լինէին եկեղեցեաց, և ամենայն որ համարձակ գործէր զչարիս և ոչ ուստեք երկիւղ և ոչ յանդիմանութիւն:

Յայսպիսում ժամանակի յանկարծակի ծագեաց իբրև զաստղ մեծապայծառ նոր վկայն Քրիստոսի Խոսարով: Բայց օրինակ վկայութեան նորա է այսպիսի:

Էր սուրբն Խոսարով քրիստոփնեայ, ի քրիստոփնեայ ծնողաց, յաշխարհին Առանայ, հուպ ի քաղաքն՝ որ կոչի Գանձակ, և տակաւին մանուկ գոլով ուշիմ և հանգարտ կայր զգուշական կենօք: Իսկ բարիատեացն սատանայ՝ որ մարտեաւ ընդ Ադամայ ի ձեռն կնոջն, յարոյց պատերազմ ի վերայ պատանւոյն՝ այսպիսի օրինակաւ:

Այր մի ի փոքունց և յաննշանից պարսիկ, որ ընակեալ էր ի գաւառին Առանայ, առ սահմանօք ժառանգութեան քաղաքին մեծին Գանձակայ, ի գիւղի միում Արխանայէն կոչեցեալ: Կէսքն ի նոցանէ քրիստոփնեայք էին և կէսքն հեթանօքք, բարեկամք և սիրելիք գոլով միմեանց ըստ մարմնոյ: Եւ ունէր պարսիկն ուստերս և գստերս, այլ յայլմէ ծնեալք ի կնոջէ: Իսկ մի յորգւոց նորա ցանկացեալ քեռն իւրում՝ որ ոչ էին համամայր, որ և բռնադատեալ զաղջիկն շնացաւ, և ի յղանալն երկեաւ յոյժ, մի գուցէ իմասցին ծնողքն և սպանցեն:

Բայց զի յառաջագոյն տուփեալ էր նա պատանւոյն Խոսարովու, զի էր ամենագեղեցիկ տեսլեամբ, խարտեաշ հերով, կարմիր և սպիտակ գունով, և զի էին դրացիք միմեանց, և միշտ տեսանէր ի մտանէն և յերանել, և լինէր յորժամ հանդիպէր մանկանն առանձինն, բանս պատիրս փաղաքչելով խօսէր ընդ նմա, զի թերևս կարացէ զլորել զնա, զի մի յայանեսցին գործք նոցա չարութեանն և սպանցին: Եւ զայս առնէր ոչ մի անգամ, այլ բազում անգամ: Իսկ պատանւոյն սրբասիրի և ողջախօհի, ոչ խոտորեալ ամենևին ի բանս աղջկանն, այլ կայր և հանդիսանայր ընդգէմ չարին, սրպէս Յովսէփն այն ի հնումն կամ ևս վեհագոյն

ասել՝ եթէ ոչ յանդգնութիւն իցէ: Քանզի նա յետ այնր առաքինութեան՝ ընդ ամուսնութեան օրինօք եմուտ և մանկունս ծնաւ զԵփրեմ և զՄանասէ. այլ սա զայժմու ժամանակիս զանցուցեալ արութեամբ, եմուտ ի ստաղիօնն, առնլով զբրաբիօնն յաղթութեան:

Իսկ իբրև գիտաց հայր աղջկանն, եթէ յղի է դուստրն նորա ի շնութենէ, ի խոշտանգանս արկանէր զդուստրն և հարցանէր. «Ո՞վ բռնադատեաց զքեզ. ասս ինձ»: Իսկ դուստրն սատանայի և հին գեհնն, որ ըստ իւրաքանչիւր ժամանակաց բազում չարեաց պատճառ եղև մարդկան ազգի, զրպարտեաց զմանուկն Խոստրով՝ կարծելով եթէ այնու պատճառաւ ազատիցի և զկամս ցանկութեանն լցցէ, զի խոշտանգեալ ուրասցի և առցէ զնա ի կնութիւն:

Վասն այսորիկ մտանի դատաւորին բարեյաղթ վկայն Քրիստոսի Խոստրով: Եւ հրամայեաց արկանել զնա ի բանտ. և կացեալ ի բանտին ամօրեայ աւուրս՝ սակաւապիտութեամբ անսուաղ անցուցանելով և օրհնելով զԱստուած:

Ետ հրաման դատաւորն զկնի աւուրցն այնոցիկ հանել զնա ի բանտէն. և եկեալ ծնօղք սրբոյն՝ առաջի արկանէին զալիս, զծերութիւն, զհօգեխառն սնունդն՝ որով զնա սնուցին: Եւ մայրն ասէ. «Ողորմեա թշուառացեալ մօրս և մի մատնիր ի ձեռս արիւնարբու գազանացն»: Նոյնպէս և հայրն ազիտղորմ արտասուօք և հառաչանօք ասէր. «Յանձն առ, որդեակ, առաջի ատենին և միայն զերծիր ի տանջանացդ և ի մահուանէդ: Եւ տարցուր զքեզ յաշխարհն Վրաց և անդ համարձակութեամբ պաշտեա զՔրիստոս:»

Իսկ նորա ի բաց դարձուցեալ զերեսն, ոչ ընդունէր զասացեալսն ի նոցանէն: Եւ իբրև գիտացին զհաստատուն և զանյողգողգելի միտս մանկանն, ի բաց գնացին լալով: Եւ զայս լուեալ դատաւորն, ասէ. «Ներեացուք սմա սակաւ աւուրս, զի թերևս խրատեալ եկեացէ յուղղութիւն»: Եւ դարձեալ հրամայեաց արկանել ի բանտ. և խորհէր թէ զինչ արասցէ սրբոյն: Եւ կացեալ ի բանտին այլ ևս աւուրս ութ, ոչ եկեր և ոչ արբ յաւուրսն յայնօսիկ. և ի կատարել աւուրցն

այնոցիկ, հրաման ետ և ածին առաջի դատաւորին:

Խօսել սկսաւ դատաւորն և ասէ. «Խոստրով, մի մոլորիր տարապարտուց, դարձիր և հաւանեա, և տաց քեզ ոսկի բազում և զաղջիկն զայն ի կնութիւն և այլ ևս մեծութիւն: Ապա թէ ոչ կամիցիս լսել ինձ, բազում և անհնարին տանջանք չարչարեցից զքեզ»:

Սուրբն ասէ. «Պարզեք քո ընդ քեզ լիցին ի կորուստ ես Քրիստոսի հաւանեալ եմ իմում թագաւորին՝ որ արար զերկինս և զերկիր, զծով և զամենայն որ ի նոսա»:

Դատաւորն ասէ. «Խնայեա ի մանկութիւնդ քո և արագոր ասեմ քեզ. լեր ընդ մեզ, և որդի իմ կոչեսցիս և կեաց. ապա թէ ոչ ապականեմ զքեզ քո վայելուչ»:

Սուրբն Խոստրով ասէ. «Ասացի քեզ և դարձեալ ասեմ՝ եթէ ոչ եմ լսելոց ձերոց յօդապատիր խաբէութեանցդ. զի թէ վաղ և թէ անագան՝ սակայն մեռանելոց եմ»:

Դատաւորն ասէ. «Հրով այրեցից զքեզ՝ եթէ ոչ դարձցիս յայդպիսի յամառութեանց»:

Խոստրով ասէ. «Ոչ կարես այնպիսի հուր պատրաստել՝ զոր Քրիստոս պատրաստեալ է մեղաւորաց և այնոցիկ՝ որ իբրև զձեզդ իցեն ամբարիշտք»:

Դատաւորն ասէ. «Գոնեա հաւանեա Մահմետի՝ որ զայս աշխարհս ետ մեզ և անդ զդրախտն»:

Սուրբն ասէ. «Ձկենդանին ուրանսլ տաս ինձ և մահկանացուսց երկիր պագանել, որ ինքեանք մոլորեցան և զձեզ մոլորեցուցին յուզիլ ճանապարհէն»:

Եւ բարկացեալ դատաւորն հրամայեաց երկուց զինուորաց կապել զերանելին ձեռս յետս և դնել անուր երկաթի ի պարանոց նորա և շրջեցուցանել ընդ քաղաքն ի տեսիլ ռամկինս: Եւ բազումք ի հեթանոսաց զարմանային ընդ համարձակութիւն և ընդ անփոփոխելի միտս սրբոյն. և թէ որպէս սնտի յուսով մեռանի: Ձկնի այսորիկ եհաս ի վերայ նորա դատաւորն վճիռ՝ զի քարկոծ լիցի, գիտացեալ զհաստատուն միտս նորա: Եւ առեալ զնա ամբոխին՝ հանին արտաքոյ քաղաքին ընդ կողմն հիւսիսոյ՝ ի տեղի

մի քարուտ, առ եզերք գետոյն ցամաքելոյ: Այլ և քրիստոնցեայք որ էին ի քաղաքին, ելևելս առնէին զմիմեամբք թագնաբար, զի տեսանեն զնահատակութիւն սրբոյ վկային: Եւ իբրև ածին զերանելին ի տեղին՝ ուր հանդերձեալն էր կատարիլ, խօսել սկսան դարձեալ ըստ հրամանի դատաւորին և ասեն ցտուրբն. «Մի յամառիւր իբրև զմանուկ, այլ լուր մեզ և արա զկամս դատաւորին. և մեք ազաչեմք՝ զի ներեսցէ քեզ. միայն հաւանեա գենիս մերում և թողցէ քեզ զամենայն անարգանսն, զոր յաճախեցեր առաջի նորա:»

Ասէ սուրբն. «Ո՞ւմ արդեօք տայք ինձ երկիրպագանել. կախարգին և մոլորականին և մեռեալ շննն:» Եւ մրմռեալ իբրև զգազանս վայրենիս և կրճտեալ զատամունս իւրեանց ի վերայ նորա, գան հարկանէին զնա յանխնայ և կապեալ զնա ընդ ծառոյ միոյ թթենոյ. բայց յառաջ քան զկապելն ծունր կրկնեալ կայր յաղօթս և ասէր. «Չքեզ Գրիստոս փառաւորեմ՝ հանդերձ հարբ և ամենասուրբ Հոգւովդ:»

Եւ բարբարոսացն գրգռեալ զմիմեանս, քարածիգ լինէին ի սուրբն. և կայր երանելին իբրև զգառն ի մէջ գայլոց. ոչ ոք էր որ ողորմէր և ոչ ոք որ ի թիկունս հասանէր. այլ ամենեքեան յեկացն և ի բնակացն Պարսից՝ իբրև շունք կատաղեալք՝ թափէին ի նա զնետս յանգիմանու թեան:

Եւ ի թանձրութենէ քարանցն՝ որ իբրև զտեղատարափս զեզուին ի վերայ սրբոյն, ջախջախեալ առ հասարակ ոսկերբն և յօդքն քակտեալ ի միմեանց, և պատառ պատառ մարմինքն յերկիր անկանէին: Եւ սուրբն աւանդեաց զօգին ի փառս Աստուծոյ, ըստ գրեցելումն. «Ոգիք արդարոց ի ձեռին Աստուծոյ են:»

Եւ ապա յետ այսորիկ հրաման ետ բռնաւորն և եզին առասան ի պարանոց երանելոյն, և ետ քարչել ընդ հրապարակս արտաքոյ քաղաքին փողօցացն քրիստոնցեայ իբրև յաղթութիւն մեծ զիրան համարելով: Իսկ զկնի այսորիկ

Եմուտ սատանայ ի սիրտ բռնաւորացն, զի հրով այրեցեն զմարմինս երանելոյն, և ընկեցեալ ի հուրն՝ ոչ այրեցաւ: Եւ ի գիշերին յայնմիկ եկեալ ծնողք սրբոյն՝ բարձին զնշխարս վկային և եգին ի հասարակաց գերեզմանս քրիստոփնէից գեղջն, անգիտանալով զարժանիս վկային, միանգամայն և զարհուրելով ի բռնաւորացն:

Իսկ զինի անցելոց երկուց ամաց՝ փոխեցաւ ի մատուռն ի նոյն տեղւոջ գերեզմանացն, և ի փոխել նորա ականատես եղաք՝ զի ոչ էր այրեալ կապանք ձեռացն, և ոչ մտղ մի ի գլխոյն ծախեալ, որ և նշխարք վկային յերկաքանչիւր տեղիսն առնէր բժշկութիւնս բազումս ի փառս Աստուծոյ: Վասն զի զփառաւորիչս իւր փառաւորէ Աստուած աստ և ի հանգերձելումն:

Բայց եկեցուք և ի տեսիլ սրանչելի լուսոյն՝ որ երևեցաւ ի վերայ նշխարաց սրբոյ վկային, երևեալ ոչ հաւատացելոց միայն, այլ և անհաւատիցն, ոչ մի անգամ, այլ և երկիցս, և է օրինակ առաջնոյն այսպիսի:

Սովոր իսկ էին Պարսիկք գեղջն յաւուրս պահոց իւրեանց բերել աղօթակոչ՝ զի ի գիշերի ձայնիւ զարթուցէ զնոսա յաղօթս, նմանապէս և ի տուրնջեան ժողովիցէ: Եւ եկեալ մշակն անօրէնութեան՝ դայն արաբացի ի գեւղն՝ ուր էր հանգստարան սրբոյն Խոստրովու, և յարուցեալ ի գիշերի միում՝ կամեցեալ զուրացութեանն բարբառն հնչեցուցանել առ նոսա, ելանէ ի տեղի մի բարձրաւանդակ և տեսանէ նշան սրանչելի ի վերայ գերեզմանի սուրբ վկային լոյս սաստիկ՝ որ առաւել զանցանէր զլուսաւորութեամբ արեգականն, և յահէն ըմբռնեալ ոչ կարէր ամենևին խօսել, այլ անկեալ դնէր կիսամեռ, մինչև ցառաւօտն: Եւ ի վաղիւն եկեալ գտին զնա, զի կայր անշունչ իբրև զմեռեալ: Ապա հարցանէին զնա Պարսկաստանեայքն՝ եթէ ձի գիշերիս յայնմիկ ընդէր ոչ յարեար և զմեղ յարուցեր, զի վասն այնորիկ կոչեցաք զքեզ՝ զի աղօթս արացես և զմեղ յորդորեցես:»

Իսկնա հազիւ ուրեմն ուշաբերեալ կաց պատմեաց զտեսիլ

գիշերոյն, և նորա յոյժ դարմացան և երթեալ պատմեցին
 դատաւորին: Եւ դատաւորն սաստեալ ի վերայ նոցա, զի մի
 յայտնեացեն զսքանչելի տեսիլն մեծ զոր տեսին: Եւ առա-
 քէր զմի ոմն ի ծառայից իւրոց, զանխաբար պատուէր տու-
 եալ՝ զի մի ոք գիտացէ: Եւ եկեալ ծառայն ըստ հրամա-
 նի դատաւորին հսկէր զգիշերն ամենայն. և տեսանէ ի մէջ
 գիշերի լոյս համապայծառ ի վերուստ փայլեալ ի վերայ
 հանգստարանի սրբոյն. և յահի եղեալ և ի դողման, ոչ
 զօրէր նայել ընդ ճառագայթս լուսոյն՝ որ երևեցաւն. և ի
 փաղիւն ահիւ և դողութեամբ երթեալ ի քաղաքն՝ պատ-
 մեաց զտեսիլն մեծաւքանչ և զարմանալի: Իսկ պիղծ և
 անօրէն դատաւորն զլանալ կամեցաւ զսքանչելի մեծու-
 թիւնն՝ զոր լուաւ ի ծառայէն, նոյնպէս և զառաջինն՝ զոր
 ի բաղմաց լուաւ:

Յետ այսորիկ ոմանք յանհաւատից ըստ պատահման
 հատին զծառն, յորում կապեցաւ սուրբ վկայն, զի այրես-
 ցենս «Եւ տեսեալ քահանայի միոյ՝ ետ փոխանակ փայտ յայ-
 ըրել և առ. և զկարծիս առեալ ոչ տային. և պատճառաւ
 հաւանեցուցանէր. և ուրախ ևս լինէր, զի և յառաջ իսկ
 կամէր և ոչ իշխէր, և այս ի Տեառնէ պատահէր: Եւ տար-
 եալ եղ ի դաւիթս եկեղեցւոյն և բազում բժշկութիւն
 առնէր կեղև նորին յառաջ և զկնի հատանելոյն. բազումք
 և յանհաւատիցն առնուին ի բժշկութիւն: Զկնի ինչ աւուրց
 անցանելոյ՝ տեսեալ ի հեռաստանէ հաւատացեալք լոյս
 լըեալ ի վերայ գաւթին, և եկեալ պատմէին քահանային.
 և այբ ի հաւատացելոց տեսիլս պատմէին որ մերձ էին յե-
 կեղեցին, եթէ ասէր ի տեսլեան գիշերոյ եթէ «Զիս խաչ
 ձեացուցեալ օրհնեցէք և անուն դիք սուրբ Ստեփանոս»: Եւ
 լուեալ զայս քահանայն՝ անյապաղ կատարէր և զկոփ-
 ուածս փայտին զբաւանդակն առնուին ի բժշկութիւն, ու-
 ըովք ոչ սակաւ բժշկութիւն կատարէր Տէր ի փառս իւր
 և ի դովութիւն վկային, կուրաց և այլոց ախտից:

Իսկ զղրպարտիչ վկային՝ զկինն պիղծ դատապարտեաց
 Տէր աստէն ըստ արժանի իւրոյն գործոյ. քանզի ծնաւ

5236
38

Տնունդ այլանդակ, խառն ինչ մարդոյ և գաղանի և ի նմին սաաակի, որով և ծանուցաւ բազմաց հաւատացելոց և անհաւատից արդարադատութիւնն Աստուծոյ: Եւ այլքն ևս չարաչար կրեցին անցս ազգատոհմ նորուն կնոջ, ոմանք ի դիւէ լլկեալք և այլք բնաւին բարձեալ եղեն մահուամբ և ոչ մնաց և ոչ որ յազգատոհմէ նորին:

Կատարեցաւ սուրբ վկայն Քրիստոսի յաշխարհին Առանայ, ի մայրաքաղաքին որ կոչի Գանձակ, ի թուականին ՌԺՁ, յամենանն Արաց, յերրորդ աւուր, ի գլուխ յիաներեկի պահոց վարդավառին, ի թագաւորութեանն Յունաց Կևռ Մանուկի և յիշխանութեանն Հայոց Թորոսի, որ էր պատուեալ կեսորոսական պատուով ի թագաւորէն Յունաց, և ի Վրաց Գէորգէ, և յիշխանապետութեանն Հասանայ՝ որդւոյ Վախթանգայ՝ կողմանցն Խաչենոյ, ի հայրապետութեանն Տեառն Գրիգորիսի և Ներսիսի հարազատ եղբարց Հայոց մեծաց, և տանն Ազուանից Տեառն Ստեփանոսի, և Տէր Յոհանիսի եպիսկոպոսի քաղաքին Գանձակայ, և յիշխանապետութեանն Արեւելից Ելակուզին, և ի թագաւորութեանն Եղեմացւոց և Պարսից Ասլանշահի, իսկ ի մեղ թագաւորելոյ Յիսուսի Քրիստոսի Տեառն մերոյ, որում վայելեն փառք, իշխանութիւն և պատիւ, այժմ և միշտ և յաւիտեանս յաւիտենից. ամէն:

Մի ի թարսայ փարդապետի մակիանոսն կոչեցեալ Գոչ,
Ներբողեան
ստացեալ ի նոր վիսյն կոչեցեալն Խոսարոտ:

Ձուարձանան ժողովուրդք նմանապէս ի յիշատակ կանուխ և անագան վկայից, զի մի է հաւաքումն հեռաւորութեան ժամանակին, որ առ Տէր մերն: Քանզի յանցեալ և ի ներկայ և յապառնի այլայլի, այլ ոչ զաիրապէսն փափագ: Վասն զի բնաւորապէս և ոչ պատահամբ զնս ստացեալ ունիմք. ըստ որում ոչ հուր և ոչ սուր և ոչ այլ ինչ ներհակ՝ հատանել զնս ի զանազան կարէ ժամանակի,

զի յտացողէ աղաւաղելն է և արծարծելն: Եւ և ոչ գիտէ ընտրել երեսս իբր ճոխի և աղքատի, առն և կնոջ, մանկան և ծերոյ, կուսի և երիտասարդի. այլ զիւրն դտեալ արժանի ընակէ և ի նոսին ներգործէ. ապականչօքն զօրանայ և ի խափանիչսն սքանչելի լինի. ի վեր քան զկարիս ամբառնայ մարմնոյ, անհայր սուտցանէ և անմայր. զմի և եթ գիտել որ պատճառն է ընաւից. խնդայ ընդ շարչարանս, մեծարէ զվիշտս, կերակրի նախատանօք, ուրախանայ հալածանօք, ճոխանայ աղքատութեամբ, բերկրի անանկութեամբ, մեռանի կենդանի, յառնէ մեռեալ, ատէ զաշխարհ, գարշի որ ի նմա, խոկայ ի տուէ, հսկէ ի գիշերի, զարթուցանէ զանձն, հեղու զարտասուս, հաստատի հաւատով, մխիթարի յուսով, զօրանայ սիրով, գոչէ արիւսպէս և ելանէ նահատակ. պատրաստ զանձն ունի և սպասէ ժամու. հայցէ ազօթիւք պատահիլ պատերազմին, և եթէ մարտ ճակատու ոչ իցէ՝ մարտադիրն նախայօժար պսակէ կամօք. ի գէպ ժամանակի յօրինէ գործօք և կրկնապատիկ հատուցէ վարձս, և եթէ լուեալ հալածիչքն ի նորին լինին զօրութենէ, սակայն յառաջ զարժանինն ձգէ հանդիսին. վարէ զթագուցեալն իբր հողմով հրոյ զբոց սէրն. պատճառանաւ փորձանաց նահատակս ցուցանէ, որովք ի խոր զարմատն ձգէ, իբր տունի ի սաստկութենէ շարժեալ հողմոյ: Եւ որպէս ի հանգերձից օժանդակութեամբ ոմանք այլոյ մերկանան ձեռօք, նմանապէս և ի մարմնոյ նորա, հակառակօք զհակառակն գործեն նման Տեառն. հալածեալք լինին ոչ յաշխարհէ միայն, այլ և ի մարմնոյ, զի երանութեանն արժանասցին. ծանեան անփոփոխ զերանութիւնն, որպէս զնորին իսկ գտուողն. վասն այնր և իւրաքանչիւրքն զնոսա ծնան ժամանակ: Եւ որպէս առաջինքն յիշատակօք նորողին միշտ, նմանապէս և նորքն պատուելով ընդ առաջինսն առ ի մէնջ փառաւորին տօնիւք. և զոր օրինակ առաջին է շարչարանօք խաչի վկայ Տէր և զենման նորա միշտ յեկեղեցի լինի խորհուրդ, նորոգ զնոյն ցուցանելով, այսպէս նորք և հինք արժանացեալք վկայութեան, միով

կոչին և զարդարին անուամբ: Յաղագս որոյ և մեք զմերս կոչեմք պոսակաւոր վկայ նոր, և ընդ հինսն մեծարեմք տօնիւ, զԽոստրով ասեմք մանուկ և հանդիսաւոր նահատակ, զարքայանունն և զկրօղն կոչմանն, զերևելին գաւառաւ և զպանծալին աշխարհաւ, զնշանաւորն և ընակութեամբ, զգեղեցիկն հասակաւ, զառոյգն մարմնով, զպատանին տիօք, զչառաւեղն քաջ յարմատոց բարեաց: Եւ զի թեպէտ դովութիւն վկայից յերկրէ և ի մարմնոյ զպատճառն ոչ ունի, այլ զի ի միասին նմա ամենայն եկին, յարմարեցաք սակաւօք: Եւ դարձեալ մերձ զանկաւորն զիցօք, պատուականն յանարգաց, մեծն ի փոքունց, երևելին յաննշանից, փարթամն յաղբատաց, ճոխն ի խոնարհաց, փառաւորն յանփառից, մեծատունն ի տնանգաց, իմաստունն ի տգիտաց, արին ի հեղգաց, պարկեշտն ի վաւաշտից, արթունն ի քնէածաց, զուարթունն ի թմրեցելոց, լուսաւորն ի խաւարելոց, ամփոփեալն ի ցնդելոց, արդարն յանիրաւաց, ընարեալն ի բիւրուց, զօրաւորն ի տկարաց, խրախուսեալն ի միամարտից ծուլից, սպառազէնն ի զենքեկեցաց, ծաղիկն ի ձմերանի, ակն ի վիտաց, մարդարիտն յաւաղից, բարեբախտիկն ի վատաբախտից, զնողն ագարակին և ի նմա ծածկեցելոյ դանձին, ստացողն անդին մարդարտին, խաչակիրն Քրիստոսի, նախանձաւորն Տեառն վկայիցն, գտողն ճանապարհին անյայտ բազմաժամանակեայ եղելոյ, աշակերտն Տեառն միամիտ:

Զսա տեսեալ բանսարկուն նախանձի անգիտանալով զկատարածն, թոյլ և կոչման տայ շնորհ, զծածկեալն յայտնել զհամբերութիւն. ի ձեռն զհինն առնու զէն չարն, կարծելով նմանապէս յաղթել, ամաչի գնայ ունայն: Զմի եղ զորօգայթ և յերկուս կարծէր յաղթել. փշրի որօգայթն, դատարկանայ խորհուրդն: Կինն էր թակարթ և յաղթել կարծէր պոռնկութեամբ և ուրացմամբ. պարտի յայսմ. փոխի յայլ. զրպարտել զնահատակն տայ. հրապարակաւոր զիրն առնէ. մատնի և ի բանտ մտանէ. հարցափորձի, խոստմունս բազումն ընդունի, ի վեր քան զքնաւն ելանէ պատ-

րանս, զմի և եթ փութացուցանել, եթէ անսպարա ի զրգարտութեանց է. զի մի տգեղն ծածկիցի անուամբ սքանչելին վկայութեան. քանզի առաջի զճշմարտութիւն ուրանալ եղին և զլեալ. գիւրապատիր զմանկութեան կարծեն զժամանակ. ներեն զզմանալ. իսկ նա կրթութեան առնու պատճառս զմիջոց աւուրցն. խորհի զբազումս առաքինացեալս մանկունս և վկայեալս. զոր ոչ ուսաւ ի գրոց, ուսաւ հոգւով: Զմանկունս, ս՛վ դուք, թերևս ի գէս էր ասել զատաւորին չարի, կարծէք յաղթիլ յախտից. այդ ձերոց օրինացդ է և ոչ քրիստոնէից. զոր և ոչ յարութիւն առանց հեշտութեան խոստովանիք առանց ախտից և ոչ ծերք ձեր սզմախոհանան և երիտասարդք ձեր պարծանս զհեշտութիւն վարկանին. այլ մեզ մաքրութիւն առաւել պատուի և մահ վասն հաւատոյ տօնի: Մայր վկայի անվարժ և անտեղեակ հայրն դրոց, հարկաւորեն ստիպեն. «Քանիւք, սրգեակ, ասա և ազատեալ կալ զճշմարտութիւն ուր և կամիս»:

Իսկ նա ուսեալ հոգւով զհրամանն Տեառն ոչ ուրանալ բանիւ առաջի մարդկան, զի մի առաջի հօր ուրացի և նա, ոչ ընդունի. ի բաց զերեսս դարձուցանէ. սաստէ և ի ձեռաց ոչ կերակրի նոցա: Եւ եթէ զգրոց նոցա ոչ երկրորդէ, զնոյն զօրութեամբ ցուցանէ. «Զիարդ զձեր ի կորուստ զանունդ դարձուցանէք. ոչ սպարէն Քրիստոսի հաւատացեալք՝ դուք նմա և Նորին հաւատոց զիս ընձայեցայք. զիարդ և մոլար մասնէք օրինաց: Զճնողաց սպարտին որդիք ժառանգել զաւանդ. զոր ի ձէնջ ընկալայ, ոչ ուրանամ զհաւատ, զի մի նախատինք ձեզ եղէց: Եթէ կարծիք ինչ էին մերոց կրօնից, ի գէս էր խնդրող ճշմարտին լինել. բայց արդ յամենայն ազգաց վկայի աներկբայ և հաստատուն մերս լինել. նաև նոյն ի հալածչացս վկայի և ի խրատն յայտնի. զի ի մահուանէ զերծանիլ ուսուցանեն, ոչ զչար ինչ թողուլ օրէնս և առնուլ բարի: Ոչ կարեմ ի սատ անկանել օրինացն, և տեղի տալ չարախօսացն զձէնջ և մեռանել: Ամօթ մեծ է ինձ ընդ հասակակիցս, ի հրապարակի նախատիլ. զիարդ սրտի տարայց խոցման, յոր-

ժամ զհաւատացեալ եղբարս յեկեղեցի ժողովեալ տեսա-
նիցեմ և զիս մերժեալ: Հնազանդիլ ծնողաց խրատու, ա-
ռողջից օրէնք ուսուցանեն և ոչ հիւանդաց. նոյն և ի Տեառնէ
յայտ է, զի թողուլ զայնպիսի ծնողսն հրամայէ: Պատուելի
էլք ինձ մինչև ցայս վայր. այսուհետև զառաջինն պատ-
ուեմ պատճառ զԱստուած: Հեռի կացէք յինէն՝ որ հեռա-
ցուցանել զիս ի Տեառնէ խորհիք. ի բաց դնացէք, որ ոչ
զգորութիւն գիտէք պատուիրանաց. զի նա մարդասիրու-
թեամբ է պատճառ և դուք հարկիւ բնութեամբ. վասն
որոյ անփոփոխ լիցի պատիւն: Ո՞ւր զնորայն մտացայց զչար-
չարանսն վասն մեր: Ի ձէնջ ի դէպ էր ինձ խրատիլ ի համ-
բերութիւն, այլ դուք լքանիլ ուսուցանէք: Զիմորդ ոչ մօրն
նմանիս եւթանց մանկանցն՝ որ առ Մակաբայեցիսն. զի
փոխանակ միոյ եւթն ետ ի մահ իբրև զօրինակ բազմաց.
միթէ չէին նորա խանդաղատանք և կամ որդիատեսնց էր
մայր. այլ զի խրատեալ գիտէր յօրինացն, եթէ մահ վասն
Աստուծոյ անմահութիւն է: Եւ թէ առանց դպրութեան զայս
ոչ գիտէք, միթէ ի տօնի ոչ լուայք քառասուն վկայիցն, եթէ
զինչ ասաց կամ զինչ գործեաց մանկանն Մեղիտոնի մայր:
Մահ միայն զերևելիս կարծէք չար, այլ այս պատճառ բա-
րեաց առ Աստուած է. և մեռելութիւն աներևոյթ հօգւոյ
կենօք յաւիտենից մահ է: Խնայէք յիս իբր սրգեսէրք, զի-
մորդ ոչ իմանայք, եթէ չար և ատելութիւն է մեծ՝ ծնողաց
զորդւոյ ոչ կամիլ զկորուստ. ապա ընտրել արժան է, զի
այս կարծեցեալ կորուստ՝ յաւիտենից է գիւտ, և գիւտս
այս՝ անվախճան կորուստ: Ընդէր զբարին յաչաղէք զիմ-
նախանձ և ոչ մի ինչ է ծնողաց: Զայն ինչ ընկալայ, զոր
ի ձէնջ ոչ ուսայ. գտի որում ակն ոչ ունէի: Ընկալայ,
որ ի վեր է քան զարժանն իմ. ճանապարհ ցուցաւ ինձ
բարի. ի սրախ գիտութիւնս աղաղակէ՝ մի յապաղել. եթէ
հեղգամ՝ երբ ապա զսա գտից: Սիրելի աշակերտաց
չնորհս է: Եթէ կայր յօգի իմ այսմ տենչանք՝ մինչև ցարդ
ոչ գիտէի, այժմ բորբոքեցաւ իբր հուր և ոչ տայ ինձ
հանդիստ. ծանեայ ճշմարիտ զսէր Տեառն յիս լինել. եթէ

ողջակիկօք և պատարագօք հայցել մինչև ցայժմ էի
 շահասէր, թող թէ ընաւին ոչ երբ տաս
 էի
 թենէ
 ձր
 գոր
 բազմաց

կանխաւ պատահեաց, որոց նախանձն մերձ էր, և կրթու-
 թիւն յաճախ, ոչ են զարմանք, այլ այս է հիանալի, զի ոչ
 զօր տեսի վիայ և զօրացուցիչ, այլ և հակառակ որպէս
 և դուք թո՛ղ տուք ինձ մեռանել յաղագս Նորա, որ վասն
 իմ մեռաւ, և շարշարել յաղագս Չարշարեցելոյն, թէպէտ
 հաւատարել ոչ է ծառայիցս Տեառն, սակայն զյօժարու-
 թիւն ցուցանելի է Ընդունի, զի բարերար է, և յիւրսն
 ևս յաւելու փառաց, վասն իւր առնէ զիմս, որ առնէ
 այժմ և Հաստատէին և զմիտս հաւատացելոց, եթէ մինչ
 ի կատարած ընդ մեզ է. պատուէ զժամանակս ի ձեռս
 իմ. ոչ տայ թոյլ մտանալ զհանդէս վկայութեան. ճշմար-
 տէ զպատմութիւնս յաղագս նահատակաց, առատ զինքն
 ցուցանէ և պատրաստ ի բաշխել բարիս Մի վայժմուս
 տեսանիցէք զվիշտս և խռովիցիք, այլ ի կատարած անգր
 նայիցիք:

Փոխանակ բանտիս՝ դրախտն, և ընդ կապանացս՝ ար-
 ձակումն ի մեղաց, քաղցին՝ հացն կենաց, և ծարաւին՝
 շուր մշտաբուխ. ընդ ապականութեան մարմնոյս ծաղկի
 անապականութիւն, ընդ վախճանելի կենացս՝ անվախճանն-
 եթէ դուք անդիտանայք, յինէն ոչ է ծածկեալ, լուարուք
 յայտնապէս՝ ոչ պատրիմ Զբազում հասակակիցս տեսի
 մեռեալ վայրապար, հարկաւոր առաջի կայ մեռանել, ըն-
 դէր կամաւոր ոչ գործեցից և պսակեցայց»

Եւ լուեալ զայս գնացին խնդութեամբ և տրտմու-
 թեամբ՝ երկըրումբ բաժանեալ, յաղթին ի ընութենէ կա-
 րեաց, սղան գառնապէս առաջի աչաց զմահն տեսանելով
 որդւոյն սիրելոյ, մխիթարին ի կատարածի՝ ուսեալք զպա-

տիւ վկայից: Բայց և հալածչացն ցաւին ոգիքն, զի ի մեռեալ զլոյս նոցա ունել ասաց և վկայեաց, եթէ Վենդամնի է Բանն Աստուծոյ. կենդանի է և մարմնով, և գալոց է նա գատել զկենդանիս և զմեռեալս, վասն որոյ ոչ ուշանամ և զպատիր ձեր ընդունիմ զբան և հաւանիմ մնար ձեր օրինացդ. և զհետ գամ հետին մահու, զի այդ է անուն մօլորեցուցչին ձերոյ»

Եւ զայս լուեալ հատանէ վճիռ դատաւորն քարկոծ լինելոյ: Եւ պատճառ զի ամենեքեան հազորդեսցին արդարոյն մահու և պակեացին, և զայս խկ քարոզն ազազակէր: Այլ սակայն խորհուրդ է և այս վկայից, որոց կամ է բազում անգամ վասն Տեառն մեռանել: Կամօք բազմացն իբրու բազում անգամ մեռանին: Կապի և ընդտունկս ի բժշկութիւն ճաշակման տնկոյն առաջնոյ, և ի հազորութիւն չարչարեցելոյն ի վայտի: Ընդունի զբարանցն բազմութիւն նման նախավկային, ազօթէ, թէ և ոչ յայտնի, սակայն ի սրտի, ըստ որում տեսանէ Տէր. հաւատալի է, թէ և ոչ առանց վերին տեսչութեան յայնպիսում ժամանակի վկայք լինին, և հաստատէ զայս բանալն երկնից առաջի վկային, այլ ըստ պատշաճի յայտնին կամ ծածկին: Եւ եթէ նմա այս պատահեաց և մեզ ոչ յայտնեցաւ, Տեառն գիտելի է: Աւանդէ զհոգին ի ձեռս Աստուծոյ, ննջէ զքուն քաղցրութեան, զուարճանան հրեշտակք, բերկրին սուրբք, ցնծան հաւատացեալք, պարտի բանսարկուն, ամաչեն դեք, զահի հարկանին հալածիչքն, սակայն յայլ յեղանակ փօխին շարժեալք ի չար հոգւոյն: Ծախի հրով ի նախատինս հաւատացելոց, և զի մի պատուեսցին նշխարք պատուական վկային՝ ընդ հուր անցանի անծախելին՝ նման երկից մանկանցն, զի և ոչ ի հերսն մերձեցաւ և ոչ զկապանս ելոյժ: Գիտեն պատկառել և տարերք ի կշտամբանս յանգգնելոցն, զի այնմ, որ զհուրն շիջոյց բնութեան, շիջաւ իրաւացի և հուրն, և զի յայտ լիցի, եթէ հուրն հանգերձեալ զարգարս լուսաւորէ և կիզու զմեղաւորս: Եւ քանզի սուրբք հրովն որ ի Տեառնէ արկաւ

միշտ բորբոքեալ են, սրով և ամենայն շիջան ի հուր, անմատոյց շիջանելի լինին հրոյ, անշիջանելեաւն ձուլեալք եւ զի յանգ ելեալ մեղմանան դործողք չարի, բայց չարագոյնք քան զչարսն անյագ են: Վասն այնորիկ ընդ ամենայն օրինակս անցուցին տանջանաց. ընդ կապանս, ընդ բանս, ընդ քաղց, և ընդ ծարաւ, ընդ բանս անարգանաց, ընդ քարկոծանս մահու: Ընդ քարչանս զկնի մահու, ընդ հուր ի կատարածի, հազիւ ապա լռեալ դագարեցին: Բազում անգամ ի սրբոց մահու հանդարտ .

ի խս
բբ
մե
ան
ուն
բար

զգեւս, զի զկնի մահու ոչ յանդգնին: Նահանջին ապա այնուհետեւ պատկառեալք յանժախութենէ հրոյ: Համայն և յագին չարանախանձիցն կամբ: Ի հանդիսս և զքաջն փոխեն վկայ, զանխրանալով ի քարկոծչացն ծնողքն, ի սեպհականն իւրեանց տեղի ի հասարակ հաւատացելոցն զնելով շիրիմս, անգիտանան զօրինակ

4.

ՅՈՎՍԷՓ ԳՐԻՆԵՅՑԻ

† ՈՒԹ անկի ի=1170 հոկտեմբեր 24 շր.

աւուրս անիշխանութեան մերոյ ազգի, ի նուազեալ ժամանակիս՝ յորում էր թիւ համարու թուականութեանս Հայոց ՈՒ և Թ, յամս աստուածապատիւ և ներանձնեան շնորհազարդեալ Հայրապետին Հայոց տեառն Ներսիսի, և ի թագաւորութեան Վրաց Գէորգեայ, յորում ժամանակի բռնանայր հարստահարութիւնն Սկիւթացւոց և մեծապէս չարչարանօր նեղեալ լինէին ազգք քրիստոնէից ազգի ազգի անիրաւութեամբ յամբարիշտ և յանօրէն ազգէն թուրքաց և առաւելապէս և ս ի ժամանակս՝ մեծ տխրօխտ

և յաղթող ի մարտ պատերազմի և մեծիմաց ի հնարս հայթայթանաց անօրէն օրէնսդրին իւրեանց՝ մեծահարկի և անուանի եղեալ յազգս իւրեանց ամիրապետն մեծ՝ կոչեցեալն Ելակուզ։ Սա բռնացեալ տիրեաց բազում աշխարհաց, այր բարեմիտ եւ խաղաղարար, և յաւուրս սորա բազում խաղաղութիւն եղև աշխարհաց։

Իսկ որք անհնազանդ էին կամաց նորա՝ նուաճել ջանայր ընդ իշխանութեամբ իւր, և յոլովք մարտիրոսական հանդիսիւ շարչարեալք ի ձեռաց նորա, մեռան վասն սիրոյն Քրիստոսի. ընդ որս էր և այս ճշմարիտ վկայ Բանին Աստուծոյ, յազգս որոյ պատմեմքս իսկ։

Արդ պարտ է մեզ նախ գիտել և զայն թէ ուստի սա կամ յորմէ աղգէ եկեալ յաշխարհս մեր՝ զայսպիսի նահապուութիւնս կրեաց։

Այր ոմն Սևուշ կոչեցեալ՝ աղգաւ պարսիկ՝ հատուածեալ յաղգէ իւրմէ, բնակէ ի գիւղ մի նորաշէնք կոչեցեալ, որ է ի Թուրքար դաշտի, ի սահմանս Կոտայից նահանգի, մերձ առ գետն Հուրաստան, ընդ իշխանութեամբ Խոսարովակերտ քաղաքին՝ որ այժմ կոչի Գուին. որ յարբունս հասեալ մանկան միոյ յորդուց սորա՝ ի տիս համբակութեան անուանէր զանուն նորա Բուպազր, և տայ զնա ի վարժանս, զի ուսցի զուսումն գեներն իւրեանց։ Եւ նորա կացեալ անդ աւուրս բազումս՝ տեսանէր զգործս զաղբութեան և այլանդակութեան. և գարչեալ ի նոցանէ՝ փախստական լինէր անդէն ի տունս իւրեանց։ Եւ յայնմ հետէ թերացեալ գոյր ի գեներ հարց իւրոց և սնանէր ի մէջ քրիստոնէից. և վարժէր ոչ իբրև զմանուկ սիրելով զթատերաց խաղս կամ զպարս գինարբուաց, այլ ի բաց փախչէր ի նոցանէ, գիտելով անտի և ունայն զայն և երգս սատանայականս։ Եւ իբրև հասանէր ի տիս աւսարդական հասակին, վերնական ձրիւք աղղմամբ սուրբ Հոգւոյն, փափագմամբ մեծաւ և ջերմեռանդն ըղձիւք տենչայր կարգի քրիստոնէից՝ տեսանելով օր ըստ օրէ ծաղկեալ բարեպաշտութեամբ։ Նաև ի քրիստոսասէր արանց խրա-

տէր և վարժէր և ուսանէր զկարգ քրիստոմլնէից: Եւ առաւել յառնէ միովէ բարեպաշտէ Սարգիս կոչեցեալ՝ որ կայր ի տունս նոցա մշակաբար: Քանզի նա եղև պատճառ դարձի նորա և կելոյ: Եւ ինքն հնազանդ և հլու էր ամենայն ասացելոց նորա, իբրև զերկիր՝ որ բուսուցանէ զսերմանեալն ի նմա:

Եւ ցանկայր հասանել կարգի քրիստոմլնէից՝ թողլով զհայրենական գեհնս՝ զոր ունէր: Եւ առուրս բազումս սոյնպէս կացեալ, ոչ կարէր ժուժել եռանդման հոգւոյն՝ որ եռայր ի նմա վերնական ճրիւք. քանզի կեալ ընդ ճնողս իւր և պաշտել զհաւատս քրիստոմլնէից՝ խոստովանելով զՔրիստոս Աստուած և որդի Աստուծոյ, ոչ իշխէր, զխտելով զի անհնար էր նմա զայն առնել. այլ ի մտի եղեալ գնալ հեռանալ յաշխարհ հեռաւոր, պանդխտանալ անդ և պաշտել զհաւատս ճշմարիտս և դաւանել յայտնապէս զՔրիստոս՝ Աստուած ճշմարիտ և որդի Աստուծոյ: Եւ ելեալ ի տանէն իւրեանց դատարկածեռն և ունայն յամենայն ընչից, միայն զՔրիստոս առնելով յոյս և տեղի ապաւինի. զմտաւ ածեալ զայն՝ թէ Մերկ եկաք յաշխարհ և մերկանդամ անդրէն դառնալոց եմք. և եթէ Ունիմք կերակուր և հանդերձ՝ և այնու շատասցուք:

Երթայ այնուհետև ի յաշխարհն Վասպուրական, ի Տոսպ դաւառ, ի գիւղն Առետոյ, յորում մանր աղձկունքն ելանեն. և անտի հասանէ ի դաշտն Բաղենից՝ որ է մերձ յանառիկ դղեակն՝ որ կոչի Ամուկ: Հայր նորա հետամուտ եղեալ հասանէ յայնմ տեղւոջ, յազգմանէ չարին՝ որ ոչ կամի զիբրկութիւն մարդկան, այլ զկորուստ: Եւ բազում ողորական և աղերսալի բանիւք դարձուցանէր զնա խաբժամբ, ասելով. «Յի, սրգեակի, դարձցուք ի տուն մեր և դու կեաց որպէս կամ է քո. և մի տարաշխարհիկ և օտարամահ լինիր. և մի զրկեր զմեզ ի տեսութենէդ քումմէ:»

Եւ նորա պարզմտութեամբ հաւատացեալ բանի նորա, կարծելով ճշմարիտ գոլ զասացեալն, դառնայ ընդ նմա. և եկեալ ի տունս իւրեանց՝ զպատրուակեալն վասն նորա

չար խորհուրդ յայանէր և դնէր շղթայս երկաթիս յոտս և ի ձեռս նորա. զի էր այր չար, և անդադոյնս ի կրօնս դենին իւրեանց: Ապա կոչէ զմնլար օրինացն իւրեանց զառաջնորդս, զի թերևս հնար գտցեն դարձուցանել զնա ի դենս իւրեանց:

Եւ նորա բազում ողորական բանս խօսէին ասելով. «Մըդեակ, մի թողուր զուղիղ դենս մեր և լինիր նախատինք և ձաղանք ազգիս մերում: Եւ մի տար տարապարտուց հեղուլ զարիւն քո և մի թողուր զպատգամաւորն մեր՝ որ զայս բարութիւն շնորհեալ է մեզ և անդ զգրախտին վայելչութիւնն: Քանզի ամենեցուն մեր տիրեմք և բռնութիւն մեր զօրացեալ է ի վերայ ամենեցուն: Մի լսեր քրիստոփնէիցն՝ որ կամին կորուսանել զքեզ, յիշեա՛ զգուժ ծնողաց քոց, յիշեա՛ զքորս և զեղբարս քո, զի դեռ մանուկ ես և չես ձանձրացեալ վայելչութեամբ աշխարհիս»:

Իսկ նորա պատասխանեալ ասէ. «Ձեմ՝ անիմաստ՝ թեպէտ և մանուկ եմ. զի Դանիէլ երկոտասան ամաց գոլով՝ զձերս յանդիմանեաց, և Յովսէփ ի նոյն տիս, իմաստութեամբ իւրով տիրեաց ամենայն իշխանութեան Փարաւոնի: Եւ քան զձեզ ևս տեղեկագոյն եմ՝ ձերոց առասպելաբանութեանցդ, զի սուտ և սնոտիք են»:

Եւ նորա ասեն ցնա. «Մի փոխելանար և նման մանկանց բարբառեր, զի չես իմաստուն և հանճարեղ քան զառաջնորդս մեր, որք զայս կարգ օրինաց ետուն մեզ»:

Իսկ երանելին ասէ ցնոսա. «Ես ի մանկութեան տիսն իմում կացեալ եմ՝ յուսումն դպրութեան ձերոյ, և իբրև տեսի զվարդապետս օրինաց ձերոց ի գործս ազատեղիս զազրութեան, փախեայ ի նոցանէ. արդ յայսպիսի՞ կրօնս մուծանէք զիս, չեմ լսելոց կորստական խրատուցդ ձերոց»:

Իբրև գիտացին նորա զյամառ կամս նորա, և թէ չէ լսելոց բանիցն նոցա, կամեցան շուրս յուռթել և տալ նմա բնագել. թերևս յիմարեալ դարձցի: Եւ նորա կնքեալ նշանաւ խաչին, ոչինչ ազդէր նմա:

Յայնժամ հայր իւր և եղբարքն բրածեծս առնէին զնա և բազում բանս նախատանաց խօսէին և ասէին. «Մի լինիր կորուստ անձին քո և մեզ»։ Եւ նա ժուժկալեալ տանէր համբերութեամբ բազմաւ՝ ունելով զյոյս իւր առ Աստուած։ Եւ նորա նովին կապանօք պահեն զնա աւուրս բազումս։

Եւ իբրև ոչինչ գտանէր ելս իրացն, յայնժամ ումանք ի մերձաւոր սիրելեաց իւրոց ի տղէտ քահանայից, ասեն ցնա՝ թէ «Վերին երեսօք յանձն առ զկամս դոցա կատարել և արձակիլ յայդպիսի կապանաց. և երթ ուր և կամիս կրօնաւորեա զկրօնս քրիստոսիւնից»։ Եւ նորա ճշմարիտ կարծեցեալ զբանս նոցա՝ յանձն առ կատարել զկամս նոցա և գառնալ յառաջին հաւատն՝ զոր ունէր։

Եւ նորա ուրախացեալ արձակեցին զնա. և իբրև աւուրք ինչ անցին, յիշեաց զգաւանութիւն ուխտին՝ զոր յառաջն ընկալեալ էր, թէ ընդէր խաբեցայ իբրև զպարզամիտ ոք։ Եւ ելեալ գազտագողի գնալ ի գաւառն Մաղաղայ, որ է Բջնի, ի վանս Իշխանի, որ է ի մէջ երկուց լեռանց բարձրագունից՝ պարփակեալ անտառախիտ ծառօք, առ այր ոմն միանձնացեալ՝ որ առաւել փայլէր յաշխարհիս մերում, մարութի վարիւք, ճգնաւորական հանգիսիւ, քահանայական շնորհիւ զարգարեալ, Սարգիս կոչեցեալ, խրատ իմն գտանել ի նմանէ, եթէ որպէս վարեցէ զկեանս իւր և կամ՝ ուր երթեալ գազարեացէ։ Եւ ուսեալ ի նմանէ, երթայ այնուհետեւ ի գաւառն Սեորդեաց, ի գերադրական և ի հոչակաւոր ուխտան ի Հաղբատ և ի Սանահինն։ Եւ անգլեայր ճշմարիտ հաւատով՝ անուանելով զանուն իւր Յովսէփ։ Գրէ առ Տնօղս իւր և յայտնի առնէ զհաւատան՝ զոր ունէր առ Քրիստոս, ասելով թէ «Ես քրիստոսնեայ եմ»։

Եւ կեցեալ անգամս երկուս՝ յոյժ տառապանօք և նեղութեամբ անցուցանէր զանցաւոր կենցաղս, ոչ ունելով թոշակս մարմնականս և հանդերձս։ Եւ որպէս է անգթութիւն և անցաւակցութիւն ազգիս մերում, զի ոչ զթամբ գորովալի գթով յայնպիսիան և ոչ խնամ տանխաբ հոգևորին և մարմ-

նաւորին, սոյնպէս և սա անտես լեալ ի նոցանէ և ոչ ողորմութիւն գտեալ. քանզի այսպէս ասէին. «Միթէ պարծանք մեր են դարձ ձեր յայս կրօնս» Եւ թուի ինձ թէ և այս ևս ի չարէն և ի բարիատեացն սատանայէ լինէր, զի նեղեացի և դարձցի յետս»

Եւ նորա բազում ժուժկալութեամբ տարեալ սովու և մերկութեան և այլ անհնարին անհանգստութեան. զի մանուկ դուրով տխովք և անսովոր այնպիսի կրից, թեպէտ և այս ամենայն դայր ի վերայ նորա, այլ նա ոչ նեղասրտեալ ձանձրանայր. և ոչ ելանէր տրտունջ ի բերան նորա, սակս ճշմարիտ և ջերմեռանդն սիրոյն՝ զոր ունէր առ Քրիստոս. Գիտելով թէ կեանքս այս անտոխ է և անցաւոր, անգրաւականին ցանկայր և յաւիտենականին, լսելով օր ըստ օրէ զվարս սրբոցն և զճգնութիւն նահատակաց. Նաև զայս ևս լսէր յարանց գիտնականաց՝ թէ «Երթ ի տեղին՝ ուր յետոյ ուրացող եղեր և անդ հաստատեա զհաւատող զոր ունիս»

Երթայ այնուհետև ի վանս Մակարու, որ է նոյն գաւառ Սևորդեաց, զի ի սլատմագրաց միենոյն կոչին սօքա. և անդ ևս չգտեալ հանգիստ, զի հաց անգամ չուտէին ընդ նմա՝ իբրև զխաբերայ համարեալ

Ապա դէմ եղեալ գայ ի գաւառն Շիրակ, ի վանս Հառիճոյ՝ որ է յոտն Արագածոյ՝ ի հիւսիսոյ կողմանէ, յորում էին արք երկիւղածք և պատուիրանապահք յոյժ, կամեցեալ կեալ անդ. և բարիատեացն չար և զնոսա գրգռեաց, քանզի ասէին ցնա. «Մի կար աստ, այլ երթ, գնա ի մէնջ, զի մի մխասեսցուք»

Ապա գայ հասանէ յաշխարհս Հայոց՝ յԱյրարատ գաւառս, ի Սաղմոսավանս, որ է յոտն Արագածու՝ ի խորածորն՝ ընդ որ Քասաղ գետ հոսի, խոռոջացեալ անագնահայն թնդմամբ, մերձ առ մեծ բլուրն Շրիշեայ։ Եւ ընակիչք տեղւոյն սիրապէս ընկալեալ, այլ անաբեկ եղեալ ասեն գնալ, «զի մի կորիցուք դու և մեք յազգէ քումմէ յայլասեռից» Եւ անդ ևս չգտեալ հանգիստ, քանզի բանասրկուն

չար և անդր և ս հասանէր յարուցանել հալածանս նմա: Չի և սա երկրորդ վահան երևեցաւ յաւուրս մեր: Ապա իջանէ ի մենաստանն մեծ՝ Յոհաննու կոչեցեալ վանս, որ է նոյն Ոսն Արագածու՝ ի վերայ Քասաղ գետոյ: Եւ խորհուրդ իմն գեղեցիկ ի վերին տուչութենէ անտի զմտաւ ամէր՝ երթալ ի սուրբ քաղաքն Երուսաղէմ, տեսանել զտեղի ծննդեանն Քրիստոսի և զխաչելութեանն և զյարութեանն և զայլ և ս սրբութեանցն, և մխիթարել և լուսաւորիլ:

Եւ երթեալ նախ ի լեառն Սուկաւեթ, զսուրբ նահատակն և զճգնաւորսն զայնոսիկ բարեխօս ինքեան և օգնական ճանապարհին իւրում ունել:

Ապա երթեալ զփափաք ցանկութեան իւրոյ ընոյր, ոչինչ ունելով որով զպէտս վճարէր, բայց զտուիչն ամենայն բարեաց: Եւ իբրև դառնայր, զմտաւ ամէր զայս ի վերին խնամոց անտի, թէ «Չեմ կատարեալ ի հաւատս՝ եթէ ոչ երթեալ ի տեղի ուրացութեանն՝ անդ խոստովանեցից յայտնապէս զՔրիստոս Աստուած և որդի Աստուծոյ:»

Եւ իբրև եկն ի գիւղն Նորաշէնք կոչեցեալ՝ ի տունն իւրեանց՝ ի ժամ գիշերին, և հայր իւր մեռեալ էր: Իբրև տեսին զնա մայր իւր և եղբարքն՝ զարմացան, զահի հարան և ասեն. «Որդին մեր է Բուպարք:» Եւ նա ասէ. «Չեմ Բուպարք, այլ Յովսէփ. ճշմարիտ քրիստովեայ եմ և քրիստոսունակ և խոստովանող նորին:» Եւ նորա ասեն ցնա. «Այդպիսի հաւատով գուրով քո՝ ընդէր թաքնաբար մտեր այսր, զի լուիցեն ազգք մեր և կորուսցեն զքեզ հանդերձ մեօք. արդ՝ զնա յանապատ տեղիս և կեաց անդ նովին հաւատովդ, և մեք հոգասցուք զպէտս քո մարմնականս:» Իսկ նորա պատասխանեալ ասէ. «Ոչ կացից թաքնաբար, այլ զհաւատն՝ զոր ի սմին տեղու՞ յուրացեալ գտայ, յայտնապէս առաջի ամենեցուն յանձն առից. կամ մեռայց, կամ կեցից Աստուծով, զի վասն այնորիկ եկեալ եմ:»

Իսկ նորա կոչեն զքահանայ ոմն Սարգիս՝ զի հաւա-

նեցուցէ զնա զնալ ուրեք, և նորա բազում՝ բանս խօսեցեալ նմա, առելով թէ «Ոչ խնդրէ զայդ ի քէն Աստուած, և ոչ որ ի մարդկանէ մեղադիր լինի այդմ»։ Իսկ նա ոչ առնոյր յանձն առելով. «Ձեմ՝ լսեցոց բանից ձերոց»։ Ապա եզբայր նորա երկուցեալ ազդ առնէ վերակացուի գեղջն, եթէ «Նղբայր իմ՝ որ ապստամբեալ զնաց ի մէնջ, արդ եկեալ է կրօնաւոր ձեռով և քրիստոնեայ կերպիւ»։

Իսկ նորա կալեալ զնա զնէ ի տան բանաին, ազդ առնելով գլխաւորի գեղջն՝ որ էր ի Գուին քաղաքի, որում անուն Սրճահան կոչեն։ Եւ նորա եկեալ փութանակի ի դիւղն յայն, նստեալ ի տան քրիստոնէի, կոչէ զնա առ ինքն։ Եւ իբրև ածին զնա զառաջեալ, նշան տերունական խաչին կանգնեալ կայր ի տանն յայնմիկ. իսկ նա երիս ծունր կրկնեալ և ապա ասէ ցնա. «Ամիրայ, բարբի եկիր, խաղաղութիւն ընդ այն»։ (զի էր այր չարաբարոյ և ժանտ)։ Ասէ ցնա. «Ընդէր ոչ նախ ինձ երկրպագեցեր»։ Եւ նա ասէ ցնա. «Լասն զի քրիստոնեայ եմ և քրիստոնէին այնպէս պարտ է առնել»։ Ասէ բունաւորն. «Ընդէր թողեր զհայրենի գեւնն քո և մոլորեալ եղեր»։

Իսկ Յովսէփ բացեալ զբերան իւր ասէ. «Ո՛չ եմ մոլորեալ, և ոչ եմ թողեալ զհայրենի հաւատն. այլ ի մոլորութենէ դարձայ և զհաւատն հայրենի զոր ոչ ունէի՝ գտիւ Արդ առաջի քո եմ, զոր ինչ կամ է քո, արա»։

Իսկ նորա ընդ դինիս մտեալ զգիշերն ամենայն և գինեզինեալ արբեցութեամբ՝ կոչէ զնա առ ինքն, և սուսեր մերկացուցեալ կամեցեալ սպանանել զնա։ Ապա ազդ լինէր գեղջն և նորա մեծածայն ճշիւք անդր հասանէին, և բազում աղերսանօք ազաչէին զնա թէ մի այգպիտի արիւն հեղուլ ի միջի մերում և մի զբարկութիւն Տեառն շարժել ի վերայ մեր։ Եւ հազիւ դադարեցուցանէին զնա։

Ապա ի վաղիւ անդր դնէ անուր ի պարանոց նորա՝ տանել ի քաղաքն Գուին։ Եւ իբրև եհաս ի նորադաւիթ

գիւղն, քրիստոնեայքն ելեալ ընդ առաջ նորա, արգելին զնա յայնմ գիշերի, թերևս զերծուսցեն զնա, և խոստանան տալ զգին նորա և թողուլ զնա. և նա բռնադատեալ ի նոցանէ՝ յանձն առնոյր։ Եւ նովին կապանօք տանի զնա ի Դուին և զնէ զնա ի բանալի՝ աւուրս ութ. զի էր ամիսն Արաց՝ յորում արեգակն տապէր զամենայն մանդիւս։ Ապա երթեալ քրիստոնէիցն՝ տան զկէս գնոց նորա՝ հանելով զնա ի տանէ բանալին։ Իսկ սուրբն ոչ կամեցեալ՝ ասէ ցնոսա. «Մի գնէք զիս, զի զարիւն իմ ետու վոխանակ արեանն Քրիստոսի. մի արգելուք զիս ի գեղեցիկ առաջարկութենէս և մի զինչս քրիստոնէից տայք ի գինս իմ։»

Իսկ նոցա ոչ լուեալ նմա՝ արձակեցին զնա. և իբրև աւուրք ինչ անցին, կամեցան շրջեցուցանել զնա և զգինս նորա ժողովել։ Իսկ սրբոյն ոչ կամեցեալ՝ ասէ ցնոսա. «Ընդէր զրկէք զքրիստոնեայսդ՝ տալով ի գինս իմ. զի ես ոչ վասն այդորիկ եկի, այլ զի իմով արեամբս գնեցից զարքայութիւնն Աստուծոյ։» Եւ երթայ դարձեալ ի տուն բանալին՝ ուր յառաջն էր, ազգ առնելով Սրջահանին այն։ Եւ նորա ասեն ցնա, թէ «Ռուպարք կայ առ դուրս։» Իսկ նորա ելեալ արտաքս՝ հարցանէր ցնա. «Վասն էր եկեալ ես այսր։» Նա պատասխանեալ ասէ. «Եթէ կամ է քեզ, թող զիս նովին հաւատովս և մի զրկեր զաղքատս վասն իմ։ Ապա թէ ոչ՝ զոր ինչ կամ է քս, արա։» Եւ նորա սրտմտեալ յոյժ իբրև զչար գաղան, բրածեծ արարեալ զնա չարաչար գանիւ, զնէ կոճեղ ի յոտս նորա և շղթայս երկաթիս ի պարանոց նորա, պահելով ի տան բանալին։ Եւ վարժեալ երանելի նահատակն զինքն աղօթիւք և պահօք պնդութեան, ոչինչ ճաշակելով ի տունս նոցա. այլ և բազում բանիւք նախատէր զնոսա և զառաջնորդս նոցա, առասպել վարկանելով զկրօնս նոցա։ Իսկ նոցա զչարեալ՝ երկիցս ծակեցին զքրիթս նորա և անուր անցուցեալ շրջեցուցանէին ընդ դուրս իւրեանց՝ նման ուղտու՝ նովին կապանօք։ Եւ նա գոհանալով զճեառնէ, տանէր ժուժկալութեամբ։ Եւ կացեալ յայնմ բանալի ամիսս երկու, կին ոմն հաւատացեալ տա-

նէր նմա աւուրն նկանակ մի. զկէս նորա ուտէր և զայլն տայր
ցնա ասելով. «Տուր զայդ յազբատս» Եւ այնպէս մեծաւ
տառապանօք անցուցանէր զաւուրսն զայն:

Եւ իբրև եկն ամիրապետն մեծ Աթապակ կոչեցեալ ի յոս-
տանն մեծ Հայոց ի Դուին քաղաք, և բնակէ մերձ ի նա, ի տեղի
մի Խորու կոչեցեալ՝ ամբոխասաստ բազմութեամբ, և խաժա-
մուժ ժողովօք: Յայնժամ Սրջահանն ծանուցանէ ամիրապե-
տին մեծի վասն նորա, և նա հրամայէ առաջի իւր տանել:
Եւ դնեն զնա ի դրաստու, զի յոյժ ներգեւեալ գոյր ի չա-
րաչար կրից անտի: Եւ իբրև ածին կացուցին զնա առաջի,
և նա սաղմոսէր. «Աստուած, յօգնել ինձ նայեաց և Տէր,
յընկերել ինձ փութա. առ քեզ, Տէր, Տէր, են աչք իմ, ի քեզ
յուսացայ» Եւ կուտեցաւ ամենայն ամբոխ զօրուն ի տեղին
յայն՝ տեսանել զնահատակութիւն սրբոյն:

Ասէ ցնա ամիրապետն մեծ. «Հայր և մայր քո պարսիկ
գոն և պաշտօնեայ մերոյ պատգամաւորին, դու յուժ
հարկեալ կամ նեղեալ յայդպիսի հաւատս դարձար կամ
զայդպիսի ձև զգեցար. արդ, լնւր ինձ և մի ընդդիմանար
հրամանաց իմոց»

Իսկ նա ոչինչ տայր պատասխանի, այլ միայն զնշանն
տերունական անգադար դրոշմէր յերեսս իւր:

Ասէ ամիրապետն մեծ. «Չահի հարեալ երկեաւ ի մէնջ
առաջի իմ.» իսկ Սրջահանն՝ որ պահէր զնա, ասէ ցամիրա-
պետն. «Ոչ եթէ երկեաւ, այլ չառնէ արժանի պատասխան-
ւոյ. զի բազում աւուրք են որ կայ առ իս ի բանտի և ի
չարչարանս, և ոչինչ լուայ ես ի դմանէ բանս թուր-
թեան. հրամայեա սպանանել»

Ազա հրամայէ դարձուցանել և բերել զնա առաջի
իւր: Ասէ ցնա դարձեալ ամիրապետն. «Մի կար յայդ-
պիսի կամս և տարապարտ մեռանիր. հաւանեա ինձ, և
ես տաց զգիւղն քո հայրենի ի ժառանգութիւն քեզ»
Եւ դնէ առաջի նորա օսկի բազում: Իսկ երանելին Յով-
սէփ ասէ ցնա. «Ես ոչ յուժեքէ բռնադատեալ և ոչ
հարկեալ, այլ ինքնին կամօք իմովք եկի ի տեղիս յայս.

ոսկիւ պղ և մեծութիւն զոր խոստանաս, արհամարհեալ է առաջի իմ, եթէ զամենայն աշխարհ և զգաւառ՝ որ է ընդ իշխանութեամբ քո՝ տառ ինձ, չեմ փոխանակելայ ընդ այսմ հաւատոյ, զոր ունիմ։ Եթէ քաղցր են կամք քո առ իս, թող զիս նովին հաւատովքս, ապա թէ ոչ՝ զոսկիւ պայտուր սպանողաց իմոց»

Ասէ ամիրապետն մեծ. «Ամենեքեան հրամանաց իմոց հնազանդ են, և դու ընդդիմանաս, և նախատես զառաջնորդն մեր»։

Պատասխանի ետ սուրբն և ասէ ջնա. «Իմ երթեալ է յԵրուսաղէմ և տեսեալ զտեղի ծննդեանն և զտեղի չարչարանացն և զյարութեանն և զհամբարձմանն և զայլ նահապետացն տեղի և զգերեղման։ Իսկ զպատգամաւորին ձերոյ ոչ ուրեք տեսի կամ դու»։

Ապա հրամայէ բազմութեան այլասեռ զօրուն՝ որ շրջափակեալ շուրջ կային զնովաւ, սպանանել զնա և քարկոծել։ Եւ նորա իբրև զգազան արխնարբու մրմուռեալ կրճտէին զատամունս իւրեանց։ Եւ կալեալ զձեռանէ նորա աստի և անտի ընթացուցանէին ի տեղի սպանմանն։ Իսկ երանելի վկայն ոչ դադարէր յասելոյ զտաղմոսս զայս. «Վասն քո մեռանիմք զօրհանապաղ, վասն քո հեղում զարիւն իմ՝ որպէս Դու վասն իմ»։ Եւ նորա հարկանէին զնա, ոմն ձեռամբ, ոմն փայտիւ, և բազում բանս նախատանաց ասէին։ Իսկ նա ասէր. «Տէր, մի համարիր սոցա մեղս, զի ոչ գիտեն զինչ խօսին»։

Եւ եղբայր նորա անկեալ յոտս նորա, բազում աղաչանօք և արտասուօք ասելով. «Մի տար սպանանել գրեզ. առ այժմ յանձն առ զհրամանս դոցա կատարել և յետոյ որպէս կամ է քո կեաց»։ Իսկ սուրբն խօսուեալ ասէ ջեղբայր իւր. «Երթ յետս, հակառակ իմ ես. մի գրկեր զիս ի մարտիրոսական նահատակութենէս։ Զի Փրկիչն հրամայեաց թէ՛ Որ ուրացցի զիս առաջի մարդկան, ուրացայց և ես զնա առաջի հօր իմոյ՝ որ յերկինս է»։

Եւ իբրև սակաւ հեռացուցին, խաղիանն այն՝ որ սնդեալ

ունէր զաջոյ ձեռն նորա, հարկանէ դանակաւ զձախ կուշա նորա. և պատառեալ հերձաւ մինչև յաջուն. իսկ նորա յերեսս անկեալ թաւալէր յարիւն իւր: Ապա որ շուրջն կային՝ հարկանէին զնա, ոմն սրով, ոմն քարիւ և մեռելալոտի ոսկերօք. և զոր ինչ անկանէր ի ձեռս նոցա՝ արկանէին ի վերայ նորա: Եւ հատեալ զգլուխն մարթեցին՝ զի տարցեն յաշխարհն իւրեանց՝ ինչս ժողովելոյ վասն:

Եւ սրբոյն աւանդեալ զհոգին ի ձեռս Աստուծոյ կենդանւոյ, ըստ այնմ, թէ «Հոգիք արդարոց ի ձեռս Աստուծոյ են»: Եւ եղբայր նորա բրեալ սակաւ մի գտեղին, թաղէ զմարմինս սրբոյն հանդերձ գլխովս:

Եւ ի գիշերին յայնմիկ արհաւիրք եղեալ իբր որոտմամբ և թնդիւն զօրացն. զի այնք որ շուրջ ընակեալ էին՝ զգիշերն ամենայն սրտաբեկեալք անքուն լինէին: Եւ մարդասիրին Աստուծոյ փառաւորեալ զփառաւորին իւր՝ բանալով զհաստատութիւնն, և լոյս կամարած և ի վերայ նորա իջեալ՝ առ ի պարծանս վկային և յանդիմանութիւն անհաւատիցն:

Իսկ նոյա տեսեալ զարմացան սիրացեալք. երթեալք առ դատաւորն իւրեանց և առաջնորդն՝ հարցանէին թէ «Զինչ է նուրն այն, այսինքն լոյս, որ էջ ի վերայ նորա»: Եւ ասէ ցնոսա, թէ «Զքարինան և զմեռելոտի ոսկերսն՝ զոր ետուր ի վերայ նորա, պատուէ Աստուած. և վասն այնր էջ լոյսն. որչա՛փ զձեզ որ սպանողքդ էք»: Իսկ կէսքն ասէին թէ «Մըհտ է, լոյս աստուածութեանն այրէ զնա»:

Կատարեցաւ սուրբն Յովսէփ բարի խոստովանութեամբ ի Հայր և յԱրքի և ի Հոգին սուրբ, յամսեանն ահկի, որ օր քսան էր՝ յաւուր շաքաթու՝ յիններորդ ժամու՝ ի տեղին որ Միջոց կոչի, առ եղբ գետոյն Երասխայ մեծի, մերձ առ ոտն լերինն մեծի Մասեաց, հանդէպ Արտաշատ քաղաքի և դղեակ բերդի, ուր է վիրապն մեծ, որ է տեղի շարչարանաց սրբոյն Գրիգորի, քանդի և սա պտուղ է շարչարանաց նորա:

Արդ՝ ո՛վ եղբարք քրիստոսասէրք, նահատակութիւն

սորա զարմանալի է. քանզի բազում մարտիրոսք եղին յառաջ, առաւել ևս ի Հայս, զի ծաղկեալ և զարգարեալ գոյր աշխարհս Հայոց արեամբ նոցա. զի նոքա պատկեր և ապացոյց ունէին զայլսն. զի զոմանս պսակեալս տեսանէին, յոմանց վերայ լոյս կամարած և երևեալ և զոմանս պատուեալ Սատուծոյ և ի մարդկանէ, և այս ևս յորդորէր զնոսա:

Բայց սա ոչ ի տան Սատուծոյ մնեալ և ոչ գրովք սրբովք զարմանեալ և ոչ զայլս տեսեալ, այսպիսի նահատակութեամբ կատարեցաւ. որ և զարմացոյց զգօրս վերինս: Եւ քանզի աշխարհս Հայոց ի վաղնջուց երաշտացեալ և ծարաւի գոյր ցօղոյ արեան մարտիրոսաց, արդ զովացեալ արբեցաւ արեամբ սորա:

Արդ՝ որք շերմեւանդն գլխով և յուսով մեծաւ և բազմամբ սիրոյ և ճշմարիտ հաւատով կատարեն զտօն վկայից Սատուծոյ, եղիցին վկայ առանց չարչարանաց, առանց սրոյ՝ նոցին պսակացն արժանացեալք: Արդ՝ յուսացեալք ի Տէր՝ ի ձեռն սոցին բարեխօսութեան՝ հայցեցէք ի Քրիստոսէ զլծողութիւն մեզ մեղուցելոցս, և Քրիստոս ձեզ և մեզ ողորմեսցի. ամէն:

*Թե որպէս վերախոխումն եղև Աշխարաց Աորս
եւ որպէս եղեալ կայ:*

Այր ոմն Սարգիս կոչեցեալ՝ որդի Զաւախի, ի համբակութեան տիսն իւրոյ գարձեալ եղև ի հայրենական գենէն իւրմէ, ի հաւատս ճշմարիտս, խոստովանելով զՔրիստոս Սատուած և որդի Սատուծոյ, մնեալ յանապատի և ուսեալ զուսումն աստուածեղէն, և արժանացեալ շնորհի բահանայութեան և առաջնորդութեան եկեղեցւոյ Սատուծոյ: Նաև սա կոչեցեալ եղև ի հանդէս մարտիրոսական մրցանաց ի Շահի Արմանէն, որ արիւրէր գաւառին Բզնուն-

եաց և այլոց բազմաց, և աւուրս ինչ արդելեալ ի տան բանտի և պատգամս յղեալ առ նա, խոստանայ ինչս բազումս և մեծութիւնս, հաւատար առնել անձին իւրոյ, եթէ արասցէ զկամս նորա. ապա թէ ոչ ի փայտ մահու բարձրացուցանել սպառնայր:

Եւ նորա պատասխանեալ ասէ. «Եթէ զամենայն աշխարհիս մեծութիւնս տաս ինձ, յայսմ հաւատոյ ոչ կացից յետս. և որով մահու կամ է քո, առաջի քո եմ, կատարեա զկամս քո»: Զի էր այր քաջասիրտ և կորովախօս, ոչ որ կարէր պատասխանել նմա:

Եւ արհաւիրք եղեալ կնոջ ամիրապետին, վասն այնորիկ արձակեալ եղև ի ձեռն միջնորդի՝ կալ ի հաւատս իւր: Եւ այլ ևս նեղութիւն կրեալ վասն ուղիղ հաւատոցն:

Սա իբրև լուաւ զնահատակութիւն սրբոյն Յովսեփայ, փութանակի ընթացաւ անդրէն ի բանակն. և իբրև աւուրք ինչ անցին, խնդրեաց յամիրապետէն մեծէ զմարմին վկային: Իսկ նա ասէ. «Ընդէր մահ նիւթես անձին քում: զի թէ զայդ արասցես, զնոյն մահ և դու կրեսցես»:

Ապա կացեալ նորա ի բանակին աւուրս քսան, և զմահու երկիւղ ի բաց եղեալ՝ կամեցեալ թագնաբար գողանալ. առեալ ընդ իւր արս երկուս և հանեալ զնա ի հողոյ անտի, կամեցեալ սրբել զնա: Յայնժամ իմացեալ այլասեռիցն, արս վեց հեծեալս յերկարս ձիւնթացս սուսեւրամերկ դան ի վերայ նոցա. իսկ արքն որ ընդ նմա էին, ի փախուստ գառնային՝ հեծեալ յերկարս իւրեանց: Իսկ նա քաջասրտեալ և պնդեալ զերկարն՝ կայր հաստատուն ի տեղւոյն. և զի էր հասարակ զիշեր և լուսինն ուսձացեալ լուսով իւրով լուսաւորէր զամենեւեան, եւ իբրև մօտեցին, ձեռնհաս և նա լսօսեցաւ ի լեզուս պարսիկս: Յայնժամ անտեսութիւն անկեալ զաջօր նոցա, անդէն ի փախուստ գառնային, այնպէս զի ոչ ընկեր զընկերի հետ գտանէր: Ապա արքն փախուցեալք իբրև տեսին զայն նշան, գարձան յետս: Եւ եղեալ ի գրաստու՝ ընդ մէջ բանակին զամենայն գիշերն տանէին աներկիւղաբար: Եւ այնպէս ի

նախախնամութենէ Աստուծոյ աջողեալ, որ ոչ սք ի նոցանէ գիտէր թէ զինչ է զոր բարձեալ տանին: Եւ զգիշերն զայն գնացեալ տանէին զնա յուխտն հռչակաւոր ի Հաւուցթառ: Ապա հանգուցանէ զնա ի տեղի մի բարձրաւանդակ որ Խաչողն կոչեն, յարեմտից կողմանէ հանդէպ գիւղաքաղաքին Գառնու, ի պահպանութիւն գաւառին այնմիկ: Եւ զգլուխ սրբոյն թողեալ յեկեղեցւոյն, զի ի ձեռն նորին բարեխօսութեան գլթացեալ մարդասէրն Աստուած՝ ողորմեսցի իւրոց հաւատացելոց, և նմա փառք յաւիտեան. ամէն:

Գաւթի քանակացի ի սրանշերի վիսյն Քրիստոսի Յովսէփի սրտունի, որ յԱյրարատոյ նախակեկն, ներքոդսկան գովեստի քան:

Պարտապան եմ պատուասիրել առ քեզ, ըստ նազելի և պարկեշտագեղ պատուոյ գերագունիդ իմաստնոյ, և ինձ յոյժ աստուածուսոց սիրով մերձաւորիդ, զգորութիւն աստուածային Հօգւոյն և զանուն մխիթարական յանձին կրողի, վկայասէր մտօք զվաղնջուցն ի ձէնջ խնդիրս ըսուլ, զառսգանութիւնս գովեստից: Վասն զի, մասնաւորիլ ի ճշմարիտն ձայնէ ուսար ի հասարակութիւն նմանակցութեան՝ զյօժարութիւնս. զոր՝ խնդրողիդ յաւէտ շնորհ ունել՝ իրաւացի է, եթէ գիպեսցի պատեհաբար ինչ իմանալ և ասել. և գրուագս գովեստից ընդ պատմութեան նորին գովելի կենացն և նահատակութեանն յարահիւսել: Սակայն ի սաստկագոյն լինիմ յերկիւղի. գուցէ այլայլութիւն մտաց և ապագօր զգայարանացս գոլոյ՝ յարժանւոյն վրիպեցայց ասիցփասն որոյ անաբան յայտոսիկ ածայ հաւանութիւն, լծակցեալ ընդ վկայասէր անձին քում՝ և զիմս յօժարութիւն: Եւ քանզի դու ինքն սրով ունիսդ՝ բաւական քան զմեզ էիր յաւէտ հրաշացուցանել զհանգունակիցն հրեշտակաց՝

ի մարմնի անդ խոնարհութեան, այլ զի իրաւացի վարկար ըստ պատմութեանն ճշգրտաբանութեան՝ և զգովեստիցն մեզ ընուլ պարաս, հաւանութիւն յանձին ունիմ՝ անստերիւր սիրոյ ախորժիւք. քանզի և հոգիք մարդարէից՝ մարգարէից հնազանդել օրինադրեցան՝ յԱռաքելոյ, և սիրոյ հաստատութիւն՝ ընդարձակ է ի համարձակութիւն, վասն զինչանելոյ սիրողին՝ ի սիրեցելոյն վատասրտութիւնս:

Աւստի իրաւացի վարկայ սկսանել ի դրուատիս գովեստից մեծապանծ և նորազարդ վկային Աստուծոյ, և ինձ ի տեսիլ աչաց ժամանեցելոյ, իսկապէս և անըստգիւտ սիրողին Քրիստոսի՝ Յովսեփայ: Քանզի միշտ նոչոգ քրիստոսագիր ասպարիղին մրցական՝ յորդորականան ընդ մեզ գորով ձայնիւ, որ յաղթեացն ախոյեանին, և իշխանութեամբ ի վերայ ընթանալ և կոխել զգլուխ վիշապին հրամայէ:

Յայսոսիկ մրցմունս մատաղ հասակաւ և համեստ ժուժկալութեամբ կրթէր զանձն՝ երանելիս մեր պսակաւոր, պահօք և աղօթիւք, խարաղնազգեստ և բոկազնաց թափառելով շրջել ի հանգստանոցս քրիստոնէից, և առ արս երևելիս յիմաստս և յառաքինի երկս, թերևս օժիտս իւրոյ առաջարկութեանն հաւաքեսցէ ի պիտանեացն արանց:

Իսկ բարխատեացն և պատերազմօղն սիրելեացն Աստուծոյ՝ զանազանս նմա պատրաստէր փորձութիւնս ի մարդկանէ, այսպանութեան բանիւք և ապտակաւ և լուտալով, իբր թէ զաղփաղփուն և անհաստատ է մանկութիւն, և անտար՝ այնպիսի խտակրօն վարուց: Սակայն նա յայսմ հասակի զկատարելագունիւքն զանցանէր համեստութեամբ. և յարբունս հասակին նովին ժամանեալ հրահանգիւք, յորում աստուածային օրէնքն՝ ի մարտ զԽրայելի նորահասակն մուծանէր, և սա ի նոյն սկըսմանէ կատարեալ ցուցանի նահատակ ի կրկիսի երկնաւոր հանդիսադրին: Այլ նոքա ի կատարման տիոցն հրամայէին վատհանալ ի մարտակռուութիւնն. իսկ սա ի մանկականն աստեաց՝ ոչ ի հրահանգողէ յաւէտ՝ այլ անձամբ և հագեւոր յորդոր-

մամբ՝ զանձն իւր մղէ ի մրցարանն. և ոչ եթէ դիպուած ծով իւրք միոյ և կամ երկուց պատահմանց ի դիմի հարեալ՝ քաջ և անուանի լեալ գովեստ ընկալաւ, այլ կրթութիւն մտաց ի մանկութենէ զհանգիսին իւրոյ արարեալ ասպարէզ, նովիմբ ի ստաղիոնն մտանէ վերջին. վասնորոյ առաւել նկարագրուս ցուցանիւ

Վասնորոյ և խրախացեալքս մեր ի տօնի աստ, որպէս ընդ կենդանւոյ խօսելով՝ աղերսաբանեսցուք, հայել ի մեզ զուարթութեամբ, և ընդունել զյօժարութիւնս՝ ի նմանակցութիւն իւրոյն հանգիսաւոր նահատակութեան. և կոչելով զնա յանուանէ՝ ասասցուք. Ո՞վ ամենապանծալի պարկեշտագեղդ Յովսէփ, մերձ կացեալք հասարակացն կենսագործի Տեառն մերոյ, բարեխօսեա վասն սրբոյ եկեղեցւոյ՝ զոր սիրեցեր, և յորմէ ծնար զանախտաբար ծնունդ, առ որ ունիաք համարձակութիւն. զի ազատեսցի յամպարիշտ ձեռնարկութեանց այլասեռից, և ի տատանմանէ խռովական ամբօխից՝ անդորրացի վերստին, հօտապետօք և հօտերէց վերակացուովք, նուիրակատար քահանայիւք, և բովանդակ իսկ զարդուք զարդարեցելովք, որպէս զի երթիցեն ելանել յառաջին պայծառութեանն լրութիւն, յոր խարսխեցան ի սկսմանէ մերոյ լուսաւորութեանն, որ ի ձեռն սրբոյ խոստովանողին և առաքելաշնորհն Գրիգորի զարդարեցաւ. յորում նահանգի և դու՝ զխոստովանողականն ընկալար զբաժակ։ Եւ զոր խոստացան տալ խաղաղութիւն Փրկիչն՝ հասարակաց իւրոցն ծանօթից և սիրելեաց, վերստին շնորհեսցէ որոց ակն ունին նմա ի փրկութիւն. զի զհասարակացն և զառանձնապէսն ի վերայ եկեալ ուրեր պատահարս՝ բարեսէր կամօքն ի բաց դարձուսցէ. զհիւանդութիւնս կրկնապատիկս՝ զհոգեկանն և զըստ մարմնոյ, ամենահնար բուժարանաւն ապաքինեսցէ. և զյառաջատեալսն ի մանկութենէ ի կրօնս կատարման առաքինափաստակ երկոց՝ զօրացուսցէ ի դիմամարտութիւն չարսիրին, և մարմնականացն կամաց և կրից, որպէս զի և ըստ քումբանսողը-

տաներոյ սիրոյ և կրօնից՝ համարձակիցին առաջի կալ
Կենարարին, քոյով միջնորդութեամբ աղերսել ընդ քեզ, և
ասել. Տէր մեր և Աստուած, Յիսուս Քրիստոս, կերպարան
անսկզբնականն Հօր, անտարափոխ նոյնութիւն ըստ բնու-
թեան, և պատկեր մերոյ ազգիս մարդասէր անօրէնու-
թեամբ. խնայեա ողորմութեամբ քով և դժա ի վերայ հօտի
քո մատնելոյ ի ձեռս ամբարշտաց, և դարձո զգերութիւն
ազգի մերոյ, որպէս երբեմն զԻսրայելին: Բարձ զլուծ ծա-
ռայութեան ի պարանոցէ մերմէ, ըստ որում արարերն, և
դու ինքնին թագաւորեա ի վերայ մեր, որով իւրք և ախոր-
ժեսցես: Դադարեցո՞ զամպրօպն խռովական, և ամաչեցո
զխռովարարն ի սկզբանէ, զչար արբանեակն չարասիրին ընդ
կրուկն դարձո, և սպառազինեա ամրակուռ զինու զգօրա-
կանս քո, վատնել զբանակս նոր Ամաղեկայ և Քանանու,
որպէս Յեսսու, Բարակաւ և Դեդէոնիւ, Սամուելիւ, Դաւթաւ
և Եզեկիայիւ. վասն զի երկարեաց ողբովք պանդխտանալս
մեր ի վրանս Կեդարու. զոր ոչ ի քէն վարկանխմք, Տէր
բարեսէր, այլ զի դառնացուցաք զբարեգործիչ: Եւ այժմ՝
սովորաբար ի խնդիր ել, հովուապետ զօրեղ, ամայի ի վե-
րակացուաց եղելոցս, և դիտ զմոլորականքս յանայցելի
լերինս և խորափխտս սուղեալս. կամ զխոցեալսն յաւա-
ղակաց և ի ճանապարհ անկեալ անողորմ կոխողաց, բարձ
ի վերայ ուսոց և կամ ի գրաստին՝ զորմէ ասացերն, և
տար ի տունն զոր շինեցեր՝ քոյովդ մարմնանալով, զի աւան-
դապահք կենարար պատուիրանի քո՝ դարմանեսցեն զնա,
առ ի պահպանութիւն խորհրդական օժմանն՝ որ ի քէն.
և ուրախ արա գինով բանին՝ զոր արբուցեր ի սուրբ խո-
րանէ քումէ: Յորմէ ասաքինեալ ի յողնակի փորձու-
թեանցն՝ տօնեսցուք զտօն սիրելեաց քոց վկայիցն երանե-
լեաց. յորոց մի է և այսր աւուր կոչնատէրս Յովսէփ. որոյ
բարեխօսութեամբ հանդիպել արժանացուք քեզ ի տաճարի
սրբութեան քո. և սովաւ հանդերձ՝ յերանաւէտ կեանսդ
հաւատամք մտանել, յանլուելի և յիմանալի փառաբան-
չացդ կայեանս:

5.

ՍԱՐԳԻՍ ԻՃԽԱՆ ԽՇՉԵՆԵՑԻ

† ՈԼՍ. = 1182 մարտ 26 ուր.

Ի նոյն ամի (ՈԼՍ) Սարգիս ոմն Խաչենեցի կայր ի Գանձակ և առնոյր խարած. և ոմն պարսիկ ի յաւադ ուրբաթ թուն խաչեաց զնա ընդ պարխազն, ասելով. «Խաչակից լեր Քրիստոսին քոււմ.» զոր լուեալ իշխանք նորա՝ տարան առ ինքեանս զպարսիկն և չարամահ սպանին:

6.

ՅՈՐԴԱՆԱՆ ՎԿԱՅ ԹՈՌԻՔ

† ՈՂԱ. = 1182 մարտ

Ի սոյն աւուրս (աւագ ուրբաթ) և Յորդանան ոմն ի տաճիկ տոհմէ վկայեաց մեծ հանդիսիւ ի Կարնոյ քաղաք. և եգան նշխարք նորա ընդ Յովսեփայ և ընդ Սահակայ ազգականին իւրոյ:

ԹԵՂԳՈՐԱՍ ԿՆՍՈՐՔՅԻ

† ՈՅԿ մարտի ժր—1204 մայիս 18 գշ.

րիստոսաձիր և առատարուզիս ողորմու-
 թեան շնորհք Հոգւոյն սրբոյ՝ զոր
 միշտ և հանապազ ըստ իւրաքանչիւր
 ժամանակի առատաձեռնեալ տնօ-
 րինէ յեկեղեցիս իւր, զոր հաստա-
 տեաց ի վերայ առաքելական վիմի
 հաւատոյ, և կանգնեաց անյողգողգ-
 ի յեօթանց սեանց, և ոչ երբեք
 նուազեցուցանէ կամ պակասեցուցանէ առ իւր ստեղ-
 ծեաբքս, մանաւանդ առ այնք որք ի սկզբանէ հաճոյացան
 կամաց նորա և կատարիչք եղեն խորհրդոց նորին. և հաս-
 տատապէս առնէ նշանս և սքանչելիս յաւուրս և ի դարս
 և ի ժամանակս հանապազօր. որով և արար ի սկզբանէ և
 առնելոց է մինչև ի գալուստ իւրոյ տէրութեանն, որպէս
 և երևեցոյց ի դարուց դարս որք են գծադրեալք և ձևա-
 ցեալք ի տառս աստուածայինս: Արդ ի գալ Բանին Աս-
 տուծոյ և ի ծագել առ մեզ արեգականն արդարութեան,
 որ և զկնի ի մեզ թագաւորելոյ Տեառն մերոյ Յիսուսի
 Քրիստոսի, յորժամ ի մարմին թանձրացեալ անմարմինն
 Աստուած՝ ինքնայօժար կամօք առ ի մերս կենցաղավարիւր
 բնութիւն, ըստ մարդարէին, զատ և որիչ ի մեզաց, և յետ

չարչարանաց նորին և աշխարհակեցոյց յարութեանն և նորահրաշ համբարձմանն կատարելով առ սուրբս և սիրելիս անուանն իւրոյ, և առ վկայս իւրոյ մարմնառիկ տնօրէնութեանն, որք արիաբար յօժարութեամբ բարձին զխաչս խաչելոյն և ընթացեալք զհետ կոչողին ձայնի՝ եղեն խաչակիցք Որդւոյն Աստուծոյ: Քանզի ի բացուստ դիտմամբ տեսանելով զփառս Բանին և զբարեբաստութիւն խոստացեալ անհատ պարգեւին, զանասելի գեղեցկութիւնն, զանձերանալի կեանսն, զանարտում ուրախութիւնն, զանթառամ պսակն և որ սոցին նման, զոր և ոչ որ ի մտաւորաց զինել կարացէ և կամ բանիւ ընդ թուով արկանել զհամար վկայիցն, որք կամաւ և առաքինաջան նահատակութեամբ հասին աւետեացն Հօր, երանելի յուսոյն ակն ունելով՝ անձամբ զանձինս ի խաչ հանին կարեօք և ցանկութեամբ հանդերձ. կրելով յինքեանս ըստ Առաքելոյ՝ զբազմազան և գլոբնակի կիրս չարչարանաց, համբերելով նեղութեանց և լլկանաց, քաղցոյ և ծարաւոյ, ցրտոյ և մերկութեան, գելարանաց և կապանաց, ստանալով զյաւիտենական կեանսն, պսակելով ի Հօրէն լուսոյ և ժառանգելով զանարտում ուրախութիւնսն:

Արդ ի սոյն իսկ ժամանակի, և ընդ նուազել շրջաբերութեան կենցաղոյս, ի յեանել աւուրցս, ի ժամանակս վերջինս, եղև նշանս և սքանչելիքս այս ի միջի մերում. զոր եթէ կամեցեալ նախախնամութեանն Աստուծոյ ծագկածև պսակել սուրբ զեկեղեցի և զուարճալից առնել զմանկունս նոր Սիոմիւի, և բարձրացուցանել զեղջիւր սուրբ եկեղեցւոյ. զոր տեսանելով վարատեցելոցն և յերկուացելոցն ի հօտէն Քրիստոսի՝ զարթիցեն ի մահահանգիստ քնոյն, զզլացցին և ի գիտութիւն ճշմարտութեան եկեսցեն. աւետարանական գաւանմամբ հաստատեցին ի հաւատս սուրբս և ի խոստովանութիւն սրբոյ Երրորդութեանն: Եւ այս գործիւր ի բառնալ արգարոց և ընդ վերանալ ընտրելոց Աստուծոյ, և ընդ սերանալ և ի բազմանալ ազգի ազգի չարեաց ի վերայ երկրի զոր սերմանեաց չար որո-

մանցն սերմանողն օրդին կորստեան և մշակն անօրէնութեան:

Ընդ ժամանակս բռնակալութեան մեծի արքային Տաճկաստանի Սուլիման Շահ Սուլտան Ռուզնասնին, որ բազում հանգէս բաջութեան և յազթութեան պատերազմի ցուցեալ յաւուրս ժամանակաց իւրոց, և յաչս յօքունց մեծարեալ ահ արկանելով ամենայն թագաւորաց տիեզերաց: Սա օրդի դուրով մեծ և յազթող ինքնակալ Խլիճ Ասլան Սուլտանին, ուստի գրաւեալ սորա ընդ իշխանութեամբ տէրութեանն իւրոյ զկողմանս հիւսիսոյ, սկսեալ ի Կեսարացոց մայրաքաղաքէն մինչև ի մեծն Բիւզանդիոն, որ այժմ կոչի Կոստանդինուպօլիս, ունելով ընդ իշխանութեամբ զՊոնտոս և զՍեբաստիա և զամենայն զմենտացոց և զՏրապիզոնտացոց զտէրութիւնն. և հասեալ մինչև ի մեծ և ի հռչակաւոր քաղաքն Թէոդուպօլիս՝ որ կոչի Կարնոյ քաղաք, նուաճեաց ընդ գաւազանաւ զեկեղեաց և զԻարանաղեաց, արկ ընդ ձեռամբ զիշխանն Ծովաց, փութացաւ մինչև ի լայնանիստ քաղաքն Մելիտենի, մերձ ի սահմանն Եգեսացոց. համարձակեցայց ասել թէ և զամենայն աշխարհ, տիրելով ի վերայ ամենայն հայրենական աշխարհաց իւրոց: Եւ արդ այսոցիկ այսպէս եղելոց, յաւուրս սորա յերկրորդում ամի տէրութեան իւրոյ յայտնեցաւ մեծ և սքանչելի, պանծալի և հռչակաւոր վկայն Քրիստոսի, երանեալ նահատակն սուրբն Թէոդորոս:

Սա ծնեալ լինէր ի գաւառի Գամրաց՝ յաշխարհն Կապադովկացոց, ի քաղաքին Կեսարացոց, որ է աթոռ հայրապետական և թագաւորական, և ամենայն քաղաքաց Յունաց գահերիցագոյն, յօքունս ունելով յինքեան արեգակունս՝ զհոյս վկայիցն սրբոց, որ ջահաբորբոք լուսով պայծառացունեն զեկեղեցիս քրիստոնէից. զՄերկիւռիոս ասեմ և զԳորգիոս, և զմեծն Բասիլիոս, առ որս մի ի նոցանէ է տեսանել զյօրներանեան վկայն Քրիստոսի զսուրբն Թէոդորոս, արդ ի Քրիստոսէ Աստուծոյ մերոյ օրհնեալ նախասացեալ քաղաքն Կեսարիա՝ որ զայսպիսի ջահունս

և զարեգակունս սնուցանէր: Բայց ի հանդէս պատմութեան
եկեցցուք քաջ և յազթող վկայիս, և զսորայս քաղաքավա-
րութիւն դրուատական բանիւք պանծալի երևեցուցցուք:
այլ դուք մարբեցէք զլսելիս յունկնդբութիւն համբերա-
տար ժուժկալութեան սրբոյ նահատակին: Արդ սա որ այսքան
երանութեան արժանաւորեալ, ի տղայական ակոյց և ի մայ-
րական խանձարրոց հրահանդեալ և կրթեալ օրինօք և մար-
գարէիւք և աւետարանական կաթամբն սնեալ՝ ըստ շնոր-
հաց սրբոյ աւագանին, զարգանալով ըստ աճման հասակի
մինչև յարբունս երիտասարդութեան հասեալ, գնալով յօ-
րէնս Տեառն և խօսկալով ի պատուիրանս նորա ի առէ և
ի գիշերի. և ապա ըստ սարասի հասարակաց բնութեանս
զուգաւորի պարկեշտ ամուսնութեամբ, ներգործելով ար-
ուեստս ինչ զոր առնէր՝ այնու հատուցեալ վճարէին զպէտս
կենաց իւրեանց, ըստ մարգարէին, թէ՛ Զվաստակս ձեռաց
քոյ կերիցես: Ապա ի միաս եղեալ երանելոյն ի հնարս
մասնէր թէ՛ զիարդ և կամ՝ որով աղագաւ կարացէ զազ-
քատութիւն մարմնոյն ի գերև կացուցանել, ըստ սովորու-
թեան բնութեանս յառաջիկայն հակամիտէր: Բայց է ազ-
քատութիւն որ պարունակեալ ունի յինքեան բազմազան
ժարթամութիւն, և է վարթամութիւն որ ունի յինքեան
զնորին հակառակն, թուի թէ՛ մի գօլով սա յայնց աղքա-
տացելոյն՝ զոր աստուածեանն բան յաշխարհակեցոյց քա-
րողութեանն երանական բանին արժանացոյց առելով. Երանի
աղքատաց հոգւով:

Սա երթեալ առ մի ոմն ի քաղաքացեացն ասելով. «Տուր
ինձ փոխ դահեկանս օսկոյ և արծաթոյ, օգնական լինելով
իմոյ թշուառութեանս». իսկ նա յօժարութեամբ ետ նմա
որչափ խնդրեաց ինչ ի նմանէ. և առեալ նորա գնաց և
անդ վատնեաց, սրպէս ինձ թուի, թէ՛ զանցաւորս վաճա-
ռեաց՝ զարքայութեանն ստանալով զանդ երանութիւնն,
զգրտախն վայելչութիւնն, զգրգանս գօգոյ հայրապետին
Աբրահամու: Ո՛վ հրաշիցս. օսկին առ հողն խոնարհէր, և
որ բարձրեալն էր զգանձն անմահական՝ առ այն որ ունէր

զգոյս ապականացու։ Եւ իբրև մերձեցաւ ժամանակ հա-
տուցանելոյ զարխաւս փոխարինին՝ զոր նա ոչ ունէր հա-
տուցանել, և որ պարտոյ տէրն էր՝ նեղէր կեղէր դարձուցա-
նել անգրէն զպարտան. և նա ոչ կարէր։ Ապա առեալ տանէր
առ դատաւոր քաղաքին, որ էր կարգեալ արքունական
հրամանաւ դատիչ և իրաւարար ի վերայ ամենայն գաւա-
ռացն։ Եւ իբրև յուզի անկեալ գնացին՝ պատմեաց զիրսն
ստուգապէս ներհակն դատաւորին, և նա հրամայեաց ա-
մենայն իրօք հատուցանել անգրէն զգարձն։ Եւ իբրև ելին
յերեսաց դատաւորին՝ կալեալ զնա շար ծառայակցին նեղէր
զնա խեղդելով։ Իսկ Թէոփորոս զերծեալ ի ձեռաց նորա
դարձեալ միւսանգամ՝ անկանէր յապարանս դատաւորին.
և անդանօր ուրանայր զբրիստօնեական հաւատն զոր ունէր,
և ճողոպրեալ զերծանէր առ ժամայն յառնէն որ նեղէր
զնա։ Ապա այնուհետև գնացեալ ի յարկս իւր և նայն ժամայն
ուշաբերեալ յիշեաց զտէրունական բանն որ ասէ, թէ՛ Որ
ուրացի զիս առաջի մարդկան, ուրացոյց և ես զնա առաջի
Հօրն իմոյ և հրեշտակաց սրբոց։ Խորհուրդս բարիօք զմտաւ
ածելով՝ սարջացեալ տիրապէս և ի գլխումն եկեալ հաւաս-
տապէս, անկանէր ի վերայ երեսաց իւրոց յերկիր, լայր
դառնապէս և արտասուէր ողորմաբար, ապաշաւելով զկո-
րուստ անձին իւրոյ. և եկեալ ի զարհուրումն՝ շքեղանայր
դէմք երեսաց նորա որպէս երանեալ և քաջ վկայն Քրիս-
տոսի սուրբն Յակովիկ, որ կատարեցաւ արեամբ ի փառս
Աստուծոյ։

Յարուցեալ այնուհետև խոյս ետ ի տեղւոյն անտի,
յուզի անկեալ գնաց ի քաղաքիկ մի փոքրիկ՝ որ էր մերձ
ի սահմանս Յունաց, որ ըստ հայական անսայթաք սիդո-
բայիցն կոչի Շնորհաւոր, և ըստ իսմայէլեան խաղտալուր
լեզուին Խիրշահր. և անդանօր զտեղի առեալ բնակէր,
ի ծածուկ ունելով զհաւատն հայրենատուր և ամբիժ
որ առ Քրիստոս. և անդ կացեալ ապաշխարէր մեծաւ
զգլմամբ։ Յայնժամ՝ ի սագրելոյ շարին և ի հակառակու-
թենէ շար կամաց բանսարկուին՝ որ հանապազ մարտնչի

ընդ որդիս մարդկան, յարուցանէր ի վերայ նորա փորձութիւնս: Այր ոմն ի քաղաքէն Կեսարու ի դասուց անօրինացն՝ գնացեալ ի նախասացեալ քաղաքն յայն, և հանդիպմամբ պատահեալ մեծին այնորիկ և ցանկալի առն Աստուծոյ, և ի տեսնէն ծանեաւ զնա, և ըմբռնեալ զամեներջանիկ վկայն Քրիստոսի խօսել սկսաւ և ասէ ցնա. «Ո՞չ դու այն եո որ ուրացար զՔրիստոսն քո և ի բաց կացեր ի ճշմարտութենէ անտի նորա, և եղեր ուրացող և պաշտօնատար մերոց օրինացն. և այժմ տեսանեմ զքեզ զի ունիս զառաջին հաւատան և զկարգան քրիստոնէից, և պատուես զնա յօժարութեամբ, ուրանալով զմեր կրօնն և քամահելով զհաւատան յոր սկսարն»: Քանզի լուեալ էին զգարձ սրբոյն և ոչ գիտէին թէ ուր իցէ՞ զի կալցեն և սպանցեն զնա: Իսկ անպարտելի վկայն Քրիստոսի աներկիւղ համարձակութեամբ խոստովան եղև զճշմարտութիւնն և ոչ ուրացաւ, ասելով յայտնապէս. «Այո, ես եմ՝ որ խաբէութեամբ չարին պարտեցայ և յանցաւոր գտայ առ Տէրն իմ Յիսուս Քրիստոս, որ է արարիչ երկնի և երկրի, երևելեաց և աներևութից, որ միայն ունի զանմահութիւն ընակեալ ի լոյս անմատոյց. զիսրդ ուրանայի զնա որով ճանաչէի զնա յորովայնէ մօր իմոյ. զնա միայն պաշտեմ՝ և նմա երկրպագեցի ի մանկութենէ իմմէ. բայց այժմ՝ զղջացեալ ծանեայ զճշմարտութիւնն և դարձայ ունել զհաւատն իմ որ առ նա»: Յայնժամ սրտմտութեամբ և բարկութեամբ ցասուցեալ այրն այն՝ ոչ կամեցաւ թողուլ զնա, այլ անդէն ըմբռնեալ տանէր զնա եպերանօք առ զօրագլուխ քաղաքին, որ արքունական հրամանաւ ընկալեալ ունէր զվերակացութիւն քաղաքին, և պատմեաց նմա զամենայնս: Զայս իբրև լուաւ քաղաքապետն այն՝ բարկացեալ հրամայեաց ձաղաժանակ առնել և չրջեցուցանել զնա արհամարհանօք և անարգանօք ընդ փողոցս քաղաքին ի տեսս ամենայն ռամկին: Իսկ սուրբ վկայն Քրիստոսի զայն ամենայն ինքեան փառս և պատիւ համարելով՝ տանէր ժուժկալութեամբ: Յայնժամ բարկացեալ բռնաւորն հրամայեաց արկանել զսուրբն ի բանտի առուրս ինչ:

Իսկ յետ աւուրցն անցանելոյ հանեալ տայր ի ձեռս
գահճացն տանջել զերանելին. և զինի չարչարանացն հրաման
տայր կապանօք և գառն նեղութեամբ խաղացուցանել ի
քաղաքն Կեսարիա առ մեծ արքայն: Եւ յորժամ մուծին
ի քաղաքն՝ նոյնժամայն արկին ի բանտ գերանելին: Իսկ
ի վազուեան աւուրն ի ծագել արեգակնն՝ ընթացեալ
պատմեցին արքային զանցս սրբոյ վկային. իսկ նա իբրև
լուա հրամայեաց փոյթ ընդ փոյթ ածել զառաջեալ. և
ի մտանել սրբոյն հայեցաւ ի նա արքայն մեծաւ ցամամբ,
և ասէ ցնա. «Այր դու, յիրաւի ասեն զքէն եթէ տածիկ
եզեր, և այժմ՝ յետս դարձեալ՝ ունիս զկարգս և զազանդս
քրիստոնէից, և պատուես զօրէնս Նաղափրացոյն, պաշտես
դասառած զոմն զսր Յիսուան անուանեն, սր յինքեան
արդէն չարչարեալ և խաչեալ՝ մեռանէր զչարագործաց
մահն, և զմերս դեն թողեալ քամահես արհամարհանօք.
այդ հրամայեմ՝ քեզ առանց ամենայն պատճառի ունել
զմերս սահմանեալ կրօնս, և թողուլ զմտտի և զընդունայն
կարգ քրիստոնէից»:

Յայնժամ անպարտելի վկայն Քրիստոսի մեծաւ հա-
մարձակութեամբ երաց զչնորհալից բերանն՝ ասելով. «Ես,
ո՞վ թագաւոր, քրիստոնէայ եմ և ծառայ Քրիստոսի, այլ
և ի զաւակէ քրիստոնէից, և ոչ երբեք ուրեք լուայ եթէ
եղեալ է յազգատոհմի իմում՝ ի մասինդ յայդմիկ՝ յորում
դուդ ասացեր, և ոչ ես եղէց յաւիտեան. այլ միոյն միայն
Սատուծոյն իմոյ Յիսուսի Քրիստոսի՝ որ մեռան վասն մեր
և մահուամբն իւրով կենդանացոյց զազգս մարդկան: Արդ-
ի սկզբանէ ի նա եմք հաւատացեալ, և ազգաց յազգս զնա
ունիմք փրկիչ և կեցուցիչ. նմա պարտ է ծառայել և նմին
միայն գտանել հպատակ. մի և մի լիցի ուրանալ ինձ զձէրն
իմ և զՍատուածն ճշմարիտ՝ որ է տէր կենաց և մահու»:
Կրկնեաց դարձեալ արքայն և ասէ ցտուրբն. «Մի այդպէս
կոչցես ի նմին յամառութեան և ընդդիմանար իմոց հրա-
մանացս, ապա թէ ոչ՝ քարամբք քարկոծ հրամայեմ առնել
զքեզ և բառնալ ի քաղցր կենացս» Պատասխանի ես սուրբն

Մատուծոյ և ասէ. «Իխտեա այսուհետև, ս'վ արքայ, զի ես ոչ եմ՝ եղեալ ի մտի խնում՝ երկնչել ի սպառնալեաց քոց, և ոչ ունիմ՝ խորհուրդ և առաջարկութիւն կամաց ուրանալ զՔրիստոսն իմ, և լինել պաշտօնատար սուտապատիր և խաբեբայ կրօնիցն ձերոց. այլ պատրաստ եմ՝ յօժարական կամօք յանձն առնուլ զչարչարանս և զնեղութիւնս վասն անուան Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի, որ վասն իմ յանձն առ զչարչարանս խաչի և մահու. արդ մի յապագերս, այլ զոր ինչ առնելոց ես արա վազվազակի»:

Եւ մրմուռեալ արքային հրամայեաց ըռամբք հարկանել զբերան սրբոյ վկային այնքան, մինչև թափել տտամանցն ի ընդաց նորա. և ետ տանել զնա առ դատաւորն ասելով. «Քննեա զդա որպէս և կամիս՝ թէ յորմէ աղդէ է, և վարեցիս ընդ դմա ըստ հաճոյից քոց»: Իսկ նորա առեալ տարան զնա ըստ հրամանի ինքնակալին. և ի մտանելն նորա առ դատաւորն՝ ծանեաւ զնա վազվազակի և ասէ. «Մ'չ դու էիր որ երբեմն եկիր առաջի իմ և ուրացար զՔրիստոսն քո և զհաւասն հայրենի, և այնք աղազաւ ազատեցար յառնէն յայնմանէ՞ որում պարտէիր զսակս դահեկանացն. և ես ընկալայ զբեզ որպէս զորդի հարազատ և զեղբայր սիրելի, և պատուեալ մեծարեցի արձակելով զբեզ արդ ուստի դաս, և զինչ է զոր լսեմս զբէն. ճմարիտ են եթէ սուտ, ասա վազվազակի, քանզի ի քէն կամիմ ուսանել զգիարդն»: Իսկ սքանչելի այրն Մատուծոյ և մեծ վկայն Քրիստոսի բարձր ձայնիւ սկսաւ առաջի բազմամբօխ հրապարակին և յօրնախումբ ռամկին աղազակել համարձակապէս լի արտառուօք ի լուր ամենեցուն, և ասէ. «Քրիստոսնեայ եմ ըստ շնորհի առազանին և ծառայ խաչելոյն Մատուծոյ. և արդ մի լիցի ինձ ուրանալ զնա, այլ խոստովանիմ զնա Մատուած և տէր և թագաւոր, իշխան և փրկիչ, և յանձն առնում զամենայն հարուածս տանջանաց՝ վասն աւմենասուրբ անուան Նորա. այլ և խնդութեամբ մեռանիմ՝ զի կացից առաջի Նորա զուարթ երեսօք. զի թէպէտ և յանցաւոր գտայ առ Տէրն իմ՝ յառաջագոյն առաջի քոյոյդ ատենի,

այլ յուսամք և ակն ունիմք գտանել և առնուլ ի նմանէ զթողութիւն յանցանաց ի ձեռն հեղման արեան իմոյ՝ ահա լուար, սիլ դատաւոր, դամենայն յինէն ճշմարտութեամբ»:

Ետ պատասխանի դատաւորն և ասէ ցնա. «Ո՛րդեակ իմ, մի ընդդիմանար խրատու իմոյ, յիշեա զգաշինս ուխտին՝ զոր հաստատեցեր առաջի իմոյս ատենի. ես վերստին ընկալայց զքեզ և տաց քեզ դանձս ոսկւոյ և արծաթոյ՝ առ ի բաւականութիւն պիտոյից կենաց անձին քում, և պատուեալ մեծարեցցիս յամենեցունց ի մէնջ ի մեծամեծաց և ի փոքունց, և լինիս երևելի ի դրան արքունի, որովհետեւ ընծայեցեր զքեզ միոյն Աստուծոյ, և կամօք քո ուրացար զանուն քրիստոնէութեան՝ մերոյս անսալով կրօնից, արդորդեակ, մի փոխելանար և փոխիք յայնմ բարի խորհրդոյն, մատնելով ի կորուստ զհասակ մանկութեան քո» Զայս և որ սոցին նման բանս պատրողականս խօսէր դատաւորն ի լսելիս սրբոյ վկային, կարծելով հաւանեցուցանել զնա. իսկ ամենագով սուրբն խցեալ զականջս իւր՝ ամենևին ոչ ընդունէր զասացեալսն առ ի նմանէ, այլ միայն համարձակածայն բարբառեալ ասէր. «Ո՛հ դատաւոր, խոստանալով ինձ ոսկի և արծաթ և մեծարանս և պատիւ ընդունել յարքունուստ, այդուիկ կամելով հաւանեցուցանել զիս քոյին կորստական և սուտապատիր բանիցդ, թողուլ զիս հարկեցուցանես զճանապարհն ուղիղ՝ որ տանի ի կեանան յաւիտենից, ուր դանձն անապական է և արքայութիւնն անվախճան, և լսել քոյին մոլար խրատու. վասն որոյ և ես իսկ արտասուեմ զկորուստ անձանց ձերոց, և գլխաւոր կուրութեան իմանալի աչաց ձերոց, ուստի մնայ և պահէ ձեզ հուրն անշէջ և որդն անբուն, որպէս ասաց Տէրն»:

Յայնժամ դարձեալ վկային ոյժ առեալ ի հոգւոյն սրբոյ՝ երդամբ կամեցաւ հտատատել զբանն, և ասէ. «Երդուեալ իմ յերկինս և յերկիր և յարարիչ նոցին և ի հաստիչ, զի որպէս ոչ է նոցա հնար ելանել ընդ կարգս սահմանի իւրեանց, նմանապէս և ես ոչ ևս եմ փոխելոց յիմոց

բարիոր խորհրդածութեանց, արդ զոր ինչ առնելոց ես արա վաղվաղակի, զի ես պատրաստ եմ ի մեռանել որպէս ասացի»: Եւ ամբարիշտ դատաւորն լցեալ ցասմամբ, ետ զնա ի ձեռս չարագեւ դահճացն հարկանել և տանջել զնա յերկար: Իսկ սպասաւորք չարին գանեալ քարամբք զկղակս նորա, մինչև ջախջախեալ խորտակեցան մտուրք բերանոյ նորա, առ որս վարդատեսակ արիւնն կայլակացեալ հասմամբ ոռոգանէր զերկիրն. և անկեալ կայր առաջի նոցա իբրև զմեռեալ: Իսկ նոցա մերկացեալ ի նմանէ զհանդերձիկն զոր ունէր, և առիգածեալ սրբոյն՝ տանէին ի բանտն և պահէին զգուշութեամբ: Իսկ երանելի վկայն Քրիստոսի մտանելով ի բանտն՝ զամենայն գիշերն հանէր ի գլուխ յաղօթման Աստուծոյ, բերկրալից սրախ և անտրտում՝ ուրախութեամբ գոհանայր ի վերայ անպատում՝ պարդեացն Աստուծոյ, որ արժանի արար չարչարիլ վասն նորա. ցնծայր և օրհնէր զԱստուած. և այնպէս կայր բազում չարչարանօք ի խաւարչտին բանտին զօրէն փեսայի յառազաստի: Եւ իբրև այդ եղև, ածեալ լինէր զառաջեաւ սուրբն հանդերձ կապանօք առաջի դատաւորին յապարանս նորա. իսկ դատաւորն իբրև ետես զբարեյազմ վկայն Քրիստոսի՝ խօսել սկսաւ ցնա և առէ, «Մասանացն, որդեակ իմ թէոգորէ, այժմ գիտեմ զի փոխեալ ես ի չար խորհրդօցն զոր ունէիր ի յանցելում աւուրն. ահա տեսանես, թէ որչափ դժուարին է նեղութիւնք մարմնոյ կամ երկիւղ մահու, վասն որոյ և ես իսկ ապաշաւեմ զերիկեան աւուրն զոր սրամտութեամբ և բարկութեամբ յանցեայ առ քեզ. և այժմ ամաչեմ ի քէն, և ազաչելով ինդրեմ թողուլ հայրական արեացս զտանջանսն՝ զոր առ քեզ ներգործեցի. յազմեալ ի ցասմանէ սրտիս ոչ կարացի համբերել քոյոց տխմար և տղայական բարուցդ և երիտասարդական համարձակութեանդ: Արդ ի բաց դիցես այժմ առ ի քէն զտմարդի և զանօգուտ կաման՝ զոր ընկալար ի ձեռն խրատու քրիստոնէից, քանզի գիտեմ ես ամենայն իրօք թէ նոքա հրապուրեցին զքեզ

կալ հակառակ մերոցս կրօնից. արդ լուր ինձ և դարձ վերստին և վայելեացես ի բազում բարութիւնս ի կեանս աշխարհիս այսորիկ. և ոչ միայն այս, այլ լիցիս հաճոյացեալ յաչս ամենեցուն և սիրեցեալ ի դուռն արքունի. ահա ասացի քեզ մեզմով զամենայն, բայց զօգուտ անձինքս դու քեզէն ընտրեսցես»:

Իսկ երանելի վկայն Քրիստոսի ասէ ցղատաւորն. «Լուայ զասացեալսդ առ ի քէն զանօգտակարսդ իմ՝ և զանպիտանսդ, որ առ ժամանակ մի է և ապա փութով լուծանի. մի արդեօք ոչ լուար դու յինէն առաջի քս և ամենայն տեսնիդ երէկ յանցելում աւուրն, ոչպէս երդուայ Աստուծով իմով, ոչ փոխիլ ի հաստատուն յուսոյն իմոյ զոր ունիմ առ Քրիստոս ի մանկութենէ իմէ. ապա եթէ մոռացեալ իսկ է քո, դարձեալ կրկնեմ և երեքկնեմ և զսոյն ամեմ ի յիշատակ անդանդաղ և յօժարական կամօք, զի հաւատն իմ և յոյսն զոր ունիմ առ Տէրն իմ՝ անխախտելի է և հաստատուն. զի դիւրին է շարժել կամ փոփոխել լերինս բարձրացեալս՝ որ կայ հանդէպ մեր, քան թէ յիմոց մտացս փոփոխել և կամ ի բաց կալ ի հաւատոցս և ի յուսոյն որ առ Քրիստոս. արդ դու որպէս և կամիս արագապէս կատարեա զկամս հրամանաց քոց ի վերայ իմ»։ Եւ նոյնժամայն բարձր ձայնիւ դոչեաց փառաւոր և սքանչելի վկայն Քրիստոսի ի լուր ամենեցուն և ասէ. «Քրիստոս Որդի Աստուծոյ, որ ի հայրական ծոցոյ խոնարհեցար առ ազգս մարդկան և առեր մարմին ի սրբոյ Կուսէն, ծնար անճառապէս և առանց արատոյ. և զկանխատեսութիւն մարգարէիցն կատարելով եկիր ի Յորդանան, դառնդ Աստուծոյ՝ որ բառնաս զմեզս աշխարհի, և նոյնժամայն տեսեալ ցելեալ զերկինս մեծի Կարապետին քո, և Հոգին Աստուծոյ զի իջանէր ի վերայ փառակցիւ իւրոյ. որ զամենայն յանձն առեր վասն մեր բայց ի մեզաց, և խաչիւ և արեամբ ազատեցեր զմեզ ի ծառայութենէ մեզաց. խոստովանիմ զքեզ Աստուած կատարեալ, մի յերրորդութենէդ, համագոյակից և փառակից,

պատուակիրց և իշխանակիրց Հօր և Հօգւոյդ սրբոյ, խոստովանեա և զիս, Տէր, առաջի Հօր քոյ և հրեշտակաց սրբոց, որպէս խոստացեր, մի յանարժանութիւնս իմ հայեցելս, այլ դժա յիս, և մի անտես առնել՝ զճառայս քո. և կատարեա զընթացս իմ ըստ կամաց քոց բարեսիրաց, զի գու միայն ես վառաց և պատուոյ արժանի. և քեզ վառք յաւիտեանս. ամէն»:

Իսկ անօրէն դատաւորն ևս առաւել լցեալ սրամտութեամբ և բարկութեամբ՝ յարձակեաց ի վերայ սրբոյն զսպասաւորսն անօրէնութեան, և անտանելի տանջանօք չարչարէին զամեներջանիկ նահատակն Քրիստոսի, մինչև բազմաց իսկ տանել թէ մեռաւ. և քարչեալ ընդ փողոցամէջ բաղաքին՝ ունելով զհերաց գլխոյ, և տարեալ ընկեցին զնա ի բանտին. որ և անդ լինէր զաւուրս երկու: Իսկ երանեալ վկայն կոչեցեալ զայր ոմն քահանայ Տճմարտախօս և իրաւաբան, բարեպաշտօն և երկիրզած յՍտուծոյ, որում անուն էր Գէորգէոս, որ իբրև լուսա՝ յօժարական կամօք եկն առ նա. և ասէ սուրբն. «Ո՛հ տէր իմ Գէորգէոս, յարուցեալ երթայցես ի վանսն հայրապետին մերոյ, առ եպիսկոպոսապետն և տէրն իմ Սնանիաս, և պատմեցես նմա զամենայն անցս աղետիցս և զկիրս չարչարանաց անձին իմոյ, և աղաչեա զնա աղօթս առնել ի վերայ իմ, թերևս արժանի եղէց առնուլ յանձն զմարտիրոսական նահատակութիւն»:

Եւ ապա ողնունեալք ի միմեանց՝ առաքեաց զքահանայն, և ինքն անդէն յարուցեալ կայր յաղօթս. իսկ նախաօացեալ քահանայն եկեալ փութանակի առ կաթողիկոսն հայոց՝ պատմեաց նմա զամենայն իրսն սասեղութեամբ: Իսկ նա ըստ ընածին բուսոյ բարուցն և ըստ առաքինասէր կամացն զոր ունէր առ սրբս և սյրիս և առ անայցերուս, ևս առաւել առայնսօրիկ որ վասն հաւատոց արեամբ չափ նահատակէին, որպէս և առ սուրբ վկայիւս է տեսանել, զոր իբրև լուսա զսասցեալսն առ նա ի քահանայէն վասն սրբոյն՝ յարուցեալ իսկոյն եմուտ ի սենեակ իւր հանդերձ սուրբ եպիս-

կոպտօք և ուղղափառ վարդապետօք և ամենայն եկեղեցական ուխտիւն, և անկեալ յերկիր ի վերայ երեսաց իւրեանց՝ ազօթս մատուցանէին առաջի Աստուծոյ հանդերձ շերմեռանդն արտասուօք զաչս ի յերկինս համբարձեալ յօգնականութիւն զնահատակադիրն կոչէին՝ ապրեցուցանել զժառայն իւր զսուրբն Թէոդորոս, ասելով երգս ինչ ի սաղմօսէն միաբանական ձայնիւ. Աստուած յօգնել ինձ նայեաց, և Տէր յընկերել ինձ փութա. և դարձեալ՝ Չայնիւ իմով ես առ Տէր կարդացի. և թէ՛ Տէր լուր ազօթից իմոց, և դարձեալ՝ Բազում նեղութիւնք են արդարոց, յամենայնէ վրիկէ զնոսա Տէր: Եւ անդ կացեալ յազօթս իբրու ժամս երիս, դարձեալ անդրէն վերաուարեն զնախասացեալ քահանայն Գէորգէոս առ քաջամարտիկ վկայն ի բանտին, և բանս բազումս մխիթարականս զինի նորա. և նա յարուցեալ զնաց և պատմեաց զամենայն յորդորական զբանսն և զօրինակ համբերութեան զառ ի սրբոյ հայրապետէն ասացեալսն. զոր լուեալ սրբոյ վկային ևս առաւել հաստատեալ ի հաւատս անշարժ յուսոյն որ ի Քրիստոս. և քահանային երկրպագեալ սրբոյն՝ դարձաւ անդրէն առ քահանայապետն: Իսկ կաթողիկոսին հրամայեալ նոյն քահանայի առնուլ կերակուր ինչ ի պէտս մարմնոյ երանելոյն՝ տանել ի բանտն. մտեալ ի ներքս առ նա՝ տայր նմա ուտել. զոր առեալ եկեր առաջի նորա. և ապա յարուցեալ երկոքին միաբան կացին յազօթս և կնքեալ զկնքեանս նշանաւ խաչին նստան. և աստուածուտոյ քահանայն սկսաւ երկրորդել նմա զոր ինչ գրեալ է ի գիրս աստուածայինս, զնահատակութիւնս բազմաչարչար վկայիցն Աստուծոյ, զնեղութիւնս արդարոցն, զհամբերատար ժուժկալութիւնս սրբոցն, և զհանդէս նախամարտիկ արանցն ընտրելոց ի Քրիստոս, զլլկանսն, զձագանսն, զխաչն, զեղէզն. նաև քարոզէր նմա ի հին և ի նոր կտակարանաց: Իսկ սուրբն և ամենասուրբն ունկնդրութեամբ լսէր նմա և զուարթութեամբ ուրախանայր, ցանկայր և փափաքէր հասանել երանաւէտ կոչմանն

և անթառամ պսակացն: Իսկ քահանային համբուրեալ զսուրբն՝ յանձն արարեալ զնա ամրածածուկ աջոյն Աստուծոյ Հօր, և ինքն դարձեալ վերստին առ եպիսկոպոս սապեան: Իսկ կաթուղիկոսին զաւուրս վեց զայս այսպէս նախախնամեալ հոգաբարձութեամբ, առաքելով զքահանայն միշտ առ նա որպէս ցուցաք յառաջագոյն:

Եւ ապա զկնի աւուրցն վեցից յվէր դատաւորն ի բանտն առ սուրբն ի պատուաւորաց իւրոց ի մեծամեծ աւագանւոյն, ի գիտնականացն և յընթերցողացն իւրեանց առասպելաբար ուսմանցն, խօսել ընդ նմա բանս ինչ պատրողականս, թերևս կարացեն ամել ի հաւան զընտիր նահատակն: Եւ մտեալ ամպարչտացն առ նա ի բանտին, տային զողջոյնն մահացու և նստէին առաջի նորա. խօսել սկսան և ասեն ցնա, «Ընդէր կաս և մնաս ի դմին յամառութեան և նստիս ի խաւարչտին տեղւոյ՞ մատնելով զանձն քս ի մահ, անտես առնելով զկեանս քօ վասն ս'ւմ առնես զայդ և կամ վասն որոյ յուսոյ համբերես այդպիսի լիկանաց և անհանդուրժելի չարչարանաց լուր մեզ և ընկեա ի քէն զընդունայն խորհուրդս կամաց քոց, և յարուցեալ ուղեկից լեր մեզ, զի գնացուք առ գլխաւոր մերոյ օրինացն և ընկալցիս բազում ընծայս և պարգևս ի նմանէ և ի մէնջ ամենեցուն, և զերծեալ ապրեսցիս ի տանջանացդ յորում կասդ»: Եւ այսպիսի օրինակաւ բազում բանս հրապուրանաց ասէին առ սուրբ վկայն՝ խափանել կամելով զնա յառաջի եղեալ ճանապարհէն. այլ նա քանզի աստուածային հրով սիրոյն բորբոքեալ էր՝ ամենեւին ոչ այլ ինչ առնէր պատասխանի առ նա եկելոցն, բայց միայն զայս բան ասելով, թէ՛ «Քրիստոսնեայ եմ և Քրիստոսի ծառայ՝ ըստ վերստին ծննդեան աւագանին, և ճշմարիտ խոստովանող աստուածութեանն Քրիստոսի»: Եւ իբրև ոչ կարացին շարժել և խախտել զկարծրութիւն հաստատուն հաւատոյ նորա և տկարացան առ ի վանել զամուրս նորա, յարուցեալ այնուհետև ամօթալից գնացին ի տեղւոյէ անտի: Իսկ ի միւսում աւուրն խոր-

հուրդ առեալ դատաւորն՝ առաքէր առ սուրբն զայլս ոմանս յընչաւէտ և ի գոյաւոր իշխանացն՝ բերելով ընդ ինքեանս ոսկի և արծաթ և հանդերձս աղնիւս և մեծագինս, և մտեալ զնէին զայն ամենայն առ սոս սրբոյն, և ըստ օրինակի առաջնոցն բանիցն խօսէին առ նա: Յայնժամ ամենայն երանութեանց արժանաւոր վկայն Քրիստոսի՝ տեսանէր իմանալի ակամբ հոգւոյն զարկուած և զփորձանս բանսարկուին, զոր ածէր ի վերայ ինքեան ի ձեռն չար սպասաւորացն անօրինին, արհամարհեալ զնոսս ցրուէր և ի բաց մերժէր զպարգևս բնծայից նոցա զոր բերեալն էին նմա, և թքեալ քամահէր մղելով ի նոսա զկորստական ձիրն նոցա, և միայն զայս բան ազազակէր, թէ՛ «Քրիստոնեայ եմ, քրիստոնեայ, ինչք ձեր և խոստումն պարգևաց ձերոց ընդ ձեզ լիցի ի կորուստն յաւիտենից»:

Եւ իբրև տեսին զանսասանելի զանդուծիւն հաւատոյ նորին, գնացին և նոքա ամօթալից դիմօք զօրէն յառաջագոյն եկեւցն: Սպա զինի առուրց ութևտասանց անցանելոյ՝ վաստակեցան պարտեցան չար սպառաղէնքն մարտնչելով ընդ սրբոյ վկային: Այլ և յետ այսչափ անտանելի չար և դառն տանջանացն զոր անցուցին անօրէնքն ընդ սուրբ մարմին երանելոյն, հատին ի վերայ նորա զվճիռ մահու այտղիսի օրինակաւ. «ԶԹէոզօրոս այր ժանտ և ապարասան՝ աղգաւ և տոհմիւ և քաղաքավարութեամբ ի գաւառէս Գամրաց, և զկերպարանն և զձև ունելով զաղքատութեան, չքաւորութեան աղագաւ ի բաց կացեալ ի հայրենատուր հաւատոցն և այժմ՝ անդրադարձեալ պաշտէ զԱստուած ոմն զխաչեալն՝ զոր Յիսուսն անուանեն, և որ ոչ միով իւիք կարացաք զմիտս նորա չըջել կամ շարժել յետս՝ յառաջի եղեալ ճանապարհէն, ոչ ամենայն մեծութեամբ աշխարհիս և ոչ բնաւ համօրէն տանջանարանօք զոր արկաք ի վերայ նորա. այսուհետև հրամայէ մեր դատողական ատեանս կախել զնա կապանօք ընդ փայտն մահապարտաց, և քարկոծ առնել ամե-

նայն բազմութեամբ զչարարաստ մարմին նորա»։ Յայնժամ անօրէն գահիճքն ըստ հրամանի դատաւորին եկեալք ի բանան առ սուրբն, սկսան ողորանօք բանիւք առել ցերանելին. «Տես, ահաւաստիկ հատաւ ի վերայ քո վճիռ մահու, արդ զոր ինչ կամիս և առնելոց ես՝ ասա մեզ վազվազակի»։ Իսկ սուրբ վկայն Քրիստոսի առէ ցնոսա. «Արդ զոր յառաջագոյն ասացի ընդ ձեզ և զնոյն զարձեալ վերստին ասեմ, եթէ բանից ձերոց ամենեկին ես ոչ եմ՝ լսելոց. քանզի ի սմին յայտմ՝ գիշերի տեսանէի յանուրջս զՏէրն իմ՝ Քրիստոս ունելով ի ձեռքն իւրում թագ իմն թագաւորական և պսակ արքունական. ձայն եղև առ իս ասելով. Թէսգօրէ, եկ, մա զբարբիսնն կենաց ի ձեռաց պսակադրիս, արդ իմ տեսեալ զայն ամենայն՝ ըզձալի տենչամբ յութեամ՝ զնալ առ նա, զի ընկալայց զվարձս վաստակոց իմոց։ Արդ աղաչեմ զձեզ, մի խափան առնէք ընթացից իմոց առ ցանկալին անձին իմոյ, և մի կայք ներհակ ճանապարհիս՝ որ ի կեանս անապականս կարապետէ»։ Իսկ նոցա հանեալ զնա յարգելարանէն, առեալ տանէին ձեռս յետս կապեալս ի տեղի կառարման ասպարիսի նահատակութեանն, և ամենայն բազմութիւն քաղաքին կեսաբացուց ընթացեալ երթային զկնի սրբոյն ի տեսարանն. և մինչդեռ հանէին զնա ընդ դուռն քաղաքին՝ պատահեալ նմա ի ճանապարհի անդ երկրորդ արքային և առէ ցնա. «Այլ դու, ընդէր մեռանիս ի տարապարտուց և ընդ վայր. այժմ՝ առա բան ինչ հայհոյութեան, և անցեալ զնասցես պաշտելով զոր ինչ և կամեացիս»։ Իսկ քաջամարտիկ և անպարտելի զինուորն Քրիստոսի ամենեկին ոչ ետ նմա պատասխանի, այլ ի ձայն բարձր աղաղակեաց ասելով. «Քրիստոս որդի Աստուծոյ՝ որ ընակեալք ես ի բարձունս, և անքուն ակն քո զննեալ տեսանէ զսիրտ որդւոց մարդկան. որ քննես զգաղտնիս խորոց ամենեցուն, խնդրեմ՝ ի քէն և աղաչեմ, անքնին և ինքնագօր յամենայնի, հայեաց ի նուաստութիւն մարմնոյ իմոյ և զաներևոյթ զօրութիւն Հոգւոյդ սրբոյ առաքեա

յօգնութիւն տառապեալ անձին իմոյ, և արժանաւորեալ զանարժանութիւնս իմ հասանել անսահման մեծութեանս այսորիկ և գրիլ ի պարս վկայիցն որք հրաւիրեալ են յընթրիս անմահ փեսայիդ, և հեղմամբ արեան իմոյ շնորհեալ զթողութիւն յանցանաց իմոց, և քեզ փառք յաւիտեանս. ամէն»

Արդ մինչդեռ սուրբ վկայն զայս առանձինն ազօթ մատուցանէր Աստուծոյ, յանկարծակի հարեալ դահձին զսուրբն՝ մղէր փութացուցանելով զնա ի տեղի նահատակութեանն, և սուրբն դարձեալ սկսաւ ազօթել այսպէս. «Որդի Աստուծոյ և Տէր ամենակալ, փառաւորեալ և հօր յամենայնի, անսահման և անքնին մեծութիւն, զոր ոչ արարածոց տանին բնութիւնք և ոչ հրեղինաց ոգիքն նկատեն զանակնարկելի կամս աստուածութեան քո, և չիք սահման գթութեան և ողորմութեան քո, քանզի ամենայնի դու ես Տէր՝ որ ի բարձրութիւնս և ի խորութիւնս, զի քոյով հրամանաւդ կառավարին արարածք և ակնարկութեամբ քոյով խնամարկին և առկայանան յիւրեանց կայանս: Արդ ես անարժան ծառայս ոչ անյոյս եղեալ յիմէ փրկութենէ, և ոչ վհատի սիրտ իմ յամենազօթ ողորմութեանց քոց, զի ամենայն կենցաղական իրաց փոխանակ՝ զքեզ սիրեցի, զքեզ ընտրեցի, ի քեզ հաճեցայ և ամենայն փափագանօք և բաղձանօք յօժարեցի հասանել անմահ բարեաց քոց: Արդ որովհետեւ կանգնեցեր զանկեալս և վերածեր ի կեանս անմահս, և կացուցեր զիս ի հանդէս վկայական ասպարիսիս, արդ մի ի բացէ առներ յինէն զողորմութիւն քո, և մի տար ապականիչ գայլոյն մտանել յանդաստանս քո, զի դու միայն ես փառաց և պատուոյ արժանի, և քեզ փառք յաւիտեանս: ամէն»

Արդ մինչդեռ սուրբն զայս ազօթ մատուցանէր Աստուծոյ՝ յախուռն յարձակմամբ յարեան ի վերայ նորասպասաւորքն անօրէնութեան, և ըմբռնեալ զնա տարան ի տեղի կատարմանն մերձ ի փայտն մահու՝ զոր կանգնեալ էին ի սպանումն գողոց և աւազակաց ի մէջ բազմակոյտ

հրապարակին, յորս հաւարեալ լինէին ի կողմանց կողմանց արանց և կանանց հաւատացելոց և անհաւատից, իրրև զմանրամազ փոշի սքախառն օգով բերեալ լինէին ի տեղեաց տեղեաց ի տեսիլ նահատակութեան սրբոյն։ Ուրախութեամբ ցնծայր և կարաւելով հրճուէր ցանկալին զուարթնոց ի հանդէսն յայն, մարտ եղեալ մաքառէր հօգւովն երխտասարդ մանուկն և փափաքելին լուսերամիցն։ Յանժամ ուժգնակի քարշմամբ բերեալ լինէր ի սպասաւորացն մերձ ի փայտն նահատակն քրիստոսազգեաց, և սնդեալ զնա ընդ փայտին յտից մինչև զլանջն։ Իսկ անօրէն դահիճն մերձ եղեալ առ սուրբն՝ ասէ. «Ասա բանս ինչ հայհոյութեան և ապրեսցիս ի մահուանէդ, և յետ այնորիկ երթ արա զկամս հաճոյից քոց»։ Իսկ ջատագովն ճշմարտութեան սուրբ վկայն Քրիստոսի լցեալ զբերան իւր խիտով՝ եթուք յերեսս անօրինին, և նա անդրէն դարձեալ անամօթարար զնոյն բանս խօսեցաւ և ասէ. «Երգուեալ ի կեանս արքային՝ եթէ ոչ լուիցես խրատու իմոյ՝ փութով բառնամ զբեղ ի կենացս»։ Ասէ ցնա սուրբն. «Պառնասցի քեզ աչք արքային քո եթէ ոչ արագապէս կատարեսցես զկամս չարութեան քո առ իս»։ Յայնժամ երիցս անիծեալ և թշուառական դահիճն հարեալ ուժգնակի տապարաւ զգագաթն սրբոյն, և նոյնժամայն շեշտակի ճեղքեալ մինչև յունկն նորա, և այլ ոմն հարեալ վիմաւ զբիբս աչաց նորա՝ և տեսանողական կախէր զերեսօք նորա։ Իսկ մեծ վկայն Քրիստոսի, սուրբն Թէոդորոս, ձայն բարձեալ առ նոսա ասելով. «Ներեցէք ինձ սակաւիկ մի»։ Եւ նոքա ունկնդիր եղեալ անասցին՝ կարծելով թերևս զղջացաւ վասն սաստիկ հարուածոցն։ Սուրբն ասէ. «Երգմնեցուցանեմ զձեզ ի կեանս արքային ձերոյ, զի թոյլ տալով խնայես՛լէք մնալով միւսոյ աչաց իմոց, որպէս զի տեսից զյօշումն և զչարաչար քանցումն մարմնոյ իմոյ, և այնու ցնծացեալ ուրախ եղէց ի փրկութեան իմոյ զոր տուաւ ինձ ի Տեառնէ Աստուծոյ»։ Իսկ ամպարիշտ դահիճացն անարգեցին զերանելեաւն և ասեն, «Մեք կարծէաք

Թէ զգլխանալով քո դարձցիս ի քոյին յամառութեանցդ, վասն այնորիկ ներեցար քեզ: Եւ անդէն վերացուցեալ դահճին եհար վաղակաւորաւն զճակատ երանելոյն և ի բաց եհան զսկաւառակն ի գլխոյ անտի. և սուրբ վկայն աղաղակեաց ի ձայն մեծ և առէ. «Տէր իմ և Աստուած Յիսուս Քրիստոս, ընկալ զիս որ վասն անուանդ քո մեռանիս»: Եւ նոյնժամայն հանդերձ կապանօքն շրջեցաւ փայտն ընդ արևելս կոյս, քանզի կանգնեալ կայր ընդ հարաւ. ընդ որ հիացեալ զարմանային ի նա ամենեքեան ի վերայ սքանչելեացն եզելոց: Եւ յորժամ դարձաւ յարևելս ամենադով սուրբն՝ յաղօթս եկաց այսպէս. «Պահանա՛մ՝ զքէն, Տէր Յիսուս Քրիստոս, փրկիչ և ստեղծիչ աշխարհի, որ յաղագս դատապարտութեան բանական բնութեանս առաքեցար ի հայրական ծոցոյ ի խնդիր մեզ մոլորելոցս, և զինքնազօր աստուածութիւնդ խոնարհեցուցեր ընդ մահու լծով, և զբազուկս քո զաշխարհակեցոյց տարածեցեր ի վերայ կենդանարմատ փայտին, և ի հարուածոյ տիգին ոչ դարձուցեր զթիկունս քո, և ոչ զկերպարանդ հօր ի թըրոյն և յապտակէն. արբեր և զբացալին խառնեալ ընդ լեզի և զկողահոս ազրիւր աստուածային արեանդ բացեր լուանալով զվերսն Ագամայ, և զմուրհակս պարտեաց ամենայն մարդկան պատառեցեր ի վերայ խաչին, և աշխարհակեցոյց մահուամբդ քո փրկեցեր զմեզ ի մեռելութենէ մեղաց: Եւ եթէ անսահման և անքանակ աստուածութիւնդ կրեաց զայս ամենայն վասն մեր, սրչավի ևս առաւել հոգեղինի և ընդ մեզօք բնակեալ բնութեանս՝ պարտիմք հեզուլ զարիւնս մեր վասն աստուածային արեանդ, ևս առաւել իմոյ նուաստութեանս, զոր եթէ բիր և զանազան վիշտք և չարչարանք կրէր յիմում՝ մարմնի, առաւել ևս պիտոյ էր վասն անբաւ բարերարութեանդ քո որ առ իս. դարձեալ թէ ամենայն երկնաւոր խմբաւորութեանցն բարբառն էր ի բերանի իմում՝ իբր արդեօք այնու ամենայնիւ կարէի պատմել զանճառ անօրէնութիւնդ քո, կամ օրհնութիւն և դօհութիւն ամե-

նօրհնեալ աստուածութեանդ քո վերառաքել, եթէ յորքան
և յորպիսի անօրհնութենէ հաներ զիս, և յանբաւ և
յանճառ երանութեան մերձեցուցեր, և արդ այսուհետև
քա . . . »:

Եւ մինչդեռ շունչ նորա ի նմա էր, և մատուցանէր
աղօթս, հարին զնա յամենայն կողմանց սուսերօք և քա-
րամբք և փայտիւք. և նա ուրախութեամբ աւանդեաց
զոգին:

Յետ այսորիկ ի ցոլանալ պայծառ լուսոյ ի վերայ
մարմնոյ սրբոյն՝ յարհաւիրս անկեալ դահճացն՝ խոյս ե-
տուն անտի. և Շահաուզնատին իմացեալ զեղեալսն՝ հրա-
ման ետ Անանիայի հայրապետի փութով բառնալ և թաղել
զնա: Եւ գնացեալ բարձին զսուրբն և ամփոփեցին պատ-
ուով յարժանաւոր տեղւոջ. և արար Աստուած բազում
սքանչելիս ի գերեզմանի նորա ի վերայ հիւանդաց և ախ-
տաժետաց: Եւ եղև փառաւոր նահատակութիւն երա-
նելոյն յամի Տեառն 1204 և ի թուին Հայոց ՌԾԿ, ի
մայիսի 18, յաւուր երեքշաբաթի, յեօթներորդ ամի թա-
գաւորութեան Աւսնի արքայի Հայոց և յերկրորդ ամի
Ռուզնատինայ:

8.

ՏԵՐ ԱՌԵՔԵԼ ՔԸՀՐՆՆՅՈՒՆ ԿԵԶՐՈՐՅՈՒՆ

† ՈՅԼ=1208

Թուական ՈՅԼ. Ես Գ. . . սս աշակերտ Մարգարէի
քահանայի միայնաւորի կանգնեցի զխաչս պահապան դե-
րեղմանի սորա և եղբոր իմում Առաքելին. աղաչեմ յի-
շել յաղօթս ձեր. . . զվարդապետս, զՊօղոս, և զԱնդրէաս
և ծնողսն իմ. և զաէր Առաքելն որ նահատակեցաւ ի
Կեչրոր քաղաքի զանազան տանջանօք:

101

9.

ԳՐԻԳՈՐ ԿԵԶՐՈՐՑՆԻ

† Ո Հ Ա = 1222

Աստուած ողորմի Գրիգորոյ, ամէն:

Ար նահատակեցաւ ի Կեչրոր քաղաքի, որք երկրպա-
գէք Քրիստոսի սուրբ նշանիս՝ յիշեցէք զմեզ որ կայք
առաջի սորա. Թուին Հայոց Ո Հ Ա:

ԳՐԻԳՈՐ ՀԱՂՐԱԿԵԱՆ ԽԱՉԵՆԵՑԻ

† ՈՂԲ = 1223

կնի այսորիկ իբրև ժամանակ ինչ անցին ի վերայ, այլ զօր ել ի Հոնաց, զոր Խուչախն անուանեն. և եկեալ ընդ աշխարհն Վրաց առ Թագաւորն Լաչայ, և առ հաղարապետն Իւանէ, զի տացեն նոցա տեղի բնակութեան, և նոքա ծառայեսցեն նոցա միամտութեամբ: Իսկ նոքա ոչ առին յանձն լինել նոցա աստնջական: Եւ նոքա զէմ եղեալ գնացին առ բնակիչսն Գանձակ քաղաքի. և նոքա յօժարութեամբ ընկալան, քանզի էին ի մեծ նեղութեան ի զօրացն Վրաց, ուրք աւերէին զաշխարհս նոցա, և գերէին զմարդ և զանասուն, ետուն նոցա տեղի բնակութեան ի սահմանս քաղաքին. օգնէին և այլ կերակրօք և ըմպելեօք. զի նոքօք կայցեն ընդդէմ Թագաւորութեանն Վրաց: Իսկ զօրքն Հոնաց դադարեալք անդ և ղետեղեալք, զօրաժողով եղև Իւանէ և գիմեաց ի վերայ նոցա հպարտութեամբ, մեծամեծս վերայր բնաջինջ առնել զնոսա և զքաղաքն, ի

բազմութիւնն դօրացն յուսացեալ՝ և ոչ յԱստուած, որ ապ
յաղթութիւնն ուժ և կամիւ Իբրև հարան ընդ միմեանս,
ելին խուժքն հանդատեամբ յորջից իւրեանց. և զվաստա-
կեալ և զլքեալ զօրսն Վրաց ի բերան սրոյ արկեալ, և
զբազումս ձերբակալ արարեալ, և զմնացօրգան փախու-
ցեալ, և մեծ բեկումնս եղև յաւուր յայնմիկ զօրուն քրիս-
տոնէից, և այնքան թողան ի ձեռանէ Աստուծոյ, մինչ զի
մի վատ այր զբազում քաջ արս և անուանիս եղեալ ի
պատերազմունս, իբրև հովիւ զհօտ առաջի անցուցեալ
բերէին. զի եբարձ Տէր զօգնութիւն ի սրոյ նոցա, և ոչ
ընկալաւ զնոսա ի պատերազմի. բերէին զարս պատուա-
կանս և վաճառէին ընդ դոյզն հանդերձից կամ՝ ընդ-
կերակրոյ. և Պարսիցն գնեալ զնոսա՝ անհնարին նեղու-
թեամբ կեղէին զկեանս նոցա. և այնքան պահանջէին ի
նոցանէ կշիռս սկոյ և արծաթոյ, մինչև անհնարին լինել
հատուցանել. և բազումք մեռան անդէն ի բանալի:

Անդ բմբունեցան ընդ այլսն և Իրիզօր որդի Հաղ-
բակայ՝ եղբայր Վասակայ քաջի, և Պապաքն՝ նորուն եղ-
բօր որդի, զի երեք որդիք էին Վասակայ՝ Պապաքն,
Մկտէմ, Հասան զոր Պուօշն կոչէին, արք քաջք և անուա-
նիք, որ յահէ նոցա գողայր ամենայն զօրն Տաճկաց:
ԶՊապաքն սպանին ի պատերազմին. իսկ զԻրիզօր ձերբա-
կալ արարեալ, նեղէին բազում խոչտանգօք, զի ուրասցի
դ՛րիստոս. և նա ոչ առ յանձն, այլ առաւել ևս անարգէր
զմուրար օրէնսդիրն նոցա զՄահմետ, և զգարչելի օրէնս
նոցա. և բարկացեալ նոցա՝ քարչեցին զնա մերկ ի վերայ
երկրի, և փշով քանցեցին զամենայն մարմինս նոցա. և
այնքան տանջեցին զնա, մինչև ի գաներն աւանդեաց զօ-
դի իւր, և ընկալաւ ի Գրիստոսէ զվկայական պսակն: Սորա
գաւառաւ Խաչենեցիք էին, յերևելի ազգէ, հաւատով
քրիստոնեայք ուղղափառք, և ազգաւ Հայ:

II.

ՍՏԵՓԵՆՈՍ ՎԱՆՆՉՈՅՐ

† 29 = 1257

Թուականին հայոց 29 եկին յարևելից ուստի մեծ զանն էր, է զանի որդիք՝ ամէն դուման մի հեծելով, և մի դումանն էր 10: Եւ են անուանք նոցա այս, առաջին և մեծն ի նոցանէ՝ Հոյլաւու, որ էր եղբայր Մանկուզանին, երկրորդ՝ Խուլն, որ և զինքն եղբայր Աստուծոյ ասէր, և ոչ ամաչէր, երրորդն՝ Բալախէն, չորրորդն՝ Տուտարն, հինգերորդն՝ Թագուդարն, վեցերորդն՝ Ղատա զանն, եօթներորդն՝ Բօրազանն, և էին սոքա անհնազանդք միմեանց և յոյժ աներկիղք և մարդակերք:

Իսկ գալն՝ որ եկին, ամէն կառօք եկին և կառօք շրջէին, մինչ զի զլեառն և զբլուրս հարդէին աշխարհաւն:

արևելից վասն հեշտ գնալոյ կառացն և սայլիցն: Իսկ այն գլխաւորն, որ զինքն եղբայր Ասաուծոյ ասէր՝ եկն ընդ մէջ երկրին, և կոխեաց անողորմաբար զտառապեալ քրիստոնեայսն, և զվայտէ խաչն, ուր և գտանէին ի ճանապարհս և ի լերինս կանգնեալ՝ զամէնն այրէին, և ոչինչ իրօք ոչ յաղենային, այլ զվանորայսն որ կային յերկիրն, ուր և գտանէին՝ առաւել ևս կոխէին, ուտելով և ըմբելով, և զպատուական քահանայսն կախէին և ծեծէին անողորմաբար:

Իսկ գլխաւոր մի ի Խուլին հեծելէն գնաց ի վանք մի որ ասի Գերեթին, և էր հայր վանից պետր ծեր յոյժ, ընտրեալ, սուրբ և առաքինի և ամենայն վարիւք և բարի գործովք՝ կատարեալ, Ստեփաննոս անուն, և նա յորժամ ետես զգլխաւոր Տաթարին, որ գնայր առ նա ի վանքն՝ էառ գինի ամանով ինչ և գնաց ընդդէմ Տաթարին և բռնեաց տղղու, որպէս սովորութիւն է Տաթարին: Եւ ապա յետ այնորիկ տարեալ ի վանքն, և նստուցեալ հանդերձ այլ հեծելօքն, որ կային զլինի գլխաւորին, և զենեաց ոչխար, և երաց այլ գինի, և յագեցոյց ուտելով և ըմպելով զամէնն՝ մինչ զի բռին կարէին դադարել ի ձիանն: Եւ յերեկոյն արբեալ գնացին ի տունս իւրեանց, զի հուպ առ վանքն էր տուն Տաթարին: Իսկ յորժամ հասին ի տունս իւրեանց և ննջեցին զգիշերն, ընդ առաւօտն զարթուցեալ՝ տեսին զգլխաւորն հիւանդ յոյժ, և յորժամ հարցին, թէ վասն ինչ պատճառի է հիւանդութիւնդ՝ ասաց գլխաւորն, թէ երէցն դեղեաց զիս յերեկոյն: Եւ էր անմեղ երէցն, բայց վասն խարաբ և յանյազ ուտելոյն և ըմպելոյն իւրեանց այնպէս հանդիպեցաւ:

Եւ առ ժամոյն ուղարկեցին և կապանօք տարան զհրաշալի ծերն՝ զհայրն Ստեփաննոս, և յետ շատ հարց և փորձի և նոցա ոչ աւատալոյ՝ ի չորից կողմանց վայտցեցին, և սրկեցին անողորմաբար զամպարտն ի յայն բանն, ի գետնոյն բարձր իբրև կանգնաւ չափ, և ապա

Հուր վառեալ ի ներքոյ այրեցին, և խորովեցին զամենայն մարմինն նորա մինչև աւանդեաց զհողին հրաշալի ծերն Ստեփաննոս: Եւ յայտնապէս նշան և սիւն լուսոյ տեսին ի վերայ երանելի հօրն Ստեփաննոսի, որ այնպէս անմեղ և ի զուր նահատակեցաւ և ընդ սրբոց մարտիրոսացն պատկեցաւ:

Իսկ պեղծ և անողորմ գլխաւորն այն զատ ի ցաւէն, որ ունէր հարեալ ի դիւէ, մինչ զի կատաղեալ ուտէր զպիղծ մարմինն իւր, և այնպիսի չարչարանօք և գառն հարուածով սատակեցաւ. նոյնպէս և ամենայն բանակն անկան ի չար ակտ, և բազումք սատակեցան ի նոցանէ:

ՋԱՐԱԼ՝ ԻՇԹԱՆ ԵՒ ՏԻՔ ԽԱՉԵՆՈՅ

† ԶԹ = 1261

Սկ զբարեպաշտ և զառաքինի իշխանն Զալալ նեղէր անհնարին կտտանօք, բազում հարկս պահանջելով ի նմանէ՝ առաւել քան զկարն, եղեալ փայտ ի պարանոց նորա, և երկաթ՝ յոտս նորա: Եւ զայս առնէր ընդ նմա վասն առաւել քրիստոնէութեան նորա, զի թշնամիք էին ամենայն Տաճկահաւատքն, որք յորդորէին զԱրղունն ի սպանութիւն նորա, զի ասէին, թէ սա առաւել թշնամի է դենիս մերոյ և օրինաց, զի և Արղունն և ս Տաճկակրօն էր, և առեալ սարաւ զնա ի Ղազուինն: Իսկ նա դոհութեամբ տանէր ամենայնի, զի յոյժ տեղեակ էր աստուածային գրոց, և պահող, և ազօթական, և պարկեշտ ի կերակուր և յըմպելի, և ցանկայր մարտիրոսական մահուան: Իսկ դուստր Զալալին, Ռուզուքան անուն, որ կին լեալ էր Պօրա Նուինին՝ որդւոյ Չարմազուին, առաջին գլխաւորի Թաթարին, դնաց առ Տօղուս Խաթունն՝ կին Հուլաույին, զի թափեսցէ զհայր իւր ի ձեռաց Արղունին: Եւ գիտացեալ անօրէն Ոտտիկանին՝ առաքեաց վաղվազակի դահիճս և ի գիշերի ետ սպանանել

զուրբ և դարդար այրն, և երթեալ անօրէն դաճացն՝
անգամ անգամ յօշեցին զնա ըստ նմանութեան սուրբ
վիպին Յակովբայ, նորին չարչարանացն հաղորդեալ, և
պսակի նորուն արժանացեալ լիցի ի Քրիստոսէ Աստուծոյ
մերոյ:

Այսպէս կատարեցաւ այրն անարատ և աստուածա-
պաշտ, զընթացն կատարելով, և զհաւատս պահեալ,
յԶԺ թուականն հայոց: Եւ առաքեաց օրդի նորա Աթա-
պալին արս հաւատարիմս և ետ գողանալ զնշխարս հօր
իւրոյ, զի ընկեցեալ կայր ի ջրհոր մի ցամաք, զի պար-
սիկն՝ որ ի տան իւրում ունէր զնա ի կապանս, տեսեալ
աստուածայինս ի վերայ նորա, զի իբրև սպան զնա,
իջեալ լոյս սաստիկ ի վերայ, խնամարկեալ ընկէց զնա ի
ջրհորն, զի յետ աւուրց թաղեսցէ զնա պատուով: Նա
եցոյց խնդրողացն զմարմինն նորա, և պատմեաց զսքան-
չելի երևումն, և նոցա ժողովեալ խնդութեամբ, և բար-
ձեալ տարան զնա ի տուն իւր և թաղեցին ի վանքն
Գանձասար՝ ի գերեզմանս հարց իւրոց: Այլ և բերողք
նշխարացն տեսին ի ճանապարհի զնոյն տեսիլ լուսոյն ի
վերայ նշխարացն:

ԳՐԻԳՈՐ ԲԱԼՈՒՆՏՅՈՒՆ, ՍԻՄԵՆՆ ԵՒ ԿԻՐԱԿՈՍ

✠ ԶԼԹ հոռի դ = 1290 փետ. 10 ուր.

ամի էձԼԹ թուականութեանս հայոց
 տումարի ես նուստս ծառայ ծառայիցն
 Աստուծոյ՝ Գաւիթ երէց, ի քաղաքէս
 Բալուայ, սկիզբն արարից պատմել զանցս
 ազեաիցն, որ ի յազգէն Իմայէլացոցն
 կրեաց քրիստոսադաւան և քաջ բաբունա-
 պեան Գրիգոր ի քաղաքին Խարբերդ, որ
 զչարչարանս և զնահատակութիւն տանջա-
 նաց զսրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչին և զսրբոյն Ստեփանոսի
 նախավկային բերէր զօրինակ համբերութեամբն իւրով-
 Ս, յս սուրբ վարդապետս Գրիգոր էր ի քաղաքէն Բալուայ,
 բարեսէր և աստուածապաշտ ծնողաց զաւակ, ուսեալ
 զԱստուածաշունչ՝ զՀին և զՆոր Կտակարանսն և առեալ

զգատիւ և զաստիճան քահանայութեան, հեղ և խոնարհ վարուք, ընակէր ի մէջ աշխարհի, որպէս յանապատիւ:

Եւ կացեալ ընդ ամուսնոյն իւրոյ ամս Բ և փոխեցաւ յաշխարհէս ամուսինն իւր: Թէպէտ օրինօք էր ամուսնացեալ, այլ ունէր ի մտի զբանն առաքելոյն Պօղոսի որ ասէր՝ եթէ «Ունիցիմք կանայս, որպէս թէ չունիցիմք»: Եւ յայնմ հետէ հոգս ի մտի եղեալ՝ ելանէր ի քաղաքէն իւրմէ և գնացեալ գաղարէր յարևելս՝ յԱյրարատեան գաւառն՝ ի վանքն Վիրապի սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչին՝ առ հռչակաւոր իմաստասէր վարդապետն հայոց Վարդան, որ և զպրոց կարգեալ էր նորա Խ աշակերտօք, զոր մինն սա դտանէր ի մէջ նոցա՝ փայլեալ շնորհօք և առաքինութեամբ, զի էր երիտասարդ հասակաւ, խարտեաշ և լուսափայլ գիմօք և խոնարհհոգիի, քաղցր և կակուղ ընտրութեամբ և սիրուն առ ամենայն ընկերան իւր:

Եւ կացեալ անդ ամս Զ՝ տքնութեամբ և աշխատութեամբ և մեծաւ ջանիւ նեղէր զանձն իւր յուսումն աստուածային գրոց: Եւ յետ Զ ամին անցելոյ՝ հաճեալ մեծ վարդապետն Վարդան ընդ շնորհս և ընդ գիտութիւն նորա, տուեալ նմա զաստուածային օրհնութիւնն և զգաւազանն վարդապետութեան, գրով և իշխանութեամբ առաքեաց զնա յաշխարհն իւր՝ քարոզել և աւետարանել զբանն կենաց ի լսելիս ամենեցուն:

Եւ եկեալ ի քաղաքն իւր՝ ընդ առաջ ելին նմա միահամուռ ողջադուրեւով զնա, որպէս զերկնաւոր վարդապետն Քրիստոս: Եւ գրով յանձնեցին ի նա զսուրբ Մեսրոպայ ազօթանոցն և կայարանն, որ կայ յանառիկ գոգեակն, և զսուրբն Յակոբ որ էր յառաջի նորա: Զոր յանձն էառ և շինեաց վերստին զեկեղեցին և զվանքն, և կացոյց անդ կրօնաւորս և առաջնորդս, և գաղարումն անդ լինէր: Եւ գայր յամենայն ժամ ի քաղաքն և ժողով առնէր յեկեղեցիսն, յորդորէր և հաստատէր զժողովուրդն և զժամատեղիսն, քաջալերէր զքահանայս և միթիթարէր զամենեսեան քաղցրալուր վարդապետութեամբն իւրով. պատուի-

րէր նոցա թողուլ զմեզս և ատել զպուսնկութիւն, զպահ-
հուծիւն, զգողութիւն, զմարդասպանութիւն, զոխակա-
լութիւն, զարբեցութիւն, զստախօսութիւն և զայլն՝ որ
սոցին նման են. և ամենեքեան լսող և հնազանդ լինէին
քաղցրուսոյց վարդապետութեան նորա:

Արդ՝ ես ծառայս Աստուծոյ Դաւիթ երէց, քրւեր
որդի նորա, աշակերտէի և սպասաւորէի նմա. զորոյ
զարբութեան, զպարկեշտութեան, զառաքինութեան և
զհամբերութեան համբաւն բացայայտել կամիմ լսողացդ:
Ոչ թէ այլոց տեսութեամբ և յայլոց լսելով՝ այլ ես ինձէն
ականատես և ականջալուր եղեալ՝ պատմեմ ձեզ զխոնար-
հութեան, զարբակացութեան, զչնորհացն, զաղքատասիրու-
թեան, զօտարսիրութեան զբարի նախանձն՝ զոր ունէր
առ Աստուած և առ մարդիկը՝ որ անգագար խրատու
օրինացն ուսուցանէր զամենեւեան: Չաիւ և զգիշեր յԱստ-
ուածաշունչ Գրոց կարգալոյն ոչ խափանէր և զգիշերն՝
առանձնական աղօթիւք, յօտնակացութեամբ, տքնութեամբ
և սաղմոսերգութեամբ անցուցանէր: Եւ զկարգ ժամա-
տեղացն անխափան կատարէր ընդ նպաստաւորս եկեղեց-
ւոյն: Եւ ելեալ քարոզէր ի տեղիս տեղիս և ուսուցանէր
զբանն Աստուծոյ՝ բազում համարձակութեամբ: Եւ գնա-
ցեալ յաշնանային ժամանակն ի Խարբերդ քաղաք՝ քարոզէր
և ուսուցանէր նոցա՝ զպահան սուրբ պահել, ի յաղօթս
ճգնել, որ յառաջն թոյլ և ծոյլ էին յաղօթից և ի պահոց
և ոչ ունէին զմիաբանութիւն ժամատեղաց, և քահանայքն
և ժողովուրդքն անհնազանդ էին միմեանց. իսկ ի գալ և ի
դադարել վարդապետին անգր՝ թողեալ ամենեցուն զսովո-
րական գնացս իւրեանց՝ զոր յառաջն ունէին. զի վար-
դապետն օր ըստ օրէ առօգանէր զնոսա ջրովն կենդանա-
րար, որպէս մարգարէն ասէ. «Գնացք գետոց ուրախ առնեն
գրադարն Աստուծոյ»: Եւ օր ըստ օրէ ժողովէր զնոսա յե-
կեղեցին և պատուիրէր նոցա հաստատուն կալ ի հաւատս
և հրաժարիլ ի մարմնաւոր հեշտութեանց և յիշել զօր մա-
հան և զահեզ դատաստանին, զահ դժոխսոյն և զփառք

և զհանգիստ արդարոցն: Եւ զայս լուեալ դառնային ամենեքեան ի շար գործոց իւրեանց՝ զոր յառաջն սովորեալ էին:

Եւ վարդապետն կեցեալ անդ ամիսս Ե և յօր ըստ օրէ յաւելոյր և անեցուցանէր զբանն և զսէրն կենաց, և սերմանէր յերկիր բանաւոր, և բերէր պտուղ հարիւրաւոր, իսկ բանսարկուն սատանայ, որ ի սկզբանէ ճշմարտութեան հակառակ կայ՝ նախանձեցաւ ընդ բարի գործս նորա, շարժեաց ի շար նախանձ և զրգռեաց զազգն տաճկաց և զպարսկաց՝ որ էին ի քաղաքին, ի մեծամեծաց մինչև ի փոքունս, սխացեալ և չարացեալ ընդ միաբանութիւն ժողովրդեանն հետ վարդապետին և ընդ ժրութիւն աղօթից նոցա յեկեղեցին՝ արք. և կանայք. և այս եղև սկիզբն և պատճառ շար նախանձու նոցա:

Այր ոմն գլխաւոր ի նետողաց ազգէն և կամ ի Պարսից, ի մեծ տոհմէ, ընակէր ի Խարբերդ քաղաք, իշխեցող աշխարհացս այսոցիկ, անուն նորա՝ Խարպանդ աղայ: Եւ յայնմ ժամանակին՝ ի ներքին աշխարհացն ի Ռմբշխոյ և ի Հաղպայ ժողովք արարեալ հեծելեաց՝ յարձակեցան ի վերայ աշխարհաց մերոց՝ գերել և աւերել: Իսկ Խարպանդ աղան և այլ գլխաւորքն որ էին ի սահմանս մերոյ երկրին, ժողովք արարեալ զօրաց՝ ելին ընդդէմ նոցա ի պատերազմ: Եւ նորա յաղթեցին զօրս մեր, աւերեցին զերկիրս մեր և գերեցին և տարան զեղբայր Խարպանդ աղային գերի ի Մսրբ քաղաք. և ջանայր գնել զեղբայրն ի գերութենէ:

Եւ յաւուրսն յայնոսիկ նստեալ գլխաւորաց քաղաքին ի դարպաս մի մեծ և խորհուրդ առնէին ընդ միմեանս՝ վասն գնելոյ զեղբայրն ի գերութենէ, և սահմանեալ հարկապահանջութիւն յաշխարհին՝ ժողովել գանձս ի մեծամեծաց մինչև ի փոքունց և ի տնարգել ազնկանց: Ի նոյն ժամն յանկարծակի աստուածասաստ բարկութիւն եկն ի վերայ նոցա. զի ճայթեաց առեղ դարպասուն և կոտորեցաւ ընդ մէջն, և Դ որմունքն յիրեար զիպան, և առաս-

տաղն նստաւ ի վերայ նոցա: Եւ ամենեքեան որ անդ կային՝
չարաչար մահուամբ սատակեցան՝ ըստ բանի մարգարէին
որ ասէ. «Իերեզմանք տունք նոցա եղիցին»: Եւ չար խոր-
հուրդն զոր խորհեցան՝ խափանեաց Տէր: Եւ ամենեքեան
որ լսէին՝ փառաւոր առնէին զԱստուած՝ որ փրկեաց զնոսա
ի պատուհասէն՝ որ գալոցն էր: Այս եղև ի նոյն ամին,
յորժամ վարդապետն կայր անդ: Եւ քրիստոնեայքն որ
էին անդ՝ առաւել ևս ճգնէին ի պահս և յաղօթս, որ
ըստ օրէ գային առ վարդապետն, և նա բանիւք աստուա-
ծային օրինացն խրատէր զնոսա, և նոքա ևս քան զևս
ուրախանային ի սէրն Աստուծոյ:

Իսկ ազգն տաճկաց և պարսից՝ որ կային անդ՝ և
խառնիճազանճ ժողովուրդքն՝ որ կոչին Խօչամատիք և
չխերացն՝ և խորհեցան խորհուրդ չարեաց ի վերայ անմեղ
քրիստոնէից. և ի գիշերի սպանին շուն մի և զշան գլուխն
տարեալ եղին ի մեհրապն և զշունն կախեցին ի դուռն
մզկիթին: Եւ առաւօտուն միաբանեցան և գոչէին թէ
«Եկայք տեսէք, ազգ և ազինք և գլխաւորք տաճկաց, թէ
զինչ են արարեալ ժողովք վարդապետին ի մզկիթն մեր»: Եւ
դրին խրեանց արարեալ չարիսն ի վերայ մեր վարդա-
պետին և անմեղ ժողովրդեանն և բորբոքեցան ի չարու-
թիւն ի մեծամեծաց մինչև ցփոքունսն:

Եւ վարդապետն յեկեղեցին միաբանեալ զժողովուրդն
յաղօթս, զի էր պահք սուրբ Սարգսին, և յանկարծակի
հասին շեխերն և ժողովք Խօչամատեաց և մտեալ ի մէջ
ժողովոց քրիստոնէիցն՝ արկին ձեռս ի վարդապետն և
քարշեցին ի դուրս ի հրապարակն, և նա ամենեկն ոչ գի-
տէր զպատճառն: Յայնժամ հասին զինուորք ի գլխաւորաց
քաղաքին և տարան զԻրիգոր վարդապետն ի բանտն, և
Խե այր պատուաւոր ի քաղաքէն եղին ընդ նմա ի բան-
տի, և էր օր պահոցն չորեքշաբաթի: Եւ վարդապետն
քարոզէր ժողովրդեանն ի բանտին զբանն կենաց և մխի-
թարէր զնոսա և հաստատէր ի սէրն Աստուծոյ:

Եւ տեսեալ վարդապետն յայնմ գիշերի տեսիլ՝ զկէտ

կատարման իւրոյ, և առաւօտուն ելեալ պատմէր բան-
տարգել քրիստոնէիցն և ասէր. «Ո՛վ քրիստոսասէր եղ-
բարք, յայտ՛ գիշերի տեսի զհրաժարիլն իմ՝ ի ձէնջ՝ որ
յայտմաւուր կատարիմ նահատակութեամբ չարչարանօր
մարմնոյս և ելանեմ յաշխարհէս. բայց ձեզ և ոչ միոյ
փնաս լինի ինչ, բայց երկուց արանցդ՝ սր ինձ սպասաւո-
րէին և առաջնորդէին ժողովելոցն և միաբանելոցն կոչել
յեկեղեցիւն: Եւ ես ձեզ փոխան եղէց, բայց դուք հաս-
տատուն կացէք ի սէրն Աստուծոյ՝ և յիշեցէք և զմտաւ-
ածէք զպատուիրանն և զգօրէնս Աստուծոյ, զոր ուսուցի
ձեզ ի տուէ և ի գիշերի: Զի այսօր է իմ տեսանել զձեզ
և առաջի ահեղ ատենին Քրիստոսի տեսցուք զմիմեանս.
և մի մտանայք զիս յաղօթից ձերոց, զի սէր ձեր և կա-
տարումս իմ նեղէ զիս»: Եւ զոր սացին նման է՝ բանիւք
աստուածային խրատէր զնոսա, և ամենեքեան լայլին և
յոտն անկանէին օրհնիլ ի նմանէ:

Յայնժամ հասին զինուորքն և բազմութիւն խառնի-
ճաղանճ ժողովոյն տաճկաց սուսերօք և բրօք և հանին
զսուրբն ի բանտէն և զերկուս սպասաւորսն ընդ նմա՝
զՍիմէօն և զԿիրակոս՝ և տարան ի քաղաքէն ի դուրս ի
յարձակ տեղւոջ՝ ուր ժողովեալ էին բազմութիւնք տաճ-
կաց անթիւ և անհամար:

Եւ գլխաւորք ժ աթոռով՝ նստեալ ի քաղաքէն և յայլ
քաղաքաց եկելոց, զորոց զանուանսն ծանր և անարժան
համարեցայ գրել: Եւ կացուցին առաջի ատենին զվար-
դապետն Գրիգոր. և ի ժամուն յայնմիկ ամենեկն մին
քրիստոնեայ ոչ երևէր. զորս ի բանտի էին արգելեալք
և զորս յահէ օրինացն փախուցեալք և թագուցեալք:
Յայնժամ հարցանէին զնա ի ձեռն թարգմանին թէ «Զի
մտեր դու ի քաղաքս մեր, և ժողովուրդ քօ սպանին շուն
մի, և ի գիշերի բերեալ կախեցին ի յաղօթարանս մեր»: Եւ նա լի սրտիւ և պինդ հաւատով բացեալ զբերանն իւր՝
առնէր նոցա պատասխանի և ասէր. «Ամենայն ազգի և
լեզուի աղօթք առ Աստուած ելանէ, և ամենայն տեղիս

ուր և աղօթեն՝ Աստուած անդ կայ։ Զիսորդ իշխէ մարդայսսպիսի չարիս գործել ի տուն աղօթից. զի թէ ես գիտենայի զգործող չարեացդ այդ՝ ես ինքնին սպանանէի զնա։ Ես ի քաղաքիս յայսմիկ ծածուկ ինչ ոչ խօսեցայ, այլ յայտնապէս ուսուցի ամենայն մարդոյ զբարիս գործել և ոչ զչարս»։ Ասեն, «Զինչ ուսուցեր»։ Ասէ վարդապետն Գրիգոր, «Միրել զԱստուած և զընկերն, ի բաց կալ ի շնութենէ, ի գողութենէ, ի սուտ վկայելոյ, ի մատնութենէ, յարեցութենէ, զպահքն սուրբ պահել, զաղօթքն սու Աստուած՝ մաքուր մտօք առնել և աշխարհի խաղաղութիւն խնդրել, և թագաւորաց և մեծամեծաց իւրոց առողջութիւն և պահպանութիւն յԱստուծոյ խնդրել»։ Զայս ամենայն և որ սոցին նման են ասէր վարդապետն Գրիգոր ի ձեռն թարգմանին, զոր կացուցին ի միջի։ Իսկ թարգմանն ոչ ըզորդ ասէր զբան վարդապետին, այլ զլեզուն սրեալ ի չարութիւն՝ խօսէր ըստ իւրում չար սրաին. և յարուցանէր զսրամաութիւն բռնաւորացն ի վերայ անմեղ գառինն՝ որ էր ի մէջ արիւնհարբու գայլոցն։

Եւ յետ հարցմանցն և ի յատեան կալոյն՝ ապա յարուցեալ մի ի գլխաւորացն՝ խօսէր ողորանօք ընդ վարդապետին և ասէր. «Ո՛վ մահրասայ, դարձիր ի հաւատս մեր և առ զկրօն առաջնորդին մերոյ, և տամք քեզ պարգևս բազումս և իբրև զառաջնորդն մեր պատուեմք զքեզ»։ Ասէ Գրիգոր, «Անմիտ և ամբարիշտ բռնաւոր, զիսորդ թողում զկենդանին Գրիստոս և պաշտեմ զմեռեալ առաջնորդն ձեր, որ կուրացեալ մտօք կորոյս զձեզ ի խաւարային նորա կամսն. զիսորդ թողում զլոյսն և գնամ ի խաւարն. դու սպառնաս ինձ տանջանօք երկրաւորիս երանել ի մարմնոյս՝ որ փոխանակ այս կենացս չարչարանացն համբերողացն պատրաստեալ է Աստուած զանմահական կեանսն և զանվախճան ուրախութիւնսն և զանթառամ պտակն»։ Եւ այլ բազում բանս խօսեցաւ առաջի նոցա համարձակութեամբ։

Յայնժամ ասէ դատաւորն. «Ալևոր ձեր, խնայեա՛ ի

ճերութիւնդ քո և ի յալիսդ և մի մատներ զանձն քո ի տանջանսն և ի չարչարանս»։ Ասէ Գրիգոր. «Գրեալ կայ ի գրի՝ թէ բազում նեղութեամբ և չարչարանօք պարտ է մտանել յայն հանգիստն. զի նեղ է դուռն և դժուարին է ճանապարհն, որ տանի ի կեանս, և լայն է դուռն և արձակ ճանապարհ, որ տանի ի դժոխսն. և բազումք են որ գնան ընդ նա»։ Ասէ դատաւորն. «Ո՞ր մարդիկ գնան ընդ նա»։ Ասէ Գրիգորիս. «Որ հեշտութեան կամաց ծառայեն՝ ուտելով և ըմպելով, ազահելով և արբենալով, շնանալով և պոռնկելով, զրկելով և սպանանելով. այս է հեշտ, և լայն է ճանապարհն՝ որ տանի զմարդիկ ի կորուստ և ի դժոխս»։

Յայնժամ բարկացեալ մերկացուցին զվարդապետն Գրիգորիս մինչև ի գօտին և տարածեցին ի գետինն փորիվեր և դալար փայտիւ Գձ անգամ զարկին զփորն և զկուրծան նորա՝ մինչև բացաւ փորն, և երևէր աղիք նորա. և նա ի գոհանալոյ և օրհնելոյ զԱստուած ոչ դադարէր, մինչև զտրմանալ ամենեցուն զհամբերութիւն նորա. զի վառեալ էր ի սէրն Քրիստոսի և զանտանելի տանջանսն ոչինչ համարէր։ Յայնժամ կացուցին առաջի բռնաւորացն զերկուս մանկագոյն արսն՝ զՍիմէոն և զԿիրակոս՝ որ էին նոքա յառաջագէմ ի միաբանութիւն եղբարցն և հմուտ յաստուածային օրէնան. և հարցափորձեալ զնոսա՝ բանիւք ողորանօք և սպառնալեօք կամէին հաւանեցուցանել զնոսա թողուլ զՔրիստոս և դառնալ ի հաւատս իւրեանց։ Իսկ նոքա ուտեալք ի վարդապետէն՝ պատասխանի ետուն և ասեն. «Ո՞վ անիրաւ դատաւոր, մեք ուրախ եմք յերանել յաշխարհէս և տեսանել զթագաւորն մեր զՔրիստոս և հասանել փառաց սուրբ վկայիցն՝ որ յառաջ քան զմեզ՝ չարչարանաց և տանջանաց համբերեալ՝ մեռան վասն անուանն Քրիստոսի ի ձեռաց ամբարշտացն՝ որ յառաջն քան զձեզդ էին»։

Յայնժամ անողորմ դատաւորն հրամայեաց բրօք շարդել զգլուխ և զմարմինս նոցա և յերկիր ընկենուէ։

Եւ Գրիգորիսս ուժ առեալ՝ ձայնէր առ նոսա և ասէր․
«Ո՛վ որդեակը իմ, մի խափեսցէ զձեզ խոստումն դոցա և
մի մեծութիւն աշխարհիս. զի անցաւոր է և սուտ է
կեանքս այս. համբերեցէք սակաւիկ մի՛ և տեսանիցէք
զԳրիստոս զփառաւորին ձեր. և մի զարհուրիք յայնցանէ,
որ սպանանեն զմարմինս և հոգւոց ձերոց չունին իշխա-
նութիւն»։ Եւ այլ բազում բանս մխիթարականս խօսեցաւ
վարդապետն՝ մինչև աւանդեցին Կիրակոս և Սիմէոն զհո-
գիս իւրեանց առ Աստուած։

Յայնժամ հրամայեաց չար դատաւորն բերել զկա-
պեալսն որ ի բանտին. և խորհէին զնոյն անցս չարչա-
րանացն առնել ընդ նոսա։ Իսկ գլխաւոր ոմն՝ Թաթղարայ
անուն, յազգէն նետողաց, յոտն կացեալ և հեծեալ ձի՛
զօրօքն իւրովք իլեալ զկապեալսն ի նոցանէ՝ և արձա-
կեաց զնոսա խաղաղութեամբ և սպառնալով նոցա թէ
«Զայսպիսի քաղաքացիան կոտորէք, ես զի՛նչ պատասխանի
տաց աշխարհակալ խանին՝ որոյ ես ի նմանէ առաքեալ
եմ աստ պահել զքաղաքս»։ Եւ այսպիսի հնարիւք թա-
փեաց զկապեալսն։

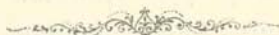
Յայնժամ խառնիճազանճ ժողովուրդն դիմեցին ի
վերայ վարդապետին՝ քարամբք ջարդել զնա։ Եւ քարն
գայր ի վերայ նորա որպէս զանձրև, մինչև քարակոյտ
արարեալ ի վերայ նորա. և այնպիսի տանջանօք աւան-
դեաց զհոգին իւր առ Աստուած՝ սուրբ վարդապետն
Գրիգոր։ Իսկ դահճացն կարեալ զգլուխ նորա և կախեցին
ի դրան քաղաքին՝ զպարսպէն։

Եւ ի լուսանալ շաբաթ առաւօտուն, հրաշալի երե-
ւումն եղև. զի ծագեաց լոյս պայծառ յերկնից ի վերայ
տեղւոյն՝ յորում չարչարեցան մարմինք նոցա։ Զոր տե-
սեալ յառաջ աւագ մուղրին, որ առաջնորդէր նոցա՝ զի
ելանէր ընդ առաւօտն ի մինարան՝ կոչել զժողովուրդն
գալ ի յաղթս։ Եւ տեսեալ զլոյսն ահաւոր ի վերայ
մարմնոյ վարդապետին Գրիգորի՝ ձայնէր ի բարձրութենէ
ի քաղաքն. «Արիք, ելէք ի դուրս հայք և տաճիկը և

տեսէք զնուրն իջեալ ի վերայ մահրասային: Վայ ձեզ որ անմեղ և անպարտ չարչարեցիք զնա: Ահա պատուեաց Աստուած և փառաւորեաց զիւր սիրելին և զձեզ յամօթ և նախատինս արար: Իսկ նոցա լուեալ զձայն մուլրոյն՝ ընթանային ի տեսարանն և ապշեալք լինէին յանդիմանեալք ի լուսոյն:

Յայնժամ ժողովեալ քրիստոնէիցն հանդերձ քահանայիք ի տեղին՝ զի մինչև ցայն ժամն թագուցեալ կային քրիստոնեայքն ի յահէ բռնաւորացն՝ և ի յայտնել լուսոյն՝ ուրախացան և միաբանեալ բարձին զսուրբ մարմին նորա և զգլուխն սաղմոսիւք և օրհնութեամբ, թաղեցին ընդ նմա զԿիրակոս և զՍիմէոն՝ ի քաղաքէն ի դուրս՝ ի վանքն սւղղափառ Յակոբիկ Ասորոց՝ որ կոչի սուրբ Պարսամէի: Եւ կան գերեզմանք նոցա ուրիշ ուրիշ ի միմեանց և արեղայք վանացն սպասաւորեն. սուրբ գերեզմանք նոցա և հող գերեզմանաց նոցա առնեն բժշկութիւն ամենայն ցաւոց ի փառս Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ որ է օրհնեալ յաւիտեանս ամէն:

Այս եղև ի թուականիս մերոյ ԶԼԹ, յամսեանն հոռի Դ և վեարվարի ժ, օրն շաբաթ, ի տօնի սուրբ Սարգսին, ի թագաւորութեան Հայոց Հեթմու, ի հայրապետութեան Տեառն Ստեփանոսի, ի բռնակալութեան ազգին Նետողաց Արղուն խանին ի Թավրէզ:

14.

ԿԻՐԱԿՈՍ ՄԻՆԿԵՆՑ

† ԶԻ=1291

Զորոգող սուրբ նահատակիս զհոգևորն Պէճոնց յաշօթս յիշեցէք զԿիրակոս միակեաց ի Գրիստոս Յիսուս:

15.

ՋՈՒՆՏ ՄԱՆՈՒԿ

† 1317?

Եւ դարեամբ ներկեալ եղբայրն մեր Ջուտտն, որ
ի տարածամ հասակի սպանաւ յանօրինաց և խառնեցաւ
ընդ մարտիրոսացն:

16.

ԳՐԻԳՈՐ ԵԳԻՍՏՈՊՈՍ ԿԱՐՆԵՅՐ

† Զ արաց ԻԲ = 1321. յո՛ւնիս 20. շր.

նդ ժամանակս բռնակալութեանն ազգին նետողաց՝ կրկին զօրացեալ ազգն Իսմայէլեան՝ յարուցանէին հաւածանս ի վերայ ամենայն քրիստոնէից, մանաւանդ ի վերայ աշխարհիս Հայոց: Եւ չար հողմունք հագարային հնչեցին հանգոյնօրէն ամբարիշտ թագաւորացն Դեկոսի, Դիոկղետիանոսի և Յուլիանոսի Ուրացողին, քանզի ազգն նետողացն դառնային ի դին Իսմայէլականաց և յաղագս մարմնականասէր կրօնից օրէնսդրին իւրեանց՝ յանձն առնուին զթրիատութիւն և

արբանեկութեամբ նոյնն բազում շարիք անցուցանէին յեկեղեցիս քրիստոնէից և զպաշտօնեայս Աստուծոյ խափանել ջանային ի սուրբ եկեղեցեայցն Աստուծոյ: Եւ ի բազում տեղիս յաւարի առեալ քակէին, զոր Տէր՝ Յիսուս խափանեաց հոգով զօրութեամբ իւրով և խափանեցէ զյարձակումն անօրինացն: Եւ ըմբռնեալ զքրիստոնեայսն դառն տանջանօք նեղէին սուրանալ զքրիստոսական հաւատն՝ որ ի Հայր և յՈրդի և յամենասուրբ Հոգի: Գարձեալ տեղի ետուն և եղին հարկս ի վերայ քրիստոնէից և յամենայն գլխոյ առնուին եօթն ութ դահեկան՝ յամենայն ամի, կամ սուրանալ զՔրիստոս, կամ տալ զդահեկանն՝ որ է խարած. զոր ոչ հնազանդեցան քաջահաւատքն և արիքն խաբեբայ աղանդից նոցա, այլ յանձն առին տալ ըզ հարկն յամենայն ամի: Եւ մերային սեռս և քրիստոսադաւան քրիստոնեայք մտանէին ի լուծ հարկացն և դոհութեամբ տային զինչս և զստացուածս վաճառէին և տային յամենայն ամի և յերկոտասանամեայ մանկանէ առնուին զհարկն. և բազումք տարագիրք եղեալ վասն հարկին: Իսկ քրիստոնէիցն տալով զայս ամենայն՝ անվրդով կացին ի հաւատս՝ որ ի Տէր մեր Յիսուս Քրիստոս:

Եւ արդ մինչ էր թուականն Հայոց Զ և Հ, ամբարիշտ ոմն յազգէն Նեոտոբացն՝ որում անուն Գամուր Տաշասի, այս է ինքն Երկաթաքար. և անօրէնն զայ յաշխարհն Հոռոմոց և տեսեալ զերկիրն Հայոց զԿիլիկիա, զի որպէս ձիւղ մի ձիթենւոյ մնացեալ դադարէին ի նեղ և անձուկ և ի խորշակահար երկրին բազում տառապանօք, ի մէջ երկուց անօրէն ազգացն այն՝ Եգիպտացւոց և Արաւլիացոց:

Արդ անօրէն Երկաթաքարն այն ի նախանձ մտեալ ընդ թագաւորն Հայոց վասն իրիք պատճառանաց և խորհէր աւարի առնուլ զերկիրն խրոխտանօք և մոմուայր իբրև գառիւծ, զօրս ժողովէր, հեծեալս կաղմէր, դեսպանս առաքէր խաբեբանօք, զի ըմբռնեցէ զթագաւորն Հայոց և զաշխարհս աւարի առցէ: Զոր իմացեալ զչար խորհուրդն

նենդաւորին՝ ոչ հնազանդեցան հրամանի նորա. այլ ամբացան յիւրաքանչիւր դղեակս և յամբոցս, ի քարանձաւս և այլ անառ կլանիս: Եւ անօրէն՝ Երկաթաքարն այն մտեալ յերկիրն Հայոց բազում հետեակօք և ձիււսրօք և բազում աւերմունս արարին և զհրաշափառ եկեղեցին Էջմիածինն այրեցին հրով, ընդ նմին և զկէս քաղաքին: Նաև զվաստակ երկրին այրեցին և անթիւ սպանին և գերի վարեցին: Եւ ելեալ անդրէն եկին ի Կեսարիա Կապադովկացոց և զխաչն Սերախայ առեալ մանրեցին, քանզի էր կաղմեալ յոսկոյ սրբոյ, և բազում քահանայս ի հռոմագաւան քրիստոնէիցն նահաաակեցին. զոր Տէր Յիսուս հատուցէ նոցա զհատուցումն նոցա նոցին:

Եւ զայն տեսեալ անօրէն դատաւոր ոմն ի մայրաքաղաքէն Կարնոյ, քանզի ունէր նախանձ ինչ ընդ եպիսկոպոս քաղաքին և առ քրիստոնեայս, գնաց առ չարմաց Երկաթաքարն և առեալ հրամանս հրովարտակաց և զինւորս բազումս, դայ ի քաղաքն Կարնոյ: Եւ ժողովեալ զբազմութիւն քաղաքին հանդերձ եպիսկոպոսաւն Տէր Գրիգորիսիւ և զանիրաւ հրովարտակս կարդայր առաջի ամենայն բազմութեանն. և ըմբռնեալ զեպիսկոպոսն, ընդ նմին և զնորին հօրեղբայրն զՏէր Պապն և ըմբռնութեամբ կապեալ թրիատեցին և դարձուցին ի պիղծ հաւատն իւրեանց: Իսկ սուրբ եպիսկոպոսն ասէ թէ՝ «Մերկ եկն ամենայն ծնեալքն յաշխարհս և մերկ ելանելոց եմք յաշխարհէ, ըստ աստուածաբան առաքելոյն Պօղոսի՝ որ ասէ. Չունիմք քաղաք որ աստէն մնալոց է»: Իսկ անօրէն զինւորքն և դատաւորն կապեցին զեպիսկոպոսն և նստեալ յատենի՝ կացուցին առաջի իւրեանց՝ ի հարցանել և ի դատել զնա, որպէս խաչահանողքն զՏէրն:

Ասեն բռնաւորքն. «Ո՞ւր է խաչն քո՝ որ կաղմեալ է յոսկոյ, զոր դուք Աստուած պաշտէք և երկրպագութիւն տայք որպէս Աստուծոյ»:

Եպիսկոպոսն ասէ. «Մեր պատուէր ունիմք ի Տեառնէ մերմէ ոչ ստանալ ոսկի և ոչ արծաթ, ոչ ակունս, ոչ

մարդարիտս և ոչ հանդերձս փափուկս. այլ զՔրիստոս միայն ստանալ, զի ի նորա յարքայութեանն վայելեմք: Իսկ խաչն զոր ասէք եթէ Աստուած պաշտէք, ոչ է նա մեր Աստուած, այլ զեն Աստուծոյ և մեզ պատճառ երկրպագութեանս:

Յայնժամ լցան ցասմամբ և բարկութեամբ բռնաւորն և դատաւորն և հրամայեաց չար սպասաւորացն՝ երկաթի բրօք հարկանել զկուրծսն և զթիկունս՝ մինչև բացան կողք և սակերք թիկանցն՝ զոր ասել ոմանց թէ մեռաւ: Իսկ նա ապրեալ լինէր զօրութեամբն Քրիստոսի:

Եւ թողեալ զեպիսկոպոսն կիսամահ անդէն ի տեղին, դիմեցին առ հասարակ անօրէնք քաղաքին բազում ամբօխիւ ի վերայ եկեղեցոյ եպիսկոպոսին՝ որ յանուն սրբոյ Կարապետին. և զսուրբ սեղանն՝ յորմէ դողան հրեշտակքն, մանրեալ խորտակեցին և զսպաս սրբութեանն և զսուրբ Աւետարանն հանդերձ հին և նոր կտակարանօքն յափշտակեցին ի տունս իւրեանց ի վերայ եկեղեցւոյն: Ապա յայնժամ անօրէնքն ի խորհուրդ մտեալ զի առաքեացեն ի դպրաց իւրեանց և յաւագաց նոցա՝ զի դաւաճանութեամբ առ իւրեանց կրօնս դարձուցեն. դանձս ցուցանէին և խոստանային. գութս ցուցանէին մարդահաճութեամբ ըստ օրինի մարդարէին Սարակինոսաց: Իսկ երանելի եպիսկոպոսն առ ոչինչ համարելով զպարգևս նոցա և զմեծութիւնս զոր խոստանային և ոչ զգառն տանջանսն զոր կտանօք չարչարէին՝ ասելով զբանս սուրբ առաքելոյն թէ՛ «Յոյս իմ ի Քրիստոսէ և ես պատրաստ եմ ի մեռանել վասն անուանն Քրիստոսի»:

Յայնժամ հրամայեաց անօրէն բռնաւորն հանդերձ դատաւորուն անիրաւի պիղծ դահճացն՝ զի սրով ճեղքեացեն զչիլս երկուց ծնկացն և աղիւն լնուին զվէրսն, նոյնպէս զներբանս ոտիցն. և այնպէս պրկեալ կայր բազում ժամս անմտունչ ի բազում ցաւոց՝ զոր իմացեալ անօրինացն թէ մեռաւ:

Ապա առեալ տարան ի տուն մի այլազգւոյ և վստա-

հացուցին առ ի պահել զնա: Իսկ նա զօրութեամբն Քրիստոսի կայր կենդանի: Ասէ այրն այն. «Քրիստոնէից եպիսկոպոս, բերից ջուր, զի արբցես»: Եւ նա ասէ. «Ոչ»:

Ասէ բանտապետն իբրև մարդասիրութիւն ցուցանելով. «Տաց քեզ սակաւիկ մի կերակուր. զի այս քանի աւուրք են անսուաղ կաս»:

Ասէ եպիսկոպոսն. «Կերակուր չէ ինչ պիտոյ, այլ ունիմ խնդիրս ի քէն, զի տացես ինձ սակաւիկ մի քարտէզ»: Եւ նորա բերեալ ետ ցեպիսկոպոսն, և առեալ մուր գրեաց ի ծածուկ առ քահանայս քաղաքին, զի տացեն մասն զի հազորգեսցի. ասելով թէ՛ «Իմ կերակուրն այն է»: Եւ առեալ տարան ղթուղթն առ քահանայսն գաղտ: Եւ նոքա առաքեցին ի ձեռն պատանոյ միոյ և առեալ գոհացաւ և ճաշակեաց և համբարձեալ զձեռս իւր յերկինս՝ ասէ. «Գոհանամ զքէն Տէր»: Եւ զաւուրս քսան ոչ ճաշակեաց և ոչ էարբ ջուր. այլ կերակուր և ըմպելի նորա չարչարանքն եղեն. զի կերակրեալ լինէր նա ի շնորհացն Քրիստոսի:

Իսկ երանելի եպիսկոպոսն յայսպիսի մրցմունս և ի չարչարանս կայր քաջ հովիւն և զինւորն Քրիստոսի Տէր Քրիզոբրիոս համանուն իւր նմանին մենամարտիկ եղեալ ի մեծ պատերազմին ասպարիսի անօրինացն և ոչ ետ գերել զքաղաքն զայն, նա ևս առաւել զբազում տեղիս, այլ յաղթեաց զօրութեամբն Քրիստոսի Բելլարայ և զօրաց նորա. զի եթէ գտեալ էր տեղի չարն այն և քրիստոսատեաց դատաւորն, բազում չար խորհուրդս համբարեալ ունէին վարդապետան իւրեանց սատանայիւ, զի զքրիստոնեայս քաղաքին հրապուրէին յիւրեանց աղճատելի կրօնս: Դարձեալ զոր օրինակ ի ճակատոյն պատերազմին Գողիաթու Դաւիթ մարգարէն զգիմի կալաւ երիս քարան հեղեղատի և եհար զԳողիաթ և եբարձ զնախատինս Իսրայէլի, նմանապէս երանելի սուրբ եպիսկոպոսն Քրիզոբրիոս յերիս ահաւոր անուն յուսալով առաքեցաւ ընդգէմ աներևոյթ Գողիաթայ և ընդգիմացաւ անօրէն բռնաւորին:

և դատաւորին, և երարձ զնախատինս հանուրց քրիստոնէից. քանզի ամենայն քահանայք քաղաքին և ճանաչ քրիստոնեայքն փախեալ կային ի մեծ վտանգէն ահիւ. զի հարին զհովիւն և հօտն ցրուեցան: Յայնժամ հատին վճիռ ի վերայ նորա, զի սրով սպանցեն զերանելին:

Ապա կապեցին կրկին կապանօք և տարան ի տեղի կատարմանն և նորա հայեցեալ այսր անդր և ոչ զոք տեսանէր ի քրիստոնէիցն. քանզի ամենեքեան ահիւ մեծաւ փախուցեալ կային: Ապա կնքեալ զինքն խաչիւն Քրիստոսի՝ յանձն արարեալ զհօտն իւր սեփհական ի ձեռն Տեառն, եկաց յաղօթս ի սրտի իւրում և ասէ. «Տէր Յիսուս Քրիստոս, Որդի Աստուծոյ, որ յաղագս մեր հասարակաց բնութեանս խոնարհեցար յերկիր և առեր մարմին ի սուրբ կուսէն Մարիամայ՝ կրելով զմեր բնութիւնս բայց ի մեղաց, խաչեցար և եգար ի գերեզմանի և յարեար ի մեռելոց և համբարձար առ Հայր, ընկնլ զհօգի ծառայիս քո Գրիգորիսի և խառնեան զարիւն իմ՝ որ վասն քո հեղու, ընդ սուրբ արեան վկայից քոց և շնորհեան եկեղեցեաց քրիստոնէից անդորրութիւն և երկրպագուաց սրբոյ երրորդութեանդ կեանս խաղաղականս ի կրկին ներհակաց. հայրապետին մերոյ և ամենայն ուղղափառ եպիսկոպոսաց՝ համառօտել զբանն ճշմարտութեան, քահանայից՝ կատարողաց անմահ զենման պատարագին՝ մաքուր հոգով սպասաւորել կենաց հացին, բարեպաշտ թագաւորաց և իշխանաց քրիստոնէից՝ յաղթող լինել ի պատերազմունս բարբարոսաց և համօրէն ամենայն հաւատացելոց՝ յիւրաբանչիւր վտանգից փրկութիւն, ծառայից և գերեաց ազատութիւն և անմեղ արեանց դադարումն»: Եւ ապա խոնարհեցոյց զպարանոցն, և անօրէն դահիճն եհատ սուսերաւ զգլուխ նորա՝ սուրբ և ընտրեալ նոր մարտիրոսին, արացի ի՛ն, յաւուր շաբաթի:

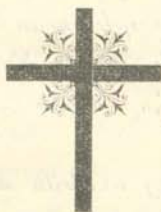
Եւ կին մի բարեպաշտ ձգեալ զվարչամակ գլխոյն առաջի սրբոյն և զարիւնն ոչ եթող հեղուլ յերկիր. այլ ամենայն մաքրեալ զկաթուած արեանն և առեալ տարաւ

ի ասուն իւր մեծաւ յուսով: Եւ հրամայեաց անօրէն բռնաւորն՝ զի զգուշութեամբ պահեսցեն զմարմինն, զի մի եկեալ ի գիշերի գողանայցեն հաւատացեալքն և զորս ըմբռնեսցեն, պատուհասակոծ արացեն. զի անդէն ի տեղուջն կացցէ լինել կերակուր գաղանաց:

Իսկ յերրորդում գիշերի՝ մինչ պահէին պահապանքն զմարմին սրբոյն, էջ լոյս յերկնից ի վերայ պատուական մարմնոյն՝ զոր տեսեալ բազմութեան արանց հաւատացելոցն և անհաւատիցն, տային փառս Աստուծոյ:

Եւ ապա հրաման տուեալ անօրէն գատաւորն՝ զի առնուն քրիստոնեայքն և ըստ օրինացն պահեսցեն զերկնային դանձն. զոր իբրև լուան քահանայքն և ժողովուրդքն, առ հասարակ ժողովեցան և առեալ զմարմինն տարան հանգուցին ի տաճար սրբոյն Սարգսի զօրավարին:

Ապա անօրէն գատաւորն ըմբռնեալ զքրիստոնեայսն և պատուհասակոծ արարին զբազումս և առեալ զմարմին երանելոյն, տարան ընկեցին ի տեղի կատարմանն խնդրելով ի քրիստոնէիցն գանձս՝ մինչև տացեն զխնդրելին իւրեանց: Եւ ապա ետուն հրաման երթալ և առնուլ զմարմին սրբոյն, և եղին ի գերեզմանի ի սուրբ տաճարն որ յանունն սուրբ Կարապետին և սուրբ Գրիգոր Լուսաւորչին՝ մեծաւ պատուով ի փառս Քրիստոսի Աստուծոյ:

ՇՄԻՆՇԻՐԳ ԳԵՐՋԱՆՑԻ

† ԶԶԳ = 1335 մարտ 10, ուր.

րանելիս այս էր ի դաւառէն Դերջանու՝
ի գեղջէն Կառնբերդակ՝ այր աշ-
խարհիկ և երկրագործ, գեղեցիկ
գիւօք և վայելուչ հասակաւ, ուժեղ
և զօրաւոր մարմնով: Եւ ինքն էր
բարեպաշտ և երկիւղած յԱստուծոյ
և բարի ծնողաց զաւակ. անուն
հօր նորա էր Թիմեօր, և մօրն Զա-

մէնտիկին:

Սա ունէր այլազգւոյ ումեմն սակաւ ինչ պարտս. և
նա եկեալ նեղէր զսուրբն, և զգրաստն բռնութեամբ քար-
շեալ տանէր իբրև գրաւական: Սսէ Ամէնաւագ ցեղբայր
իւր. «Մի թողուր տանել զգրաստն, քեզ լիցի քան թէ այ-
լազգւոյն»: Սսէ եղբայրն. «Ոչ է ինձ պիտոյ»: Եւ բարկա-

ցեալ Ամէնաւագն՝ ասէ. «Ո՞րպիսի քրիստոնէութիւն է այդ՝ ես ոչ գիտեմ»:

Յայնժամ ասէ այլազգին ցԱմէնաւագն. «Ահա ոչ հաճեցար դու ընդ քրիստոնէութիւն, ապա ընկալար զայլազգութիւն»: Եւ կացին վկայք թէ ուրացաւ զՔրիստոս: Զայս լուեալ երկեաւ և փախուցեալ թաքեաւ ժամանակս ինչ: և դարձեալ եկն ի գիւղն իւր Կառնբերդակ, և եկաց անդ աւուրս ինչ: Եւ տեսեալ թէ այլազգիք ոչ դադարին ի խնդրելոյ՝ և ինքն ոչ կարէ մնալ թաքուն, գնաց առ քահանայն և խոստովան եղև զմեղս իւր, և դաւանեալ զՀայր և զՈրդի և զՀոգին սուրբ, հաղորդեցաւ ի մարմնոյ և յարենէն Քրիստոսի, և զինեալ զինքն հոգևոր զինով պատրաստ եղև ի պատերազմ:

Ազգ եղև իշխանին՝ որոյ անուն էր Ամիրմահմուտ, և գատաւորին՝ որ կոչէր Ամիրհասան՝ որ ծարաւի էր արեան քրիստոնէից, և առաքեալ զօրականս և տարան ի գեղաքաղաքն և կացուցին յատեան առաջի իշխանին: Ասէ իշխանն. «Ի՞նչ ընկալեալ ես զայլազգութիւն»: Եւ նա ասէ. «Ես քրիստոնեայ եմ»: Եւ վկայքն ասէին թէ՛ ուրացաւ զՔրիստոս:

Յայնժամ իշխանն առաքեաց առ գատաւորն, և նա ասէ. «Հաստատուն իցես ի խոստման քում»: Ասէ սուրբն. «Ոչ գիտեմ զինչ իցէ խոստումն իմ»: Ասէ գատաւորն. «Յանձն առեալ ես ընդունիլ զայլազգութիւն»: Եւ նա ասէ. «Հայ եմ ազգաւ և հաւատով քրիստոնեայ»: Եւ հրամայեաց և արկին ի բանտ, և զաւուրս երկուս ոչ ետուն նմա հաց և ջուր, և կայր անդադար յաղօթս:

Եւ դարձեալ յեա երկուց աւուրց կոչեաց զնա գատաւորն, և ասէ. «Ուրացիր զՔրիստոս, ապա թէ ոչ սպանանել տամ զքեզ և քարկոծել»: Եւ նա ասէ. «Ամենայն ազգն իմ քրիստոնեայ է, և ես զիմ հօրն և զժօրն հաւատն ունիմ և քրիստոնեայ եմ»: Ասէ գատաւորն. «Ի՞նչ դարձեալ ես յայլազգութիւն և ընդէր քրիստոնեայ կեաս»: Ասէ վկայն Քրիստոսի. «Ես հայ եմ, զՀայրն հաւատամ և

զՈրդին խոստովանիմ»: Յայնժամ ասէ դատաւորն. «Հայհոյեաց, ընդէր լսէք, խցէք զականջս ձեր և հարէք»: Եւ ամբոխն ազաղակէր. «Հրաման է իշխանին՝ զի մահու մեռանիցի»: և այլք ասէին թէ «Ուրացաւ զՔրիստոս առաջի իշխանին», և ջանային խախտել ի հաւատոցն Քրիստոսի:

Եւ գարձեալ ասէ դատաւորն. «Ուրացիր զՔրիստոս՝ զի ապրեացիս», և բազում պարզես խոստանայր՝ երիվար, արծաթ և ոսկի և հանդերձս: Եւ այլազգիքն յամենայն կողմանէ խթէին և ասէին. «Միանդամ ասսօ դառնամ և ապրեաց, և յետոյ զքո հաւատն պաշտեսջիր»: Եւ բազում քաղցր և պատրոզական բանիւք ջանային մօլորեցուցանել ի հաւատոցն Քրիստոսի:

Ասէ Ամէնաւագ. «ԶՔրիստոս Աստուած պաշտեմ, զերբորդութիւնն և զմի Աստուածութիւնն հաւատամ»: Եւ յորժամ լուան զանունն Քրիստոսի, ամենեքեան վկայէին թէ՛ մահու արժանի է զի հայհոյեաց, և յորժամ դատաւորն վճռեաց թէ մահապարտ է, յարուցեալ Ամէնաւագն համբուրեաց զվկայսն՝ և ասէ. «Սպանէք»: Եւ պատեալ ամբոխն շուրջանակի՝ կալեալք զհերացն և զհանդերձիցն՝ հարկանէին մեղմագոյն բռամբ՝ և տանէին ի տեղի սպանմանն, զի յերկիւղէն զարհուրեալ ուրացի, և զհանդերձն իւր զգլխովն արկանէին՝ և գարձեալ ազաղակէին առ դատաւորն և առ մեծամեծսն և ասէին. «Քարձաւ յայլազգութիւն, մի հարկանէք»:

Եւ ընթացեալ դատաւորն մերձ՝ ասէ. «Հաւատաս և դառնաս յայլազգութիւն»: Եւ ծառայն Քրիստոսի ազաղակեաց. «Քրիստոսնեայ եմ և զՔրիստոս Աստուած հաւատամ»: Եւ բարկացեալ դատաւորն խնդրեաց քար, և եհար ուժգին զգլուխն, և ասէ ամենեցուն. «Քարկոծեցէք», և սկսան քարկոծել, և ոմանք զաշնակաւ խոցեցին զկողսն, և այլ ոմն եհար ուժգին զգլուխն երկաթի ուռամբ և եհեղ զուղեղ զլիտոյն, և ամենայն բազմութիւնն քարածխոյ լինէին՝ մինչև ծածկեցաւ մարմինն ի քարանցն: Եւ այսպէս ճշմարիտ խոստովանութեամբ աւանդեաց զհոգին իւր առ

Աստուած՝ մարտի Ժ, յուրբաթի օր՝ ի ժամ խաչելութեանն Քրիստոսի և մինչև յիններորդ ժամն քարկոծեալ եղև:

Եւ հանեալ անտի մերկացուցին զհանդերձն և կապեալ պարան յոտս՝ քարշել տային քրիստոնէիցն բռնութեամբ յերկիր ի վերայ երեսաց. և ամբոխն զկնի ընթանային և ամենեքեան հարկանէին զմեռեալ մարմինն և «մեզ մասն լիցի» ասէին, որպէս ասէ Տէրն. «Եկեսցէ ժամանակ որ սպանանիցեն ի ձէնջ՝ համարիցին պաշտօն մատուցանել Աստուծոյ»: Որ և կատարեցաւ այս առ սուրբ վկայն Քրիստոսի Ամէնաւագ:

Եւ զերիս աւուրս կացեալ անթաղ՝ գազանք կամ թռչունք ոչ մերձեցան առ սուրբ մարմինն. և այլազգիք կալեալ զշունսն՝ տանէին ի վերայ մարմնոյն, և տեսեալ զսուրբ մարմինն յետս վաղէին. և ոչ ընաւ նեխեցաւ՝ այլ բուրէր զանուշահոտութիւն: Եւ լոյս պայծառ ծագեցաւ ի գիշերին, և իբրև զամբար վառէր ի վերայ մարմնոյն. և ձայն երգոց և պաշտամանց լսէին իբրև զքահանայից: Եւ տեսեալ այլազգեացն՝ կարծելով թէ քահանայք երթեալ գիշերի՝ զի գաղտաբար դողասցին և թաղեսցեն, ընթացան առ մարմինն՝ զի կալցեն զքահանայսն, և ոչ զօր տեսին:

Եւ յետ երից աւուրց՝ յաւուր կիւրակէի՝ երթեալ հաւատացեալքն առին հրաման յիշխանէն և ի դատաւորէն՝ և եղին պատուով ի գերեզմանի: Եւ այս եղև ի թուին Հայոց եօթն հարիւր և ութսուն և չորս. յորում ժամանակի Յովհաննէս վարդապետ՝ այր բարեկրօն՝ գտեալ ի գաւառն Դերջան՝ ականատես և ականջալուր լինելով գրեալ է զհանդէս վկայութեան սուրբ նահատակին: Եւ կարապետ գրիչ անցուցեալ է ի կարգս գրչագիր Յայսմաւուրաց այնր ժամանակի. յորմէ բաց ի յառաջադատութենէն որ սկսանի՝ «Հուր է սէրն Քրիստոսի և յոգիս մաքուրս բորբոքի», զայն ամենայն գրեթէ բառ առ բառ արձանագրեցաք աստ՝ ի փառս Քրիստոսի:

I 8.

ԿԻՐԱԿՈՍ ՎԱՐԳԱՎԵՏ

† ԶՂԷ = 1348

Այս է հանդիստ Կիրակոս վարդապետին, որ նա-
հատակեցաւ յանօրինաց. Յիշեցէք ի Քրիստոս. թուին
ԶՂԷ դրեցաւ:

ԻԳ.

ՍԱՐԳԻՍ ԿԱՆՏԱՏԵՍ

Փ.Վ. Կար

Զտուրք և զանարատ զխաչս աստուածընկալ՝ որ բեւեռեալ ի սմա անմահ մեռեալ Տէրն մեր Քրիստոս՝ որ մահուամբն իւրով անմահացոյց զմահացեալքս, արդ ես Կազերս որդի Մեծնի կանգնեցի զսա կարողութեամբ բեռին սորա յիշատակ ինձ և ծնողաց իմոց, ևս առաւել արիւնաթաթաւ . . . ա Սարգսի՝ որ յանօրէն Թուրքաց նահատակ եղև յանմարդածայն տեղիս՝ զոր ընդ օտիւք դիզաչխարհան դրելով զարեգակնանման եղբայրն իմ զոր գտի ի խորագոյն հորի քարաթաղ արարած. ի մազորանո արենաթաթախ մարմնոյն ոչ կարէի ծանել զնա, բազում աշխատութեամբ բերեալ եգի յայսմն տեղի, ազաչեմ յիշեցէք:

20.

ՎՈՆԵԿ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԲՋՆՈՅ

† Պ.Չ. = 1387

Պաշարեցին զօրքն Լանկթամուրայ և զԲջնի. և առեալ զայն՝ կալան զընակիչան, և ստիպեցին զնոսա յուրացութիւն. և յընդդէմ դառնալ նոցա՝ զոմանս սրախողխոզ արարին, և զոմանս յերկիր բեւեռեցին ցցովք. զոմանս կախեցին գլխիվայր, և զոմանս կապեցին ընդ փայտս և ընդ ծառս. սպանին չարաչար և զհպիսկոպոս քաղաքին՝ զոր Վանակ կոչէին:

21.

ՍՏԵՓԸՆՈՍ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՍԵՐԱՍԻՈՑ

† ՊԼԶ=1387

Մամի ՊԼԶ թուականին Հայոց՝ այր ոմն
ժանտ և չարարարոյ, գոռոզ և արիւ-
նարբու, խիստ և գազանամիտ, անուն
Բուրհանազին, որ էր ինքն գանիշման և
ղազի այլազգեացն՝ և եղև ի չար բարուցն
և ի խիստ մտացն արբանեակն սատանայի
և որդին կորստեան՝ զղազի Բուրհանազինն
այն, որ գլուխ ամբարձ, Եսպան զաէրն Սե-
բաստիոյ և յինքն կորզեաց զիշխանութիւն նորա, և նստաւ
սուլտան Սեբաստիոյ:

Եւ զի էր այրն յանգուզն և չարամիտ, որոյ ոչ կա-
րացեալ տանել զօրացն խստասրտութեան և ամբարտա-
ւանութեան նորա՝ վասն որոյ խորհեցան բառնալ զնա ի

միջոյ. զոր չարք ոմանք ազգեցին նմա, և նա կալեալ զչարախօսան զայնոսիկ՝ եսպան անձինս ժ՛ր: Եւ ապա ազգեցաւ նմա՝ թէ և եպիսկոպոսն սուրբ Նշանի վանաց՝ տէր Ստեփանոսն՝ նոյն խորհրդոցն խորհրդակից եղեալ է: Եւ նա արձակեաց արս խիստս և ժանտաբարոյս՝ տանել զեպիսկոպոսն ամենայն ուխտիւն առաջի նորա:

Եւ ի գալ դժնեայ կոչողացն ի տանել զեպիսկոպոսն ամենայն ուխտիւն, իսկ եպիսկոպոսն զայլ կրօնաւորսն աղաչանօք և կաշառօք զոր ետ զօրականացն՝ ետ արձակել և թողուլ ի վանսն: Եւ ինքն առեալ ընդ իւր Բ ծերագոյն արեղայ, որոց անուանքն՝ միոյն Սեղբեստրոս և միւսոյն Թորոս, և գնացեալ առաջի գոռողին վտահ և համարձակ, ոչինչ գիտելով խիղճ զանձնէ՝ զի անմեղ էր:

Եւ էր զադին հեռի ի քաղաքէն, իջեալ զօրօք իւրովք ի լեառն Աղշարու ի հովանոց վասն ամառնային տօթոյն: Եւ անդանօր տարան զեպիսկոպոսն առաջի պղծոյն. զոր հարցաքննեալ՝ և նա ուղիղ տայր զպատասխանին անխիղճ մտօք: Եւ զադին ոչ հաւատայր նմա, այլ հարկ ի վերայ եղեալ թէ ուրանան զՔրիստոս և ազատեսցին ի սպանմանէն: Եւ նորա հաստատուն յուսով պինդ կացին ի դաւանութիւն հաւատոցն Քրիստոսի և խոստովան եղեն զանուն ամենասուրբ Երրորդութեանն՝ եպիսկոպոսն և արեղայրն, ասելով այսպէս. «Հաւատամք ի Հայր և յՈրդի և յամենասուրբ Հօգին՝ մի աստուածութիւն՝ երեք անձինք և մի բնութիւն: Խոստովանիմք և զՈրդին Աստուծոյ մարդ եղեալ ի սուրբ կուսէն Մարիամայ՝ կամաւ Հօր և հաճութեամբ Հօգւոյն Սրբոյ. աւետօք հրեշտակապետին Գարբիէլի յղացաւ Բանն Աստուած յարգանդի կուսին, և ծնաւ ի նմանէ Աստուած և Որդի Աստուծոյ՝ մարդ և որդի մարդոյ: Հաւատամք և զՆոյն խաչեալ և մեռեալ, թաղեալ և յարուցեալ վասն մերոյ փրկութեան, նոյն Ինքն յերկինս համբարձեալ և ընդ աջմէ Հօր նստեալ: Եւ նա է դատաւոր կենդանեաց և մեռելոց ի միւս անդամ գալստեանն իւրոյ յերկնից փառօք Հօր և հրեշտակաց

սրբոց։ Ի վերայ այսր դաւանութեան՝ մեռանելն մեր շահ է և կեանք՝ Յիսուս Քրիստոս՝ հաւատացելոցս ի նա։ Այս ինչ յայտ լիցի քեզ՝ սուլտան, զի պարզեաց քոց ոչ հաւանիմք և ի սպառնալեաց քոց ոչ երկնչիմք։ Եւ այդմ վնասու, զոր դուք զմէնջ կարծէք՝ չեմք ինչ վնասապարտ։ Եւ դու զոր ինչ առնելոց ես ընդ մեզ՝ արն վաղվազակի։

Յայնժամ պիղծն այն ամիրայն հրաման ետ դահճացն գլխատել զնոսա։ Եւ մատեան դահիճքն նախ առ եպիսկոպոսն, և երկու անգամ հարին ուժգին զպարանոց եպիսկոպոսին սուր թրով, և ոչ եհատ սուրն զպարանոց նորա։ Ընդ որ բարկացեալ արիւնախանձն այն ամիրայն, կախարդինս իմն կարծեցեալ՝ և ետ ունել չորից արանց, երկուց՝ զտան եպիսկոպոսին և երկուց՝ զձեռան։ Եւ ապա դահիճն եհար զմէջն եպիսկոպոսին և յերկուս հերձեաց։ Եւ ապա մատեան առ արեղայսն և զերկուսն գլխատեցին։ Եւ այնպէս կատարեցան ի Քրիստոս բարի խոստովանութեամբ տէր Ստեփանոս եպիսկոպոսն և երկու արեղայքն իւր ընդ նմա՝ Սեղբեստրոս և Թէոդորոս։

Եւ արար Աստուած մեծ սքանչելիս, զոր ինքեանք իսկ տեսին աչօք իւրեանց այլազգիքն, և վկայեցին լուսոյն որ էջ ի վերայ մարմնոց սրբոցն։ Զի յայնմ տեղուջ, ուր զԹՊ Տաճիկսն սպանին՝ անդ և զեպիսկոպոսն և զարեղայսն սպանին յետ երկու աւուրց, և ընկեցին խառն ի վերայ մարմնոց այլազգեացն։ Եւ ի ճառագայթել լուսոյն ի վերայ սրբոցն՝ ասաց անօրէն զագին, թէ այն վասն հաճի մըսըմաներոյն եղև սքանչելիքն։ Եւ ետ ջոկել զեպիսկոպոսի մարմինն և զարեղայիցն յայլազգեացն։ Եւ շնորհօքն Քրիստոսի լոյսն զհետ գնաց մարմնոց սրբոցն՝ յամօթ այլազգեացն և ի պարծանս քրիստոնէից՝ վկայ անմեղութեան եպիսկոպոսին։

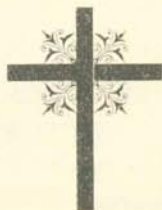
Եւ թողին զմարմինս սպանելոցն անդէն կերակուր լինել գաղանաց և հաւուց։ Բայց զեպիսկոպոսին դողացան քրիստոնեայքն և տարեալ եղին յեկեղեցի մի, և զարեղայիցն՝ ի փուլ մի, և հողով ծածկեցին։ Իսկ անօրինացն անդէն ի

տեղին մաշեցան և կերակուր գազանաց եղեն և թռչնոց
օգոց:

Եւ անօրէն սուրտանն այն զաղին սաստակոյց զհա-
լածանս ի վերայ քրիստոնէից, առնլով յամենայն քահա-
նայից զգինս արեան իւրեանց՝ յամէն գլխոյ Ռ գեկան:
Եւ զվանք սուրբ Նշանին կողոպտեաց. զխաչ և զաւետա-
րան և զայլ սպասք սրբութեան ընդ ձեռամբ անօրինացն
գրաւեաց և պիղծ շէխեր ի վանքն բնակեցոյց և արար
զեխա: Եւ փոխանակ արեան կարգաւորացն, որոց ամէն
գլխոյ Ռ գեկան գին առին՝ զուռի և զբարտի ծառերսն
քան զհաղարսն աւելի հատին ի տակաց փոխանակ երի-
ցանցն. թո՛ղ զայլ տուգանսն որ առին:

Քակեաց և զսուրբ Քառասունսն և այլ շատ եկեղե-
ցիս: Եւ յառաջ քան զսպանումն եպիսկոպոսին՝ ժողովեաց
յամենայն երկրէն զժամահարսն, և կոտորեաց զամենե-
սեան: Եւ այլ բազում չարիս արար, զոր ոչ է ասելի՝
անիծեալ զաղին այն:

Բայց և ինքն յետոյ ըստ արժանեաց իւրոց չարու-
թեանն կալեալ եղև ի թուրքմանէն, որում անուն էր
Օթման՝ և սպանաւ ի ձեռաց նորա: Եւ այնպէս բարձաւ
չարն ի միջոյ:

Տ Ա Ղ

Ի Տէր Ստեփաննոս Առնաւուսի Սերաստիոյ

Ահա զգովքն ասեմ Տէր Ստեփաննոսին։
 Թագաւոր նստէր նա ի մէջ Սերաստ քաղաքին,
 Եկին սուսերօք զվանքըն պատեցին,
 Որպէս ի հընումըն Հըրեայք զՏէրըն խաչեցին,
 Ձհանդերձըն հանին զնա մերկացուցին,
 Մերկ ու բոկիկ ու գլխիրաց զնա շարշարեցին։
 Ձայն դեղձան մազերն փունճ փունճ փետեցին,
 Ձայն իւր ջախուջախ բազկըտիքն յերկաթ պնդեցին,
 Ձայն կամար ուներն Տէր Ստեփաննոսին,
 Հանց զինչ որ քաշած էր կամար աւագ խորանին,
 Ձայն ծով ծով աչերն Տէր Ստեփաննոսին
 Հանց զինչ որ ջրով աւազանն ի յեկեղեցին,
 Ձայն վարդ վառեցեալ կարմիր երեսուին
 Հանց զինչ նշխարքն ու բաժակն ի սուրբ սեղանին,
 Ձայն մաքուր բերանն Տէր Ստեփաննոսին,
 Ատամունքն ի միջին շարած էր զեռ մարդարտին։
 Իւր բոլոր լեզուէն կանգնէր ի բեմին,
 Կարգալով պատմէր ըզբան Աւետարանին։
 Դաշըն եղեալ ըզսուրըն քաշեցին,
 Ասէ. «Դուք տըւէք զպատասխան այն ծածկագլխաին»։
 Հեղեցին զարիւն Տէր Ստեփաննոսին։
 Յայնժամ սար ու ձոր վնայ կանչեց իւր ըսպանողին։
 Իւր հօրն ասացին. «Կուգայ քո որդին,

Արեկ ու սրբէ զբրտինքըն ճակտին 'ւ երեսինս:
Իւր հարն էր նստեր դէմ ճանապարհին,
Գիտէր թէ կուգայ կարգալով իւր պարօն որդին:
Յայն առաւօտին սև չորեքշաբաթին
Բերին արիւնով բզգըլուխն ի գողն ընկեցին:
Լըցաւ արիւնով իւր սիրտն ի փորին,
Լայր ոգորմագին ու գընէր զերեսն երեսին:
Մայրն եկեալ տեսաւ զորդին յայն հալին,
Սովտայի ու խէզ գարձաւ ի յանվայր վայրին:
Ծաղիկ էր քաղքին մանուշակ երկրին,
Հանց եղ զինչ կու վայլէր այն կարմիր մորուսն յերեսին.
Թոռմեցաւ ծաղիկ վարզն ի յիւր թըփին,
Կարմիր ու ճերմակ երեսունն գարձաւ ի դեղին:
Կայր տարեկուսած Սաղմոսն յատենին,
Զիւր գրեանքն ամէն կուտեցին յեկեղեցին:
Լոյսն երկնային քառաթև խաչին
Յերկնից ի վայր ճառագայթեաց սուրբ գերեզմանին:

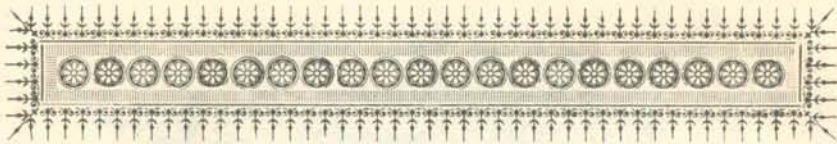

ՄԱՐԹՈՐՈՍ ԿՈՂՄԵՅԻ

† ՊԼՁ=1387-ից յետոյ

Յարձակեցան զօրքն Լանկթամուրայ ըստ մասին և ի գաւառն ձակատք, և առին զքաղաքն Մարի կոչեցեալ, և յաւար ետուն զամենայն շրջակայ գիւղօրէսն, և վարեցին ի գերութիւն զամենայն զոր գտին: Իսկ իշխանաւոր ոմն ի Հայոց Մարտիրոս անուն Կողբացի՝ այլ կորովի և բարեպաշտ, յառաջագոյն աճապարեալ, և առեալ ընդ իւր երիտասարդս քաջաբազուկս՝ ել ի լեւոն Բարթող՝ որ կոչիւր յայլազգեաց Թակալթու, ամբանալ անդ յապահովիչ Գիմեցին զհետ նորա բազմութիւնք ասպատակացն, բայց արին Մարտիրոս քաջութեամբ պատերազմեալ՝ վանեաց զնոսա, և ոչ եթող ելանել ի լեւոն. որով և ապրեցոյց զորս ընդ իւր էին: Եւ յետ ժամանակաց սա ինքն արժանի եղև ըստ անուան իւրոյ առնուլ զպսակ մարտիրոսութեան. քանզի կալեալ զնա իշխան ոմն Սահաթ անուն՝ սախպեաց յուրացութիւն հաւատոյ. և իբրև ոչ էառ նա յանձն՝ ջրահեղձոյց արար զնա ի գետն Երասխ:

ՇԻՆԳ ՍԵՆՄԱՍԵՅԻ

✠ ՊԼԹ մեհեկան ԺԷ = 1390 փետրուար 23 րշ.

Կրննելի են խորք իմաստիցն Աստուծոյ
 և անզննելի՝ դատաստանք նորա,
 անչափ է բարերարութիւնն Աստու-
 ծոյ և անբաւ՝ գթութիւն նորա,
 անհաս է մարդասիրութիւնն Աս-
 տուծոյ և անճառ՝ ողորմութիւն նո-
 րա. զի արդար է ի դատել և քաղցր՝
 ի բարեգործել. ճշմարտութեամբ
 դատի, իրաւամբք ըննէ և ողորմութեամբ քաւէ. զի ի
 սիրոյ յաղթի և գթութեամբ արդարացուցանէ զստեղծուածս
 իւր; զոր արար ըստ պատկերի իւրում: Զի թէպէտ և ի
 կամս չարին խոտորեցաւ, սակայն ոչ անտեսացաւ յառա-
 տաբաշխ ողորմութենէ բարերարին, այլ ի յայց ել, խնամով
 արդարութեամբ չափեաց, իրաւամբք կշռեաց, ճշմարտու-
 թեամբ դատեաց և մարդասիրութեամբ քաւեաց: Զի
 յիւրաքանչիւր դարս և ի ժամանակս ընտրեաց և ընկա-

լաւ երախայրեաց պտուղս ի մարդկայինս աղզէ՝ որպէս
զապաշաւանս նախաստեղծիցն՝ և զարիւնն Աբելի ընդ-
հաճոյական պատարագին, զսրբութիւնն Սեթայ և զյու-
սագրութիւնն Ենովսայ, զհաճելի պահսն Ենովբայ և զկու-
սութիւնն Նոյի, զհաւատն բարի գործովքն Աբրահամու և
զմաքրութիւնն Իսահակայ, զանարատ քահանայութիւնն
Մելքիսեդեկի և զսրբութիւնն Յակոբայ Իսրայելի, զող-
ջախոհութիւնն Յովսեփայ և զհամբերութիւնն արդարոյն
Յորայ, զհեզութիւնն Մովսեսի և զհնազանդութիւնն Ահա-
րոնի, զանմեղութիւնն Յեսուայ և զարիութիւնն Փենե-
հեսի, զուխտագրութիւնն Սամուէլի և զզղջումն արտաս-
ուայն Դաւիթի և զայլս իւրաքանչիւրոց մարգարէիցն՝
յոմանց՝ զգործս ընդ հաւատոցն և յոմանց՝ զպահս ընդ-
աղօթիցն, յայլոց՝ զկանխումն ի գիշերի և զկիսոց՝ զյան-
դիման լինելն յառաւօտու. իսկ ի յայլոց բազմաց՝ զմատ-
նիլն տանջանաց և զմահն զլիսովին. որպէս զԵսայեաս
սղոցեցին և զԵրեմիաս քարկոծեցին, զԶաքարիաս սպանին
և զԴանիէլ կեր գազանաց արկին. զԵրիս մանկունսն հրոյ
մատնեցին և զՄակաբայեցիան սրոյ ճարակ տուին. սր-
և զմայրն Ծամունէ Է՝ որդւովքն սարսուելի չարչարանօք
և կարծրագոյն տանջանօք մաշեցին, ընդ որս և ծեր քա-
հանայն Եղիազար, որ վասն աստուածային սիրոյն և քա-
ջայոյս հաւատոյն առ յոչինչ զխստագոյն տանջանսն հա-
մարեցան. զորս թուէ Պօղոս ասելով. «Քարկոծեցան,
սղոցեցան և սպանմամբ սրոյ մեռան. շրջեցան լեաշկ մաշ-
կօք և մորթովք այծենեօք. կարօտեալք, նեղեալք, չար-
չարեալք, յանապատի մոլորեալք՝ ի լերինս, ի յայրս և ի
փապարս երկրի»։ Եւ սօքա ոյք՝ այնք՝ զորս մի ի նոցանէ
բոլոր աշխարհս ոչ արժէ. ամենեքեան վկայեալք ի հաւա-
տոցն և ի բարի գործոցն. վասն որոյ հոտոտեցաւ Տէր
Աստուած ի հոտ անուշից։ Իսկ ի ծագման Բանին Աստու-
ծոյ մարմնառիկ տնօրէնութեանն՝ որոց և ճանապարհ
գործեաց փրկական չարչարանօք խաչին և կենարար մահ-
ուամբն՝ ևս քանդևս բորբոքեցան ի սէր Արարչին և յոր-

դորեալ փութացան ի յաղ շարչարանաց կենսատուին՝ բիւրք բիւրուց և հազարք հազարաց, իբրև զաստեղս երկնից բազմութեամբ, որոց ոչ գոյ թիւ համարոյ: Զխոստումն Աբրահամու լցեալ, զհաւատոյ որդիացեալսն բազմացուցեալ, և այսոցիկ զբնու լեալ և կամ զգազարձումն առեալ, և ոչ բնաւ՝ զի դեռևս երևի փութալ ոմանց յաղ շարչարանաց կենսատու մահուն Քրիստոսի: Ոմանք պահօք և ոմանք ազօթիւք, այլք յոտնակացութեամբ և կէսք գետնախշտութեամբ, ոմանք կուսութեամբ և ոմանք ողջախօհութեամբ, ոմանք համբերութեամբ և այլք հնազանդութեամբ, ոմանք հեղութեամբ և այլք խոնարհութեամբ, ոմանք սիրով եղբարց և աղքատաց և կէսք ոլորմածութեամբ տնանկաց, և այս ամենայն՝ ի փառս Աստուծոյ և յամօթ ձաղանաց Բելիարայ: Իսկ այլք ոմանք զանոտի կենցաղս արհամարհեալ՝ ընդդէմ մահու բռնացան՝ կենացն յաւիտենից փափագեալ, որպէս և սուրբս այս՝ վասն որոյ հանդէս բանիցս է, զոր փոքր ի շատէ և սակաւ մի ի բազմացն ճառեսցուք վասն նորա:

Այր մի քրիստոնեայ հաւատով, որոյ անունն էր Աւագ, արուեստիւ քսակակար, լեալ երբեմն ի Սալամաստ քաղաք ի տիս տղայութեան, ընդ արուեստագետին իւրոյ ումեմն Պարսիկ և մահմետականի, ի տղայութեան ժամանակն ընդ նմին կեցեալ վասն օգտութեան արուեստին, բայց ի հաւատոցն ոչ ուրացեալ, այլ ոմանց այսպէս կարծիս առեալ թէ տաճկացեալ էր:

Եւ եղև յետ ժամանակաց անցելոց երեսուն ամաց՝ աւելի կամ պակաս՝ տեսեալ զնա այր ոմն Պարսիկ ի Բաղէշ քաղաք և ասաց նմա. «Դու երբեմն ի Սալամաստ Տաճիկ էիր օրինօքն Մահմետի և աստ քրիստոնեայ եղեր»: Եւ նա ասաց. «Ես քրիստոնեայ էի և եմ և եղէց ծառայ Քրիստոսի Աստուծոյն իմոյ օրհնելոյն ի բարձունս»:

Եւ այրն Պարսիկ ազգեալ ի քաղաքին այլ անօրինացն, և գրոհ տուեալ՝ ժողովեցան ի վերայ նորա բազմութիւնն ռամկաց քաղաքին, և առեալ ածին զնա առաջի

ամիրային, որոյ անունն էր Ամիրշարաֆ: Եւ հարցափոր-
ձեալ գտին զնա հաստատուն ի հաւատս Քրիստոսի: Եւ
Ամիրշարաֆն կամէր արձակել զնա և ոչ կարաց ի բազ-
մութենէ ռամկին: Այլ նոցա շնորհուկս արարեալ՝ կամե-
ցաւ զմիտս հաճել զամբօխին, և հրամայեաց տանել զնա
առ զաղին և անդ դատել զնա՝ որպէս և կամեսցին: Բայց
դատաստանաւ իրաւունս արար նմա ամիրայն և եհարց
զնա թէ «Զինչ ունիս և զինչ պարտիս»: Եւ ստուգեալ ի
նմանէ՝ արար որպէս և պարտն պահանջէր յետ կատար-
ման սրբոյն:

Իսկ ի տանելն զնա առ դատաւոր քաղաքին՝ պաշա-
րեալ պատեցին զնա որպէս գաղանք վայրենիք և շունք
կատաղիք, արդարոյն արեան ծարաւիք: Եւ նա էր ի մէջ
նոցա լի հողուօղն սրբով, եկեալ շնորհացն աստուածային
ի վերայ նորա, և լուսափայլէր պատկեր նորա իբրև
զհրեշտակի: Զօրութիւնն Քրիստոսի բնակեալ էր ի նմա,
և նովաւ պայծառանայր տեսիլ նորա ի մէջ շանցն սպա-
նողաց: Ոչ երկնչէր ի մահուանէ, և վկայէր լուսափայ-
լութիւն երեսաց նորա: Զի ունէր ի մտի եւ եղեալ և հաս-
տատեալ էր ի սրտի զբան Սաղմոսին, զոր հոգեհոսագն
երգէ՝ զփառս Տեառն տեսեալ և զհանգիստ սրբոցն
յերկրին կենդանեաց՝ և ասէ. «Պատուական է առաջի
Տեառն մահ սրբոց իւրոց»: Ո՛վ համառօտ գովեստ ներ-
բողական բանի, և զինչ այլ ըզձալի մարդկան քան զայն-
պիսի մահն, որ առաջի Աստուծոյ պատուական է: «Մի
դանդաղիք և դուք», ասէ, «առ գեղեցիկ նահատակու-
թիւնս. մի զարհուրիք յերկիւղէ մահուն, զի ոչ է սպա-
կանութիւն, այլ կենաց պատճառ և փոփոխութիւն ի փառս»: Կանս որոյ սրատես եղեալ մարգարէն Դաւիթ հոգւոյն
աչօք՝ ասէ, «Հաւատացի՛ զոր և խօսեցայ» և յառաջարա-
նելով ի բանս իւր՝ ցուցանէ զքաջութիւն աստուածազօր
վկայիցն՝ ասելով. «Պատուական է առաջի Տեառն մահ
սրբոց իւրոց»: Յամենայն արարածս Աստուծոյ գոյ պատ-
ուական և ազնիւ. ի հրեշտակս՝ վերին դասք աթոռոցն

սերովբէիցն և քերովբէիցն, զի յերկինս՝ առաջին են նոքա տեղեալ և փառօք. ի յերկինս՝ երկու լուսաւորքն՝ արեգակն և լուսինն. ի յաստեղս՝ արուսեակն առաւօտու. ի չորս կողմանս աշխարհի՝ արևելք. յերկրի՝ դրախտն Ադեմայ. ի լերինս՝ Սինեայ և Թաբօր. ի գետս՝ Յորդանան. ի յոսկիս՝ արաբացին. ի յակունս՝ տպաղիոնն. ի կանայս՝ Մարիամ Աստուածածինն. ի յարս՝ Բանն Աստուած մարգացեալ. յանարգ մահուանէ՝ մահն որ ըստ Աստուծոյ լինի, զի քաղցրանայ դառնութիւն նորա ի սէրն Աստուծոյ, որպէս ասէ. «Պատուական է առաջի Տեառն մահ սրբոց իւրոց»։ Առաջի մարդկան յիմարութիւն և նախատինք թուէր մահ վկայիցն, իսկ առաջի Տեառն՝ պատուական։ Զի ոչ որպէս տեսանէ մարդ՝ տեսանէ Աստուած։ Զի մարդ յերևելիս հայի, և Աստուած՝ յաներևոյթսն. վասն որոյ յաչս տեսողութեանն Աստուծոյ պատուական է մահ սրբոցն. զի արդարքն՝ թէպէտ և մեռանին զգալի մահս, այլ կենդանի են առ Աստուած, որպէս ասէ իմաստունն Սողոմոն. «Թէ և յաչս անզգամաց մեռեալ կարծին, այլ յոյս նոցա լի է անմահութեամբ». վասն որոյ ասէ մարգարէն. «Պատուական է առաջի Տեառն մահ սրբոց իւրոց». զի առաքինացան յուսով հանդերձեալ կենացն. զի յանցաւոր կենացս ի մշտնջենաւորն փոխեցան և ի նեղութենէս՝ ի հանգիստն, յեղկելի կենացս՝ յերանելին, յազամայ փորձանացս՝ որ ըստ հոգւոյ և ըստ մարմնոյ՝ ի յանդորր փոխեցան, ի ծերութենէս՝ ի տղայութիւնն անծերանալի, ի տկարութենէս՝ ի զօրութիւնն անտկարանալի, ի հնութենէս՝ ի նորօգումն անփոփոխելի, յատելութենէս՝ ի սէրն ժամանեցին. որով յաղթեցին ամենայն կրից մարմնոյ։ Եւ զի յայս կեանս մեռան՝ և ընդ Քրիստոսի կենդանացան։ Եւ յորժամ Քրիստոս յայտնեսցի կեանքն սրբոց՝ յայնժամ և նոքա ընդ նմա յայտնեսցին փառօք պսակեալ յամենասուրբ Երրորդունենէն յազազս արդարութեան և սրբութեան իւրեանց, և վայելեն ի քաղաքն վերին՝ յազատն յերուսաղէմ՝ ի մայրն ամենայն սրբոց։

Զայս ամենայն իմացեալ և ծանուցեալ սրբոյն Աւագու և զմտաւ ածեալ՝ արհամարհեաց զմահ և ընտրեաց զկեանս՝ որ ի Քրիստոս: Լի էր հոգեօր ուրախութեամբ և արժան էր վկայ լինել որդւոյն Աստուծոյ պատուական մահուամբ, որպէս ասէ Գաւթ. «Պատուական է առաջի Տեառն մահ սրբոց իւրոց»: Զի ի հարցանելն զնա նոցա վասն Քրիստոսի՝ լուսաւորեցաւ և պայծառացաւ տեսիլ նորա, խոստովան եղև և ոչ ուրացաւ, խոստովան եղև թէ «Ես քրիստոնեայ եմ և Քրիստոսի Աստուծոյն իմոյ ծառայ»: Զայս լուեալ ի նմանէ անօրինացն՝ կրճտեցին զատամունս իւրեանց ի վերայ նորա: Եւ նա էր ի մէջ նոցա, իբրև զգառն ի մէջ արիւնակեր գազանաց գայլոց և որպէս զորոջ՝ ի մէջ շանց կատաղելոց: Եւ մինչդեռ տանէին զնա ըստ հրամանաց ամիրային առ իւրեանց զադին՝ և նա երթայր ի մէջ նոցա ուրախ մտօք և լրջմիտ սրտիւ, զուարթ երեսօք և պայծառ դիմօք, ի բերան ունելով զխոստովանութիւնն Աստուծոյ: Եւ գաւանէր զՔրիստոս՝ Տէր և Աստուած ամենայնի, Արարիչ երկնի և երկրի: Յայնժամ արբանեակը չարին՝ արք ժանտաբարոյք, խիտօք և անագորոյնք՝ զարկին և հարին ի գլուխն զվկայն Քրիստոսի զԱւագ փայտեայ կոճիւ և այլք՝ սրով և քարիւ՝ բազմութիւն ամբօխին:

Եւ նա այնպէս բարի հաւատով կատարեցաւ ի Քրիստոս՝ սուրբն Աւագ, և աւանդեաց զհոգին իւր առ Աստուած ի մեհեկի ի ժէ, յաւուր չորեքշաբաթի, յերկրորդուժ շաբաթու քառանորդաց պահոցն:

Այս եղև յամի ՊԼԹ թուականիս Հայոց:

24.

ԵՂԻՍԵՅԵԹ Ի ԽՈՌԱԲՆՍՏԵՑ

† ՊԽ = 1391 մարտ 9.

արձեալ համառօտեցից զպատմութիւն միւս այլ կնոջ՝ Աւեր աղջկան, որ էր ի Խառարաստայ: Եւ տաճկացեալ ի Բերկրի՝ նստաւ ի փողոցի, որ ասի Խարարաթ: Եւ ամենայն ոք ի մալի երիտասարդաց և ի մեղսասիրաց մտանէին առ նա. մանաւանդ՝ այլաղբիք և ոչ թէ քրիստոնեայք:

Եւ եղև գնալ նմա ի վան քաղաք վասն այնր գործոյ պտնկութեան, զի անյապ էր ի մեղս: Եւ եղև նմա դաւ ինչ ընդ ումեք: Եւ նա երգուեալ ասէր. «Այն սուրբ Աստուածածինն, որ այս բանս այս է»: Եւ

հասեալ ի վերայ բանին այլազգիք ոմանք և ասեն. «է՛ միզուն, զիսորք իշխես զայդ ասել»։ Եւ նա համարձակեալ ասաց յայտնապէս. «Ասեմ և ոչ ամաչեմ, զի ես ծառայ եմ սուրբ Աստուածածնին և հաւատամ յՈրդին նորա միածին՝ Յիսուս Քրիստոս՝ ի խաչեալ թագաւորն վասն մերոյ փրկութեան։ Եւ սաստեալ անօրինացն անհայտեանէին զնա մի ասել զայն։ Եւ նա ևս վատահայեալ՝ խոստովանէր զՔրիստոս՝ Աստուած և Որդի Աստուծոյ։

Զոր առեալ տարան առաջի դատաւորաց, և անդ ևս վկայեաց թէ «զՔրիստոս Աստուած հաւատամ»։ Եւ առեալ տարան զնա առաջի նոյն Խաթսենին, որ յետոյ զԳոհար Թաւառն դատեաց։ Եւ նա ըազում խոստմամբ և սպառնալեօք ոչ կարաց հաւանեցուցանել զնա սերանալ զՔրիստոս։ Վասն որոյ բարկացեալ թաղուհին հրամայեաց քարկոծել զնա։ Եւ այնպէս կատարեցաւ ի Քրիստոս յաւուր տօնի սրբոց քառասնիցն։ Եւ եղև նոցա պսակակից՝ ըստ սրում և մահուամբն հանդիսակից։

Այս եղև ի ՊԽ թուականիս Հայոց, յամս նոյն մեղիք Ազգնին և իւր կնոջն։ Էր նա յերկրէն Արճիշոյ, ի գեղջէն Խառաբաստայ, և անուն նորա՝ Եղիսաբեթ։

25.

ՉԱՔԱՐԻՆ ԿՈՓՈՂԻԿՈՍ ԱՂԹԱՄԱՐՅՈՒ

† ՊԻՅ = 1393 յունիս 25 դշ.

սրբազան հայրապետան մեր զտէր Զա-
քարիա տեսեալ նախաչարն սատանայ,
որ մարդասպանն է ի սկզբանէ և հա-
կառակ ճշմարտութեան, զի վառեալ
էր ի սէրն աստուածային և եղեալ
յաշտանակն հաւատոյ ջահն պայծառ
և լուսատու, ուստի փայլէր ի պատ-
րոյզան եօթն զճառագայթս նշուլից աստուածպաշտու-
թեան իւրոյ, այսինքն զեօթն առաքլինութիւն անձինն.
նախ՝ զի կատարեալ էր ուղղափառ հաւատովն, երկրորդ՝
զի հաստատուն էր յուսովն առ կեանսն հանդերձեալ յա-

ւիտենին. երբորդ՝ այլ և ջերմեռանդ անթերի սիրովն՝ զոր ունէր առ Աստուած և առ մարդիկը. իսկ և զարդարեալ էր խոհեմութեամբն, և հանդիսացեալ արիութեամբն, սղջախոհ էր ցանկութեամբն, և զուգակշիռ արդարութեամբն: Այսպիսի եօթնեակ լուսաւորութեամբ լուցեալ էր զճրագունս վիմին աշտանակի, ըստ իւրումհամանուն մարգարէին աստուածաբանութեան:

Ձայսպիսի պայծառ ջահս շիջուցանել կամեցաւ սատանայ: Վասն սրոյ ըստ բնածին չար բարուցն, զոր ունէր մախանս ընդ օրինացս ճշմարտութեան, յարոյց փորձանս քահանայապետին Աստուծոյ՝ զգատաւոր քաղաքին Ոստանայ՝ զայր ոմն չարաբարոյ և ժանդ, ազգաւ պարսիկ, որ եկեալ առ կաթողիկոսն մթերեալ չարութեամբն՝ զոր ունէր ի սրտին, և պատճառանօք իմն կամէր պիղծն յայտնել զչարութիւն իւր ասելով. «Ա՛ռ քեզ զմախաղն իմ՝ յաւանդ պահեստի»:

Եւ Տէրն հեղաբար տուեալ պատասխանի և ասաց. «Տուն իմ՝ չէ պատշաճաւոր տեղի պահեստի, մօլնայ, այլ տեղ տեսցես յանկաւոր պահեստից քոց»:

Յայնժամ սկսաւ պիղծն այն և ժանդն բարկութեամբ հայհոյել զնա, և ձգեալ զձեռն իւր ի հարկանել: Իսկ տէր Ձաքարիայն կցեալ զձեռն իւր ի վերայ կրծից իւրոց, և յապտակել պղծոյն զճնօտ սրբոյն, ասէր. «Բ՛աւ լիցի քեզ, մօլնայ, առնել իրս անպատեհս: Անպատեհ է քեզ հարկանել զիս առանց պատճառանաց փաստու»:

Ձայն տեսեալ ոմանց և ձայն տուեալ միմեանց և առժամայն կուտեցան անդ բազմութիւնք արանց և կանանց, զոր տեսեալ անօրինին և սասակացաւ ի բարկութիւնն. ձեռս յօձիսն ձգեալ՝ պատառեաց զպատմուճանն իւր, և փետէր զմօրուսն, մինչ զի արիւնշաղախ լինէր պիղծ երես նորա: Եւ այնպիսի ձեռով ել արտաքս յԱղթամարայ, և դնացեալ յՈստան՝ առաջի ամիրային ի բաղանխսն, չարախօսեաց զքրիստոնէիցն Աղթամարայ և զկաթողիկոսէն:

Իսկ տէր Զաքարիայն ոչինչ գիտելով խիղճ զանձնէ, վասն որոյ փութացաւ և նա գնալ առաջի ամիրային ի բաղանիսն: Եւ ի չարախօսելն Դանիշմանին զկաթուղիկոսէն, ասէ ամիրայն թէ՛ «Ուրացիր զՔրիստոս և դարձիր յօրէնս մեր, և ես շնորհեմ քեզ զՎլասազ»:

Ասէ հայրապետն, «Ինձ մի լիցի ուրանալ զՔրիստոս Աստուածն իմ: այլ հաւատամ զնա արարիչ ամենայն արարածոց, էակից Հօր համազօրի և փառակից Հոգւոյն ճշմարտի»:

Զոր լուեալ անօրինացն, ևս առաւել ի բարկութիւն բրդեցան, և որպէս շունք կատաղիք արեան ծարաւիք կրճտեցին զատամուսնս իւրեանց ի վերայ սրբոյն: Եւ անդ ի բաղանիսն հարին զսուրբն ի անակուշան սրով, և հանին արտաքս ի բաղանեացն ի քարչ, և հարին քարիւ զգլուխն, և մերկացուցեալ զնա, եդին չուան ի պարանոցն, և քարչեցին ընդ փողոցս բաղաքին, և բազմութիւն ամբօխին զհետ երթային, և հարկանէին զնա քարիւ և փայտիւ և սրով: Եւ նա ի քարչելն և ի հարկանելն՝ մինչդեռ օրհնութիւնն ի բերանն էր, աւանդեաց զհօգին իւր առ Աստուած՝ բարի խոստովանութեամբ, ըստ գրոյն որ ասէ, «Հոգիք արդարոց ի ձեռին Աստուծոյ են»:

Եւ իբրև չարութիւն նոցա ի գլուխ ել և յամօթ եղև սատանայ, զի ոչ եհաս ըզձիցն զոր ունէր, այլ իւր չարութեամբն պատարագ բոլորապտուղ ընծայեաց զհայրապետն մեր: Եւ այնպէս տարեալ ի քարչ՝ ընկեցին արտաքոյ բաղաքին և կամէին այրել զսուրբ մարմինն, զոր ոչ ետ թոյլ ամիրապետ Աղլնին, այլ հրաման ետ բառնալ զնա քրիստոնէիցն և թաղել պատուով, որպէս և կամեսցին: Զոր և արարին իսկ:

Եւ ի խուռն քարանցն հարկանելոյ՝ գագաթն վերացեալ էր ի գլխոյն և ուղեզն ցնդեալ, մինչ զի նշմարանք երեսացն ոչ երևէին:

Այս եղև ի թուականիս Հայոց ՊԽԲ ամին՝ յունիս

ամայ ի Ին, յառուր չորերջաբաթի և ի մեհեկի ժե հան-
դիպեցաւ:

Իսկ բրիտանեայքն՝ որ ի քարկոծման ժամուն զօղեալ
և թագուցեալ էին, հրամանաւ ամիրային յառաջ եկին և
բարձեալ զտէրն՝ տարան յԱղթամար և պատուով թաղե-
ցին զնա ըստ արժանեացն, ի փառս Քրիստոսի Աստու-
ծոյ մերոյ:

Գ Ա Ն Ձ

ՏԵԱՌՆ ԶԱՔԱՐԻԱՅ ԿԱԹՈՒՂԻԿՈՍԻ ԱՂԹԱՄԱՐԱՅ

Ասացեալ ի Գրիգոր վարդապետէ:

Գլթացեալ քոյին,
Արքայդ երկնային,
Եւ առեր մարմին,
Զմարդիկս երկրային
Առնել երկնային,
Դեր քան զառաջին.
Յեա կատարածին
Այսբմ խորհրդդին
Տնօրինականին:

Բարունն երկնային,
Աստուած Սուրբ Հոգին,
Իջեր ի ստօրին:
Առաքեալքն առին
Զճրջմարիտ հոգին,
Եւ յաշխարհս ելին
Քարոզ քո բանին,
Աւետարանին,
Ըղհամբաւ բարին:

Իսկ սրբ լըսեցին
 Կենաց քարոզին,
 Քեզ հաւատացին:
 Հաւատք ծաղկեցին
 Յոլորտս աշխարհին,
 Յընդհանուրս ազին:
 Հազարք հազարին
 Եւ բիւրք բիւրային
 Քեզ վիճակեցին:
 Որք վրկայեցին
 Եւ զարիւնս հեղին՝
 Վասն անուան քոյին:
 Ընդ սրս և արին
 Արհի պանծալին՝
 Յաւորըս վերջին
 Արբեալ ըզհոգին,
 Հեռեւեալ նոցին,
 Սըրբոցն առաջին:
 Մաղթանօք նոցին ըզձալի
 Զմերս ընկալցիս պատարագ:

Գանձ սիրոյ քոյին
 Գանձեալ ի յոգին
 Գերադով տիրին,
 Բաղձալի վեհին,
 Սուրբ գիտապետին,
 Կաթուղիկոսին
 Տէր Զաքարիին,
 Մեծ պատրիարգին,
 Որ յԱղթամարին:
 Բորբոքմամբ չարին
 Փորձ հասեալ նրմին
 Յայլասեռ բամին,
 Զոր սիրով քոյին

Զերմացեալ նորին,
Վանեալ ընտանին
Ի մէջ հանդիսին
Բազմութեան ուամին,
Որ պատեալ էին,
Դաւանէր զՈրդին,
ԶՔրիստոս կենդանին,
Դոյ Հօյ միածին,
Փառակից նոցին
Զճրջնարիտ Հոգին
Մի աստուածութիւնս
Մաղթանօք նոցին ըղձալի
Զմերս ընկալցիս պատարագս

Որ յաւուրս յեաին,
Ի դարբս վերջին,
Ժամանակ նեռին,
Փըրկութեան քոյին
Սնցեալ համարին,
Ամաց հազարին,
Բամեալ ընդ նրմին
Զորս հարիւր թըրին,
Եօթն պակաս ամին,
Յամսեան մեհեկին,
Տասնուհինգ օրին,
Զորեքշաբաթին,
Զմեր հովիւ բարին
Նահատակեցին.
Վասն անուան քոյին
Սասաիկ գանեցին,
Յերեօրն թըքին,
Եւ անարգեցին,
Սըբով խոցեցին,
Վիրաւորեցին,

Քարկոծ արարին,
Խորտակեալ հարին,
Զարդեալ մանրեցին,
Ըզգըլուի նորին.
Ուրախ էր յոգին,
Տարեալ ի յանձին
Զչարչարանս ուժգին՝
Վասն անուան քոյին,
Ի անանց պըսակին,
Որ գանձեալ պահին:
Յիշէ, և ևս առաւ. . . .

Րամից բարերար,
Սուրբ կոյս տիրամայր,
Սուրբ Հոգւոյն տաճար,
Աշտանակ գոհար,
Աշխարհիս խաւար
Լոյս և լուսարար,
Սեղան սըրբարար
Հացին կենարար,
Միջնորդ հաշտարար,
Մաղթանօք յարմար
Ի քեզ զինահար
Մեր կամակատար,
Որ դու մեզ համար
Հայցես անդադար
ՅՈրդւոյդ բարերար.
Հայցման քո յարմար
Ըզսուրբն ընկալար,
Զտէրն որ յԱղթամար,
Մեզ միջնորդարար
Եւ խաղաղարար
Յուզմանց շարաշար
Մատիր սիրաբար,

Ընդ մեզ մայրաբար.
Եւ կըցորդաբար
Տալ մեզ մըխիթար
Զհոգին կենարար,
Եւ աղատարար.
Պահել զմեզ անչար
Եւ անպատահար՝
Շատ ամօք յերկար*
Ողորմ. . . .

26.

ՄՏԵՓՈՆՈՍ ԲԱՆԱԵՑ ԵՒ ՄՈՒՍԵՓԻՔ ՏԵՆՈՒՑԷՐ.

† 1395.

ահանայ մի Ստեփաննոս անուն, ի
յերկրէն Սմիու, սակաւ աւուրբք
եկեալ ընակեցաւ ի կղզին Լիմն
կոչեցեալ, և անտի եկեալ ի քա-
ղաքն Արճէշ, տեսեալ անտեսուչս
և անառաջնորդ՝ ոչ հոգեւոր առաջ-
նորդ ունելով և ոչ մարմնաւոր,
ոչ եպիսկոպոս և ոչ վարդապետ,
ոչ ձեռնաւոր և ոչ տանուտէր՝ յափշտակեալ կին մի ի քա-
ղաքացւոյն հրամանաւ և կաշառօք անհաւատից, և բա-
զում ժամանակս եղեւ առաջնորդ քաղաքին:

Եւ նենգեալ անօրինաց և ստախոս քրիստոնէից՝ մատ-
նեն զնա քաղաքապետին Արժկոյ Սահանդ անուն, և դտա-
նուտէր մի աստուածասէր Մուսեֆիք անուն, եւ հեղին
զարիւն նոցա, և զգլուխս ի պարսպէն ի վայր կախեցին:

Եւ այն թէպէս և պատիժ էր ի Տեառնէ, զի ամենայն կարգաւոր յիւրում կարգի կացցէ. այլ անմեղ արեամբն իւրեանց լուացին զպղտեղութիւն մեղաց իւրեանց. զի աստի կենաց պատժս ազատէ ի պատժոց տանջանաց դժոխոց։ Եւ դարձեալ՝ եթէ ձեռօք անհաւատից մեռանէին քրիստոնեայքն այնպէս, որպէս Աբէլ մեռաւ ի Կայենէ, եւ Կայէն պատժեցաւ ի Տեառնէ, զի ասէ զլուին հաւատոյ. «Մի ոք ի ձէնձ չարչարիցի իբրև զգող կամ իբրև զչարագործ կամ իբրև զօտարասեսուչ» այս ինքն է՝ կախարդ, «ապա եթէ իբրև զքրիստոնեայ՝ մի ամաչեսցէ»։ Նոյնպէս և սորա մի ամաչեսցեն առաջի Քրիստոսի, այլ ընկալցին զանապական պսակն ըստ նմանութեան մարտիրոսական դասուցն, և թողութիւն մեղաց արասցէ սոցա Տէր Աստուած Յիսուս Քրիստոս. ամէն։ Եւ այս էր յ844 թուականիս մերոյ։

ԹԱՄԱՐ ՄՈՒԿԱՅԻ

† Պիե. անկի ժե = 1397 ապրիլ 22 թշր.

րդ ի յարկանել զհօւր սիրոյն իւրոյ
յերկիր Աստուած Բանն, որով և
զբորբոքելն կամի, և թէ նա կամի՝
ո՞վ հակառակի. բնաւ և ոչ ոք. բայց
թէ իւրաքանչիւր որ յիւրոցն շար-
ժեալ կամաց թէ ի չարն և թէ ի
բարին, անձնիչխան գոյով կամօք:
Ըստ որում և ասէ Յակոբոս թէ

«Աստուած անփորձ է ի չարեաց. փորձէ նա և ոչ զոր,
այլ իւրաքանչիւր որ փորձի՝ յիւրոցն ցանկութեանց ձգեալ
և պատրեալ»: Նոյնպէս և ի բարի կողմանն մասին վիճա-
կեալքն, որք զհօւր աստուածային սիրոյն յանձինս իւրեանց
վառեալ բորբոքելն՝ աստի հեշտութեանս բարեաւ մնալ
ասացին: Եւ այնպէս իւրաքանչիւր որ յիւրում ժամա-

նակի արիապէս քաջացան: Զի ոմանք սրբութեամբ զիւսութիւն ստացան և այլք ողջախոհութեան հանդիպեցան, բազումք զողորմութիւն ընտրեցին և զտալն աղքատաց սիրեցին, և կէսք՝ զպահս և զաղօթս որ առանձին. ոմանք՝ զխոնարհութիւն և այլք՝ զեղբայրսիրութիւն. կէսք՝ զլուսութիւն և շատք՝ զխօսելն յօգուտ ընկերին և ի շահ լսողին. բազումք զարիւնս իւրեանց հեղին փոխանակ արեան կենարարին. յորվք հրոյ մատնեցան և շատք ի ջուրս խեղդեցան. բազումք ի դանս և ի բանտս, ի կապանս և ի քերանս, ի սովս և ի ծարաւս, ի մերկութիւնս և յաղքատութիւնս և յայլ ազգի ազգի և ի զանազան տանջանս և ի տառապանս մատնեցան և չարչարեցան: Եւ այն ամենայն վասն սիրոյն Քրիստոսի և յուսոյ արքայութեանն՝ որպէս և սաղմոսերգուն վկայէ ասելով. «Վասն քո մեռանիւք զօր հանապազ»:

Իսկ ի նսեմացեալ և յերեկոյացեալ աւուրս, ի չարացեալ և ի դառնացեալ ժամանակիս մերում, որ սպառեալ եմք յամենայն բարեաց և վերջացեալք յամենայն գործոց առաքինութեանց, կին մի ի Մոկաց, քրիստոնեայ հաւատով, Հայ ազգաւ, գեղեցիկ երեսօք և պայծառ գունով, Թամար անուն և փոխեալ ի Գոհար, առնակին ումեմս քրիստոնէի անուն Թումայի, և յաղգմանէ չարին ցանկացեալ չարչար տրփանօք ի վայելուչ գեղ կնոջն Քուրգ մի ի նոյն գաւառէն Մոկաց՝ և կամէր իլել զկինն յառնէն իւրմէ և սպանանել զայր կնոջն: Զոր իմացեալ մեծահաւատ կինն Թամար՝ և ազգ արար առն իւրոյ: Եւ յարուցեալ ի միասին՝ առին զողայսն իւրեանց, և դնացեալ փոխստեամբ՝ մտին յամուր կղզին յԱղթամար:

Եւ յետ ամաց ինչ անցելոց՝ չորից կամ հնգից՝ աւելի կամ պակաս՝ յաւուր միում վասն կարեաց ինչ իրաց իւրեանց պիտոյից ելին արտաքս ի ծովէն, ի քաղաքն յՌատան՝ այրն և կինն ընդ իւր: Զոր տեսեալ ոմանց յանօրինացն Քրդաց՝ ծանեան զնոսա և ձեռս արկեալ կալան

զկինն, և ձայն բարձեալ ազագակեցին ասելով. «Սա երբեմն տաճկացեալ էր»: Եւ բերեալ սուտ և անիրաւ վկայս՝ կացուցին և առեալ տարան առաջի Ամիրաղզնին և կնոջ նորա՝ Փաշախաթունին: Եւ Ամիրաղզին անխոյժ արար զայնու: Բայց կինն նորա Թուրքման էր և չար բնութեամբ, լիբր և յանդուգն, երկրորդ Շամիրամն այն. խոստանայր նմա բարիս առնել, եթէ դառնայ ի հաւատոցն Քրիստոսի: Եւ թէ ոչ՝ սպառնայր նմա սաստիկ տանջանս ի վերայ ածել և կտտամահ առնել զնա:

Իսկ բարեսէր կինն Թամար վառեալ էր աստուածային հրովն ի սէրն Քրիստոսի: Եւ ըորբոցեալ քրիստոսական սիրովն՝ ոչ խոստմանցն հաւանեցաւ և ոչ ի սպառնալեացն երկեաւ, այլ արիաբար, անահ և աներկիւզ, ամենայն համարձակութեամբ, պարզ դիմօք և լուրջ երեսօք տայր պատասխանի և ասէր. «Ք՛աւ և մի լիցի բնաւ թէ երբեք ես ուրացեալ լինիմ զՔրիստոս Աստուածն իմ, յոր հաւատացեալ եմ՝ և հաւատամ: Զի նա է Բան և Որդի Աստուծոյ, ծնեալ ի սուրբ Կուսէն Մարիամայ, ստեղծօղ ամենայն գոյից՝ երևելեաց և աներևութից, Տէր և դատաւոր կենդանեաց և մեռելոց: Եւ ի կրկին սպառնալն թաղուհոյն և ի խոստանալ պարգևացն՝ ասաց Թամար. «Ընդէր յամես փաշայ և ոչ ածես ի վերայ իմ՝ զոր սպառնասդ. զի ես պատրաստ եմ ի մեռանել վասն Քրիստոսի Աստուծոյն իմոյ, և թէ վասն մեծարանացդ զոր խոստանաս փաշայ՝ կարծես թէ հաւանիմ, և ոչ բնաւ. զի թէ զիս ի տեղի քո՝ նստուցանես և զհուրմ իշխանութեանդ քո՝ և զտիկնութիւնդ զոր ունիս ինձ տաս և զիս գժխոյ աշխարհիս կացուցանես՝ չկարեմ փոխանակել սիրոյն Քրիստոսի՝ զոր ունիմ առ նա: Բայց սպառնալեացն՝ զոր ասացեր չարաչար տանջանօք մաշել զիս՝ արն սնձ զայն վաղվազակի ի վերայ իմ և մի յամեր, այլ փութս կատարել զոր սպառնասդ, զի ես զՔրիստոս ոչ ուրանամ»:

Եւ սրամտեալ փաշայն ընդ բանս նորա՝ ետ հանել զնա յերեսաց իւրոց և արկանել ի բանտ և պահել ան-

սոււաղ՝ մինչև հաւանեցի ուրանալ զՔրիստոս: Եւ հանեալ զնա յերեսաց թագուհւոյն՝ և տարան առաջի դատաւորին: Եւ ի հարցանել զատաւորին՝ նա համարձակ տայր զպատասխանին: Եւ ի սղառնալ դատաւորին՝ ասաց թամար. «Քրտացիր մօջնայ որ թէ զամենայն մարմինս իմ՝ մասն մասն կտրատել տաս, որպէս զչամիչդ առաջի քո՝ ես զՔրիստոս ոչ ուրանամ»: Իսկ դատաւորն ըստ հրամանաց փաշային ասաց տանել զնա ի բանտ և թողուլ անսուաղ: Եւ նա ուրախութեամբ տեւաց անսուաղ զաւուրս ժ: Զի թէպէտ որք պահէին զնա տային և մատուցանէին նմա հաց և ջուր, այլ նա ոչ առնոյր ընաւ:

Եւ եղև յետ ժ աւուրցն՝ ժողովեցան տանուտեարքն քրիստոնէից Ոստանայ քաղաքին՝ և եկին առաջի թագուհոյն, զի ազատեալ թափեցեն զնա: Եղին և հազար դեկան առաջի նորա, և նա ոչ հաւանեցաւ. այլ մեծաւ սաստիւ հրամայեաց հանել զնա արտաքոյ քաղաքին և քարկոծել:

Եւ հանեալ տարան զնա ի տեղի կատարմանն և դարձեալ կրկին և բազում անգամ հարցին զնա, զի թերևս հաւանեցի ուրանալ զՔրիստոս: Եւ նա պնդագոյն տայր պատասխանի և դաւանէր զՔրիստոս՝ Սասուած և Որդի Սասուծոյ: Եւ մինչդեռ դաւանութիւնն ի բերանն էր՝ հարին զնա քարիւ մեծաւ ի դէմնն: Իսկ նա զփանդամն իւր արկեալ զերեսօրն՝ և արար զդէմն իւր յարևելս: Յայնժամ բազմութիւն ամբօխին, որ դրոհ տուեալ էր և կուտեալ ի վերայ նորա՝ առեալ քարինս ձգէին ի նահատակն այնքան՝ մինչ զի ի բազմութենէ խուռն քարանցն ծածկեցաւ ակն պատուական Գաւհարն այն թամար, որ անուամբն Գաւհար էր, և ճշմարտեցաւ և Գաւհարակն եղև Սասուծոյ:

Եւ այնպիսի բարի հաւատով և պայծառ խոստովանութեամբ կատարեցաւ ի Քրիստոս կինն թամար, որ և Գաւհար անուանեցաւ, յահկի ամսոյ ի ժէ, մերձ տօնի սրբոյն Գէորգեայ զօրավարին, յինաց միջնօցն, յերկուշաբաթի աւուրն:

Եւ եղև այս ի թուականիս Հայոց Ըձ՝ և թիւ ամին։
Իսկ անօրինացն խիստ փոշիմանեալ՝ տրամեցան և
յամօթ հարան։ Եւ ապա հրաման ետուն քրիստոնէիցն՝
բառնալ և թաղել զնա պատուով, որպէս և կամեսցին։
Եւ յամփոփելն զնա՝ տեսին զգաստութիւն կնոջն, որ զստո-
րոտ շապկին իւրոյ կարեալ էր հնարիւ, որպէս զի մի երե-
ւեսցին ոտք նորա ի քարշելն և ի քարկոծելն։ Նոյնպէս և
զփողպատ շապկին ի փերթին էր կցեալ կարելով, զի մի
բնաւ երևեսցի տեղի ինչ ի մարմնոյն իւրոյ։ Սյնպիսի
հնարիւք զսպեալ էր զինքն ամենիմաստ և հանճարեղ կինն
այն, մինչ զի տեսողացն հիացեալ՝ փառս ետուն Աստու-
ծոյ. մանաւանդ՝ զի տեսին զերեսս նորա պայծառ՝ ըստ
նմանութեան սրբոյն Ստեփանոսի՝ Նախավկային՝ հրեշտա-
կակերպ տեսլեամբ։

ՄԵԼՔԻՍԷԹ ԵՒ ԿԸՐԱՊԵՏ ՎԱՆԵՑԻ

✠ ՊԾԲ=1403 յուլիս 10

Հրաման աստուածային Աւետարանին, զոր ասաց Տէրն, թէ Նեղ և անձուկ է ճանապարհն՝ որ տանի ի կեանս, զոր բազումք ի մարդկանէ սիրեցին և զնիւթականս զայս կեանս ատեցին և զանանցականն սիրեցին, զկարիս մարմնոյ անփոյթ արարին և զցանկութիւն սորա ժուժկալութեամբ սանձահարեցին, ըստ ասելոյն Պօղոսի թէ՛ Որ քրիստոսեանքն են զմարմինս իւրեանց ի խաչ հանիցեն կարեօք և ցանկութեամբ, և թէ Որք կամիցին աստուածաշտութեամբ կեալ ի Քրիստոս Յիսուս՝ ի հալածանս կայցեն: Որք առ նովաւ և յետ նորա և մինչև ցայսօր՝ բազումք եղեն հետևողք այնմ նեղ և անձուկ ճանապարհին, որոյ սկիզբն և առաջնորդ նոյն ինքն Տէրն մեր եղև՝ աւանդօղ այսմ պատուիրանի, որ ասացն, թէ Որ ոչ առնու զխաչ իւր հանապազ և զայ զհետ իմ, չէ ինձ արժանի: Որ և խրախոյս իսկ տայր իւրոց հետևողացն՝ ասելով. «Քաջալերեցարուք, զի ես յազութեցի աշխարհի»: Որոց և վարձս իսկ խոստանայր և պսակս յազթանակաց, թէ «Ուր եսն եմ, անդ և պաշտօնեայն իմ եղիցի», և թէ՛ ը՛ս սեղան հօր իմոյ բազմեցուցից և ես

անցեալ պաշտեցից զձեզ: Իսկ որք անլուր եղեն այսմ աստուածային հրամանացս և ոչ հետեցան հետոցն Քրիստոսի՝ նեղ և անձուկ ճանապարհաւ, մարգասիրութիւնն Աստուծոյ իւր արժանիս համարի գնոսա և տայ նոցա ցաւս և չարչարանս, զի յակամայս և ի հարկէ վասն քրիստոսական հաւատոցս տանին փորձանաց և համբերեն վշտաց, և այնու հաւասարին կամաւ յանձն առողացն զչարչարանս՝ վասն անուանն Քրիստոսի, և վարձատրեալ պսակին ի Քրիստոսէ՝ ընդ կամարարաց նորս՝ սրբոցն Աստուծոյ:

Ըստ որում և հանգիպեցաւ ի Վան քաղաքի և յայտնի եղեն սիրողքն և սիրելիքն Քրիստոսի՝ Մելքիսէթն և Կարապետն, որք ի զուր մասնեցան ի ձեռս անօրինաց, թէ մեռեալ աղջիկ մի տաճիկ հանեալ են ի հողէն վասն մեղաց: Եւ զայն վնասն արարեալ էին Հայդարի շխտերն, և ազգականք մեռելոյն եղին ի վերայ քրիստոնէիցն, մանաւանդ զի ճոխ և համարձակ շրջէին: Եւ կալեալ ութ հոգի՝ կրակեցին և զմինն ի գլխաւոր տանուտերացն հարեալ խոցեցին ի գլուխն և ի կուշան սրով:

Բայց մին ի յութից ըմբռնելոցն՝ Սիրանոս անուն, որ որդի սիրական Բելիարայ եղև, զՔրիստոս ուրացաւ և տաճկացաւ: Եւ ոչ թէ յոռի ազգաց կամ ի վատթարաց, այլ յոյժ գովելոց, յընտրելոց, և յառաքինեաց, ի վարմէ բարի և պատուական երիցանց: Ըստ նմանութեանն Յուդայի ի սուրբ գնդէն մերժեցաւ և վարատեցաւ, որպէս զմին ի սուրբ քառասնիցն: Եւ յառաջ մատուցեալ ասաց՝ թէ Վես և իմ այլ երեք ընկերք արարաք զվնասն զայն: Եւ զինքն արձակեալ ազատեցին, վասն զի ուրացաւ զՔրիստոս: Եւ մինն ի յերիցն իմացեալ փախեաւ և միւսն գնացեալ էր ի ճանապարհ, իսկ միւսն յանմեղաց մատնելոցն ի զուր, էր ի տուն իւր ի Վան քաղաք և էր անուն նորա Մելքիսէթ: Զոր կալեալ սպառնալեօք ահացուցանէին զնա ուրանալ զՔրիստոս և ոչ կարացին, թէև բազում բանիւք ջանացին: Եւ ապա սկսան չարչարել զնա և հրացեալ շամփուրս երկաթի եղին ի վերայ մերկ և քնքուշ մարմ-

նոյ նորա, ի քսան և վեց տեղիս: Եւ նա միոյ միոյ ի դուռն մահու խոնարհէր և ի դաւանելոյ զՔրիստոս Աստուած ոչ դադարէր:

Ո՛վ քաջութեան հաւատոյն, որ ոչ ի դուռն եկեղեցւոյ սնեալ և ոչ առ ոտս քահանայից կացեալ և ոչ ի լուր աստուածային գրոց պատուիրանացն սովորեալ, այլ ի տունս այլազգեաց սնեալ և ի վարս նոցին վարժեալ, առ ոտս անօրինաց կացեալ և նոցին օրինացն հմտացեալ: Բայց ի ծագմանէ աստուածային շնորհացն նշուլից ի սիրտ նորա՝ այնքան պայծառացաւ հաւատովն, մինչ զի ոչ վերջացաւ յառաջին սրբոց նահատակաց: Այլ ի նմանութիւն նոցին հանգիսացաւ և պսակաց նոցին արժանաւորեցաւ:

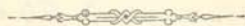
Եւ յետ այնքան այրեցմանն և սաստիկ տանջանացն՝ կամէին զնել զնա ի կողով և հանել արտաքոյ քաղաքին, զի քարկոծեսցեն: Իսկ նա իւրովի վաղեաց, թէպէտ և կաղ էր և զայնքան կարծրագոյն տանջանս չարչարանացն ի մարմնի իւրում տարեալ ունէր:

Եւ այնպէս ելեալ արտաքոյ քաղաքին, և անդ քարկոծ արարին զնա, և հարեալ սրով կտրատեցին զմարմին նորա և անդամ անդամ յօշեցին. և լուցեալ հուր այրեցին զմարմին նահատակին, մինչ զի և սկկերքն ամենայն այրեցան:

Եւ այլազգիքն դափով և արապանով շուրջ և ըզոր պարէին զգիշերն ամենայն և համարէին պաշտօն մատուցանել Աստուծոյ: Եւ այնպէս կատարեցաւ սուրբ նահատակն Քրիստոսի Մեքքիսէթ, յուլիս ամսոյ ի տասն:

Իսկ զՎարապետն զնացեալ կալան ի ճանապարհին և զերկու ականջն հատին և սպանալեօք երկեցուցանէին զնա, զի ուրացի զՔրիստոս: Եւ նա ոչ թուլացաւ ի հաւատոցս Քրիստոսի, այլ արիաբար և նա մարտիրոսացաւ յՈստան քաղաքի, և հրով այրեցաւ յետ կատարմանն, որպէս և սուրբն Մեքքիսէթ ի Վան:

Գործեցաւ այս ի թուականիս մերում ՊՄԲ ամին:

29.

ՅՈՎՀԱՆՆԻՍ ՔԱՀԱՆԱՅ ՉՄՇԿԵԾՆԵՐ

† ՊՆԲ=1403 սեպտ. 10.

Ուրբ քահանայն Յովհաննէս էր ի քաղաքէն Յերասուլեայ, որ այժմ Չմշկածաղ կոչի, բարեյաղթ ծնողաց զաւակայլ և երկիւղած յՍատուծոյ, հեղ, խաղաղարար, խոնարհ, համբերող, երկայնամիտ, աղօթասէր, ժիր, աղքատասէր, ողորմած, գթած ի վերայ տնանկաց, որբոց և այրեաց խնամածու։ Եւ ամուսնացեալ էր ի կարգ աշխարհի. բայց այնպէս էր յաշխարհի, որպէս հրեշտակ ի մարմնի, և որպէս ասէ առաքեալն թէ «Ունիցիսք կանայս»

որպէս թէ ոչ ունիցիմք, զի անցեալ է վայելչութիւն աշխարհիս: Զի այնպէս սուրբ և մաքուր էր մարմնով, որպէս միշտ և հանապազ զՔրիստոս պատարագէր:

Եւ յազգմանէ չարին յխացան այլ քահանայք քաղաքին ընդ նմա և զբազում ժամանակս հալածական պահէին զնա ժողովրդեամբ իւրով: Եւ սուրբն սրտեղեալ ի նոցանէ, առեալ զիւր ժողովուրդն՝ զնաց արտաքոյ պարսպին ի տեղին՝ որ կոչի Կարմիր Սարուկ: Հիմն էարկ մեծ և հրաշափառ եկեղեցւոյ և առեալ հրաման յամիրայէն՝ որ կոչի մելիք Մահմուտ, շինեալ կատարեաց զեկեղեցին, բայց վայտաշէն:

Իսկ այլ քահանայք քաղաքին յխացեալ էին ընդ բանս նորա: Երթեալ չարախօսեցին զսուրբն մելիք Մահմուտին և Սայտի բէկին, որ նստեալ էին յուշակ բերդին՝ որ է յանդիման քաղաքին: Եւ յայնմ առուր արբեալ էին, զի զինի ըմպէին: Եւ բարկացեալ ամիրայն մելիք Մահմուտ և Սայտի բէկ՝ աթոռակիցն իւր՝ ետուն հրաման զօրացն իւրեանց երթալ քակել զեկեղեցին:

Եւ ի մի վայր ժողովեալ և զնացեալ արարին ըստ հրամանաց բռնաւորին և բորբոքեցին հրով, և զսուրբ քահանայն Յովհաննէս կապեալ սախը և ձեռօք՝ արկին ի հուրն: Եւ այնպէս աւանդեաց ի մէջ հրոյն զհոգին ի ձեռն Աստուծոյ: Եւ մազ մի ի գլխոյն և ի մուրուացն ոչ էր կիղեալ: Եւ կտրեալ զսուրբ աջն տարան ի բերդն առ ամիրայն: Եւ ի տանելն զսուրբ աջն՝ շնորհօքն Աստուծոյ Ե մատուներն՝ որպէս մոմ վառէին, քանզի գիշեր էր:

Իսկ ամիրայն տեսեալ զսուրբ աջն՝ զղջացեալ արտասուեաց: Եւ յառաւօտուն լոյս պայծառ ծագեաց յերկնից ի վերայ սուրբ մարմնոյ նորա: Որոց ամենեցուն տեսեալ արք և կանայք՝ Հայք և Տաճիկք՝ հիացեալ փառս ետուն Աստուծոյ: Եւ ի վաղիւն հրաման առեալ յամիրայէն քրիստոնեայքն՝ երթեալ բարձին զսուրբ մարմինն հանդերձ աջովն և տարեալ թաղեցին յեկեղեցին՝ մեծաւ պատուով որ կոչի Աստուածածին՝ ի ներքս պարսպին:

Կատարեցաւ սուրբ քահանայն Յովհաննէս ի թուա-
կանիս մերում Պ և ՆԲ ամին, յամսեանն սեպտեմբերի
ի Ժ: Եւ ես նուաստ Դաւիթ եպիսկոպոս արարի զսլատ-
մութիւնս:

ԻՍԵՆԵԿ (ՅՈՂՍԷՓ) ՊԱՐՍԻԿ ԹԱՐԻԹԵՅԻ

† ՊԿՁ = 1417 ապրիլ 18.

Սա էր ի մայրաքաղաքէն Շահաստանայ, որ է Թաւրէզ, ազգաւ Պարսիկ և հաւատով Տաճիկ, յոյժ չարաբարոյ և ժանտ, ի տիս մանկութեան աւնառակ և վայրազնաց, լիբը և յանդուզն, հալածիչ քրիստոնէից, սչ ունելով բնաւ պակասութիւն չարեաց. այլ էր բոլորովին կամարար սատանայի և դիւաց նորա:

Եւ յաւուր միում ի տեսեան երևեցաւ Քրիստոս նմին Սահակայ, որպէս առաքելոյն Պօղոսի ի մնւան Դամասկոսի: Եւ զերիս աւուրս, որպէս մեռեալ՝ անկաւ յերկիր Իսահակն այն: Եւ ապա ուշաբերեալ՝ զարթեաւ և պատմեաց հօրն իւրոյ և եղբարցն զտեսիլն և ասաց թէ «Ճշմարիտ Քրիստոս Աստուած է և Որդի Աստուծոյ»: Եւ երթեալ առ քահանայսն Հայոց՝ մկրտեցաւ և փութապէս ուսաւ զգիրս Հայոց ի շնորհացն Աստուծոյ: Գիտէր և զՏաճկաց գիրսն և էր յոյժ արագամիտ և աեսող, որով մեկնէր զամենայն գիրս աստուածային Հին և Նոր Կտա-

կարանաց և ի գլուխս բաժանէր: Էր և կարի տրամաբանօղ ընդ Տաճկաց և ընդ երկարնակ հերձուածօղ բրիստոնէից և փոյթ՝ ի պատասխանիս: Ուղղափառ մտօք քարոզէր անհաւատիցն զՔրիստոս Աստուած և զբազումս անձեր ի հաւատս ճշմարիտ և լուսաւորէր զնոսա վերստին ծննդեան շնորհօք՝ մկրտութեամբ սուրբ աւազանին: ԶՔրիստոս Աստուած քարոզէր և զՄահմետ սուտ և խաբեբայ անուանէր՝ կարապետ նեռինն և մնորեցուցիչ՝ մարդ անօրէնութեան և որդի կորստեան:

Զոր կալեալ Պարսիցն՝ կացուցին զնա յատենի և հարցանէին: Եւ նա յայտնապէս դաւանէր զՔրիստոս Աստուած և հաստատէր վկայութեամբ գրոց ի Հայոց և ի Պարսից՝ ի սուրբ Աւետարանէն և ի Ղուրանէն: Եւ նորա շատ ջանացին ողորմանօք և սպառնալեօք, զի դարձցի յառաջին մոլորութեան հաւատն իւր հայրենի՝ և ոչ կարացին, և սկսան գանել զնա և չարչարել ի քաղաքն Թաւրէզ: Եւ կիսամահ արարեալ՝ թողին, և նա ոչ դադարէր ի քարոզելոյ զՔրիստոս Աստուած:

Եւ անտի գնաց ի Հէշատ, և անդ քարոզէր և զբազումս յանհաւատիցն ի հաւատս անձեր և զհաւատացեալսն ի զլջումն անձեր և ի խոստովանութիւն շարժէր քարոզութեամբն իւրով: Զմեղս խոստովանել ուսուցանէր մարդկան և ուղիղ հաւատով զՔրիստոս Աստուած պաշտել: Եւ անդ ևս բազում չարչարանս անցուցին ընդ նա:

Եւ անտի գնաց ի քաղաքագիւղ մի, որ կոչի Գուռնաւայ՝ և անդ ևս քարոզեաց զՔրիստոս Աստուած, և չարչարեցաւ յանօրինաց:

Եւ անտի երթեալ ի քաղաքն Լայիլան ի քարոզել զՔրիստոս Աստուած՝ և անդ կալան զնա և կամեցան այրել հրով, և ոչ այրեցաւ:

Եւ անտի գնաց ի Նախչուան: Եւ անդ կալան զնա վասն ի Քրիստոս հաւատոցն և ձգեցին ընդ պարխապ քաղաքին ի վայր, և ոչ վնասեցաւ:

Եւ անտի դարձեալ եկն ի Թաւրէզ և գնաց ի Մահ

րազայ՝ ուր կալան և կախեցին զնա գլխիվայր զերիս տիւս
և զերիս գիշերս՝ վասն ի Քրիստոս հաւատոցն: Եւ Աստուած
պահեաց զնա անվնաս:

Եւ այնպէս շրջագայեալ ի Քրդաստան, ի Պարսկաստան,
ի Հայաստան, ի Վրաստան, յԱսորեստան, ի Բաղդատ
և յայլ բազում տեղիս՝ քարոզութեամբ ածեալ զբազումս
ի հաւատս Քրիստոսի՝ զամս քառասուն այնպէս ջանաց
և ի նոյն ծերացաւ:

Եւ յետոյ երթեալ ի Շրուան ի քաղաքն Շամախի՝ և յորդառատ վարդապետութեամբ քարոզեաց անդ զՔրիստոս,
և զբազումս լուսաւորեաց ի լոյս աստուածգիտութեան:

Զոր կալեալ անօրինացն տարան առ դատաւորն ի հարցանել:
Եւ նա յայննպէս խոստովանեցաւ զՔրիստոս Աստուած: Եւ նորա բազում ինչս խոստացան տալ նմա,
թէ ուրանայ զՔրիստոս: Եւ շատ ջանացին ողորական բանիւք
և դարձեալ սպառնալեօք ահացուցանել զնա, և ոչ կարացին
խախտել զսուրբն ի հաւատոցս Քրիստոսի, զի հաստատեալ էր
հիմն ի վերայ վիմի:

Եւ ապա հատեալ ի վերայ նորա վճիռ սպանման՝ իսկ
նա զգեցեալ էր զհոգին Սուրբ և լի էր շնորհօք, զօրութեամբ
և հաւատով: Ո՛չ երկնչէր ի շանցն, որ պատեալ էին զնա,
և ոչ վախէր ի դայլոցն, որ ծարաւիք էին արեան նորա:

Եկեալ աստուածային շնորհացն և իջեալ ի վերայ նորա՝
և լուսափայլէր իբրև զհրեշտակի պատկեր նորա: Զօրութիւնն
Քրիստոսի բնակեալ էր ի նմա, և նովաւ պայծառանայր
ի մէջ սպանողացն տեսիլ նորա: Ոչ երկնչէր ամենեւին
ի մահուանէ, և վկայէր լուսափայլութիւն երեսաց նորա:
Լի էր հոգւովն սրբով և արժան էր վկայ լինել Որդւոյն
Աստուծոյ:

Յայնժամ զօրացաւ վկայն Քրիստոսի ի մէջ անօրինացն
և ասաց ցդատաւորն. «Խնդիր մի հայցեմ ի քէն. եթէ
կատարես ինձ մեծ երախտաւոր լինիս: Եւ քո հա-

լալն քեզ հարամ լինի, եթէ զայս ոչ առնես՝ որ զիս հրով
այրես ի նշանակ սիրոյն իմոյ, որ վառեալ եմ ի սէրն Քրիս-
տոսի:

Իբրև հասին ի տեղի կատարմանն՝ մի ոմն յանհա-
ւատիցն եհար ուժգին հաստ բրով ի գլուխ սրբոյն, մինչ
զի ուղեղն արիւնախառն յերեսն ի վայր թափեցաւ: Եւ
նա գոհանայր զԱստուծոյ, որ հասոյց զնա մարտիրոսա-
կան նահատակութեան:

Յայնժամ գրոհ տուեալ բազմութիւն ամբոխին քար-
կոծ արարին զնա և զմարմինն հրով այրեցին: Եւ ի գի-
շերին յայնմիկ լոյս պայծառ ծագեաց ի տեղի կատար-
ման սրբոյն, ի վերայ այրեցեալ մարմնոյն, զոր ակներև
տեսին ամենայն այլազգիքն:

Կատարեցաւ սուրբ նահատակն Իսահակ յապրիլ ի
ժ-Ը, ի թուականիս մերում ՊԿԶ ամին:

ՅԻՄԱՐ ՎԱՆԵՑԻ

† ՊԿԷ = 1418

ա կին էր ի Վանայ, ազգաւ հայ և հաւատով քրիստոնեայ, առնակին ըստ կարգի օրինաց։ Եւ ընդ այն ժամանակս եղև աստուածասաստ բարկութիւն ի վերայ աշխարհիս, մանաւանդ Հայոց ազգիս։

Յամի ՊԱԶ թուականիս, այր ոմն արեանարբու և դաղանաբարոյ, ազգաւ Թաթար, Թամուր անուն, բազում հենիւ ել յԱրևելից՝ այլադէմ՝ զօրօք, դառն և դժուար կերպարանօք, ի Սքմըրդանդայ և եկեալ կալաւ զԽորասան և զըտլոր Պարսկաստան։ Եւ ի դուրս եկեալ տիրեաց բովանդակ տանս Հայոց և մասնաւորաբար այլոց բազմաց, շատ վնաս արար և բազում ոճիրս գործեաց և աւեր աշխարհիս անասելի, զոր մարդ ընդ դրով ոչ կարէ արկանել, որք ընդգլխմանային նմա և ոչ հնազանդէին։

Յորոց և մի էր ի բազմացն Վան քաղաք, ուր զբազումս կոտորեաց և քան զհինդ հազար անձինս աւելի

հայ և տաճիկ քարավէժ արար՝ և թէ յՐքան խեղճ և ողորմ. զի յառաջ զիշխան տեղւոյն և զտէր բերդին զՓիլիբէկ ամիրայն ձգեցին ի բերդէն և նա զայլս ի ձգողացն ի հետ քարչեաց յանբաւ բարձրութեանցն ի վայր։ Եւ մնամ թէ գեռ ի վայր չէին անկեալ, զինչ մեռան ի վայր անկանիլն։

Յայնժամ հնարս իմացան դաղանամիտ մարդիկըն և կապէին հինգ և վեց, եւթն և ութ ի մի և փայտիւ մղեալ՝ ի բարձրութենէն ի վայր հոսէին. և այնպէս զայնքան բազմութիւն մարդկան քարավէժ մահացուցին։ Եւ այնչափ զմտադէզն բարձրացուցին, որ յանկանելն այլ ոչ մեռանէին, թո՛ղ զայլսն որ ի չարչարանսն և սրով կոտորեցին և որք ի նդմունս և ի դարանս մտին և այլ ոչ ելին, այլ անդէն խեղդեալ հեղձամղձուկ եղին։

Եւ զայս ի բազում տեղիս արարին՝ ընդ որ նորքա գնացին, ի Բաբելոն և յԱսորեստան, ի Շամատունն և ի Հոռոմս, մինչև ի ծովն Պոնտոսի և յՈվկիանու կոխեցին. և զկղզիսն ի մէջ ծովուն ահաբեկ արարին։ Եւ զերիս և զչորս անգամ զՎրացտունն քանդեցին և աւերեցին, գերեցին և կողոպտեցին և զթագաւոր նոցին ձերբակալ արարին։ ՉՄ սրայ Սուլտանն հարկատու արարին, զՀոռոմոց Սուլտանն գերեցին և մահացուցին. և այլ բազում և անպատում աւերս արարին։

Յայնմ աւերմանն որ ի Վան եղև, սպանաւ այրն Յիւմարին, — քանզի այն էր անուն նորա, — և նա մնաց անտէր և անայցելու։ Եւ հանդիպեալ նմա քուրդ մի, ասէ ցնա. «Եկ ի տուն իմ և արա մեզ հաց, զի կերիցուք ի միասին»։ Եւ նա հաւանեալ գնաց ի տուն քրդոյն և եղև աղախին կնոջ քրդոյն։ Եւ յետ աւուրց ինչ մեռաւ տիկինն։ Եւ քուրդն անկաւ ընդ Յիւմարին և եղեն ի նմանէ որդի և գուստր քրդին։ Եւ տեսեալ ազգականաց քրդոյն, զի կինն քրիստոնեայ էր և ասեն ցնա. «Հաց քո չէ ուտելի, զի կին քո քրիստոնեայ է, տաճկացո՛ զնա»։

Ասէ քուրդն. «Ես ի նա հաւան եմ, նա զիւր հաւատն պաշտէ և ես զիմն»:

Ասեն այլազգիքն. «Ո՛չ այդպէս. այլ տաճկանալ պարտ է նմա, զի քո տղայոց մայր է»:

Եւ նա ասաց. «Դ՛նւք գիտէք. եկայք, տաճկացուցէք զնա»:

Եւ գնացին մուղղիք և այլք ի Տաճկաց և ասեն ցլինն, թէ «Ուրացիր զՔրիստոս և տաճկացիր»: Եւ նա ոչ կամէր ուրանալ զՔրիստոս:

Եւ ի ստիպելն նոցա՝ ասաց Յիմարն. «Ես զՔրիստոս ոչ ուրանամ, զի հայ եմ և քրիստոնեայ և զՔրիստոս Աստուած հաւատամ»: Իսկ նոքա այլ հնարս իմացան և ասեն ցնա. «Առ քարինս երեք և ձգեա՛ յաղօթարանն քրիստոնէից»: Եւ ի նեղելն նոցա զնա, էառ երեք քար և ձգեաց յաղօթարանն: Իսկ անօրէնքն ծիծաղեցան և թողեալ զնա ի բաց գնացին: Եւ կինն եկաց մնաց ի տունն յայն, աւելի քան զքսան տարի: Եւ ապա զզջացաւ կինն այն և գնաց ի Մակու, վասն զՔրիստոս համարձակ պաշտելոյ, զի տեղն ընդ իշխանութեամբ քրիստոնէից էր յայնմ ժամանակի: Եւ լուաւ անդ ի յոմանց, թէ ուր կարծիք ուրացութեան լինի, անդ և հաստատութիւն հաւատոցն երևեսցի: Վասն որոյ և դարձեալ ի Մակուայ, եկն ի Վան քաղաք, առ քուրդ որդին իւր: Եւ ստէպ ստէպ երթայր յեկեղեցին, զոր տեսեալ անօրինացն միանգամ և երկիցս և ասեն ցքուրդն, թէ «Ընդէր թողուս զկին քո երթալ յեկեղեցին»:

Եւ նա ասէ ցնոսա, թէ «Ես զնա յիւր կամացն դարձուցանել ոչ կարեմ: Դ՛նւք գիտէք. թէ կամիք, հարցէք զնա»:

Եւ ի միում առուր, մինչ նա ելեալ էր յեկեղեցւոյն և երթայր ի տուն, պատահեցաւ նմա մուղղի մի և երկու տաճիկ ընդ նմա. և ասեն ցնա ցասմամբ. «Ուստի՞ դաս»:

Ասէ Յիմարն. «Յեկեղեցւոյն»:

Եւ նորա ևս ի բարկութիւն շարժեալ ասեն. «Վասն էր երթաս յեկեղեցին»:

Ասէ Յիմարն. «Վասն այն երթամ յեկեղեցին, որ զայն երեք քարինսն, որ յաղօթարանն ձգեցի, ես ի կառախս իմ առնում»:

Յայնժամ եհար մուղրին զգլուխ նորա, և նա փախս առեալ զէպ յարևելս և ասաց. «Ի հետս եկէք և ի տեղիս երևելիս քարկոծեցէք զիս»:

Եւ մուղրին այն ձայն տուեալ որոց մերձն կային ի քարափոսին, և գրոհ տուեալ ի հետ գնացին և զկինն Յիմար անդէն ի տեղին քարկոծ արարին: Եւ նա այնպէս բարի հաւատով կատարեցաւ ի Քրիստոս, կինն Յիմար, զի այս էր անուն նորա:

Գործեցաւ այս ի թուականիս Հայոց ՊԿ՝ ամին:

32.

ՉԱՔԱՐԻՔ ԶԵՆՈՒՑԷՐ

† ՊԿԹ = 1420

Եւ յառաջ քան զայս (զՄՈՒՐԱՏԵԱՅԻ) տանուտէր
մի Զաքարիէ անուն ըմբռնեալ և ի պարանոց նորա պա-
րան արկեալ՝ հեղձուցին զնա. որոյ յիշատակն օրհնու-
թեամբ եղիցի, և աղօթիւք սորա Տէր Յիսուս Քրիստոս
մեզ ողորմեսցի և ամենայն քրիստոնէից. ամէն:

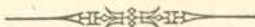

ՄՈՒՐԱՅԵՆԷ ԱՐԺԿԵՑԻ

† ՊԿԹ=1420

ը ի քաղաքն Արծկէ այր մի բարեպաշտ և
երկիւղած, աստուածասէր և սիրող սրբու-
թեան, յոյժ խոնարհ և կարգաւորասէր և ամենայն չար-
եաց ատեցող. և տիւ և գիշեր յաղօթս կայր եղբարբք և
որդւով և ամենայն ընտանեօք: Եւ էր անուն նորա Մու-
րաշահ՝ պատկերով քաղցր և ողորմած: Եւ կոխեալ էր
ղամենայն անօրէնս քաղաքին, մինչ զի նոր հիմն եղ ի մէջ
անօրինաց խաչիւ և աւետարանաւ շուր օրհնել ի Յայտ-
նութեան Տեառն: Եւ էր իբրև թագաւոր քրիստոնէից
ի մէջ ծովու բոլորիս: Եւ նախանձեալ սատանայի և կա-
մարարաց նորա չար ազգին՝ մատնեցին զնա քաղաքապե-
տին. և նոցա յիս ունելով ընդ նմա՝ մատնեցին զնա քա-
ղաքացիքն անօրէնք թոյլտուութեամբ մերոյ ազգիս պղծոյն
և չարագործի Զենոն անուն: Եւ նորա եղեալ ի բանտի,
նետալից արարեալ և ի դղեկէն ի վայր արկեալ՝ եհաս
մարտիրոսութեան և անանց պսակացն:

ՄԿՐՏԻԶ, ՅՈՎՀԱՆՆԵՍ, ԱՐԻՍՏԱՆԿԷՍ

ԵՒ ԱՅՆ ՈՒԹ ՎԿԱՅՔ

† ՊԿԹ = 1420.

այց և զայս գիտելի է, զի ի սոյն աւուրս պիղծ իշխանն Փիրալի անուն, որ նստէր ի բարն Ամիու, երեք անգամ ի սոյն ամի գերկիրն Արճիշու և Արժկու գերեաց և կողոպտեաց և ի գիւղն Ջերաշատ զձեռնաւորն Մկրտիչ անուն ութն մարդով ընտանեօք տան իւրոյ ի հուրն այրեաց: Եւ բարեպաշտ ձեռնաւոր մի Յովհաննէս սպան ի գիւղն Ասպիանակ: Եւ եղբայր մի ծառայիս (Թովմայ վարդապետի Մեծօփեցոյ) Արիստակէս անուն ի հուրն խորովեցին իբրև զգառն անմեղ: Եւ վասն Քրիստոսի սոքա այսպէս նահատակեալ ընկալան ի Քրիստոսէ զպսակն անապական, որ և գործեցեալ մեղաց նոցա թողութիւն առնէ Տէր Աստուած Յիսուս Քրիստոս, ամէն:

Վ Ա Ր Գ Ա Ն Բ Ա Ղ Ի Շ Ե Տ Ի

† Պ Շ = 1421 յունուար 4 շք.

ԵՃ և ահաւոր և սքանչելի է խորհուրդ Սրարչին, և սէրն Քրիստոսի՝ ի վեր քան զտեսութիւն մտաց և աչաց, որ յամենայն ժամանակի ընտրէ իւր արժանաւորս և անպատում փառացն հաղորդս. քանզի Տէր է ժամանակաց, և ամենայն արարածք նմա հնազանդին: Արդ՝ որպէս զանբան տունկս և զբոյսս ի պատիւ մարդոյս զարդարեաց՝ այսպէս և զմարդս, որ է բանաւոր տունկ ի պատկեր իւրոյ բարերարութեանն և ի փառս տիրական իշխանութեանն շքեղազարդեաց: Եւ որպէս զմարդս ի վերայ բուսոց և տնկոց զուարճացոյց՝ այսպէս և Աստուած ի բանաւոր տունկս եկեղեցւոյ փառաւորի, որպէս ասէ Սաղմոսն, «Աստուած փառաւորեալ է ի խորհուրդս սրբոց իւրոց»: Եւ որպէս տունկն յիւրաքանչիւր սահմանեալ ժա-

մանակի տայ զպտուղս՝ այսպէս և սուրբք ի մարդկանէ յամենայն ժամանակի տան զպտուղս առաքինութեան բարերարին Աստուծոյ, ըստ այնմ որ զպտուղ իւր ի ժամուտացէ՝ տերև նորա մի թափեսցի։ Եւ քանզի յամենայն ժամանակի գեղեցիկ են պտուղք և ախորժելի մարդկան՝ այլևս առաւել՝ փափագելի է, յորժամ՝ նորահաս լինի և կամ՝ յորժամ՝ հատեալ լինի յամենայն ծառոց, ևս առաւել՝ ի ժամանակս ձմերան։ Այսպէս և ամենայն սուրբք հաճոյ են և ժառանգորդք արքայութեանն։ Այլ առաւել ընդունելի են առաջինքն, որք նախածաղիկք եղեն Աւետարանին Քրիստոսի, որպէս նախավկայն սուրբն Ստեփաննոս։

Եւ յերեկոյացեալ ձմերային եղանակս՝ յորում հատեալ է պտուղ բարութեան յազգէ մարդկան՝ յայսմ սառուցեալ և ցամաքեալ բազմավիշտ և դժնեայ ժամանակիս՝ երևեցաւ գեղեցկատիպ և առաքինասէր քրիստոսազգեսաց և աստուածային խաչին հետևողն՝ մեծ և պատուական նահատակն՝ Վարդան վարդապօյն պատկերն։ Զորոյ հանդերձեալ եմ պատմել զքաջութիւն սորա, որ իւր կամու մատնեցաւ վասն սիրոյն Քրիստոսի։ Եւ քանզի ոչ արժէ բոլոր աշխարհս զմի ի սրբոցն Աստուծոյ ըստ բանի առաքելոյն Պօղոսի՝ այսպէս և ես մի եմ յաշխարհասէր անձանց մեզք զառածեալ, հոգով մտրեալ և մտօք ցնորեալ, ոչ եմ արժան պատմել զքաղցրութիւն սրբոցն Աստուծոյ։ Այլ սիրոյս շերմութեամբ մոռանամ զաղքատութիւն մտացս, յուսալով յԱստուած Սուրբ Հոգին, որ զաղքատն մեծարէ և զտղէտն իմաստնացուցանէ, զի տացէ ինձ բան պատմել զքաջութիւն սրբոյ նահատակին Վարդանայ՝ խօսել և ասել։

Երանելիս այս Վարդան էր յերկրէն Բաղիշոյ, ի գեղջէն Դատուանայ։ Ըստ կարգի աշխարհի ամուսնացեալ և կացեալ ժամանակս ինչ առ կինն և որդիսն, և ապա թողեալ զտունն իւր և զընական տեղիսն՝ և շրջէր ի վանորայս առ սուրբ հարս և առաքինասէր անձինս, հանապաղ

աղօթս առնելով ի տուէ և ի գիշերիւ Եւ եկեալ յետոյ ի Բաղէշ քաղաք ըստ ամենագէտ յաջողելոյն Աստուծոյ՝ զոր յայնմ ժամանակի էր պարօն քաղաքին ոմն աղագա Քուրդ, Շամշագին անուն, և էր չարացեալ ի վերայ աղգիս Հայոց, և բռնագատէր զքրիստոնեայս՝ ուրանալ զՔրիստոս և գառնալ յօրէնս իւրեանց: Եւ զայս օրէն եգեալ անձին իւրոյ երկրորդն Յուլիանոս, զի զամենայն զոր տեսանէր ի քրիստոնէիցն՝ զայն ասէր գառնալ յօրէնս իւր:

Զոր տեսեալ զայն երանելի և հաւատարիմ ծառայն Աստուծոյ սուրբն Վարդան՝ ողբայր և հառաչէր ընդդէմ տարակուսանաց քրիստոնէից: Ապա ի միտ ածեալ զբան մարգարէին որ ասէ. «Խօսէի զվկայութիւնս քո առաջի թագաւորաց և ոչ ամաչէի»: Եւ զբան Տեառն որ ասէ. «Յորժամ տանիցեն զձեզ առաջի դատաւորաց և թագաւորաց՝ մի հոգայցէք, զի ես տաց ձեզ բերան և իմաստութիւն, որում ոչ կարացեն կալ հակառակ և կամ տալ պատասխանի ամենայն հակառակորդքն ձեր»:

Յայնժամ զօրացեալ հոգւովն Աստուծոյ սուրբն Վարդան՝ աղաչէր զմի ոմն ի քահանայիցն և ասէր. «Եկնոյք, ցուցէք ինձ զճանապարհ բերդին և զգուռն պարօնին, զի երթայց և խօսեցայց ընդ նմա դէմ՝ յանդիման և տեսից, եթէ վասն էր նախատէ զաղգս Հայոց և զգնեալքս արեամբ Որդւոյն Աստուծոյ՝ զպատուական վիճակ սուրբ Լուսաւորչին մերոյ Գրիգորին»:

Եւ ծաղր թուէր բանս նորա յաչս ամենեցուն և ոչ գիտէին, թէ վառեալ էր նա ի սէրն աստուածային և կամէր չարչարիլ վասն Քրիստոսի և մտանել յառագաստն լուսոյ և խառնիլ յերամս սրբոցն:

Յայնժամ ելեալ կամառն իւրով՝ և առաջնորդէր նմա խաչեալն Քրիստոս, դնաց ի դուռն ամիրային և ոչ կարէր տեսանել զնա: Ապա աղաչեաց զոմանս ի ծառայիցն և ի վերակացուաց դրան նորա և ասէ. «Վամիմ զամիրայն տեսանել և ունիմ բան ինչ ասել նմա»:

Եւ նորա հրաման առեալ ի պարօնէն՝ մուծին զՎար-

դան առ նա: Եւ ուրախացեալ ամիրայն՝ կարծէր թէ ի հաւատն իւր դառնայ: Յայնժամ ասէ Վարդան. «Բան ինչ ունիմ ասել քեզ»: Ասէ ամիրայն. «Խօսիր»: Ասէ Վարդան. «Ես և դու միոյ Արարչի ստեղծուածք եմք և ի միոյ ծնողաց յառաջ եկեալ՝ յԱդամայ և յԵւայէ. և մարդ մի դու ես և մին մարդ ես եմ: Եւ դու ինչ աւելի ես քան զիս, որ նախատես զիս թէ Աստուած քեզ թագաւորութիւն է տուել և ինձ ազքատութիւն: Դու ընդէր հպարտանաս ի վերայ մեր»: Ասէ ամիրայն. «Զի օրէնքն մեր լաւ է քան զձերն»: Ասէ Վարդան. «Դու ասես զայդ, այլ ամենայն ազգի օրէնք իւրն լաւ թուի, քան զմիւսոյն: Աստուած եւթանասուն և երկու լեզու է բաժանել, և ամենեցուն օրէնք կայ: Մի թէ հրամանքդ քո աւելի է քան զԱստուծոյն, որ կամենաս զամենեւեան ի քո օրէնքդ փոխել: Եւ եթէ առաջնորդն ձեր ոչ կարաց հաւանեցուցանել զազգս Հայոց՝ մի թէ դու աւելի ես քան զնա»: Ասէ ամիրայն. «Յիշե՛ս զանուն առաջնորդին մերոյ և դարձիր յօրէնս մեր. և ըազում պարգևս տամ քեզ»: Ասէ Վարդան. «Ես ոչ եմ սովորել յիշել զանուն առաջնորդին ձերոյ, այլ Յիսուս Քրիստոս է առաջնորդն իմ և է Աստուած ամենայնի, որ իջեալ յերկնից յերկիր՝ լոյսն ի Հօրէն լուսոյ, և մարմնացաւ ի սուրբ կուսէն Մարիամայ, չարչարեալ և խաչեալ, թաղեալ և յարուցեալ ի մեռելոց, համբարձեալ յերկինս, և նստաւ ընդ աջմէ Հօր: Նա է Աստուած իմ և պարգևատու: Եւ ես վասն էր թողում զկենդանին և մեռելոյն հնազանդիմ»:

Յայնժամ բարկացեալ ամիրայն և եհար երկօքին ձեռօքն զգլուխն Վարդանայ: Եւ նա ասէ. «Ո՛վ ամիրայ, եթէ երկնչէի ես ի հարկանելոյդ քո՝ ոչ գայի առ քեզ: Այլ վասն սիրոյն Քրիստոսի Աստուծոյն իմոյ զմահ յանձն առնում: զի զնա տեսնել արժանանամ, յորժամ փոխիմ յաշխարհէս»:

Յայնժամ հրամայեաց ամիրայն տանել զնա ի բանս և չարչարել ասելով. «Մի թէ հաւանի կամաց մերոց»: Եւ

առեալ զսուրբն Վարդան՝ տարան ի բանտ: Եւ նա ուրախութեամբ երթայր և գոհանայր զԱստուծոյ: Եւ տարեալ զնա ի բանտ մերկ և բոկ և գլխիւրաց: Եւ էր աւուրքն ձմեռնային Յայտնութեան պահոցն: Եւ եղին զնա ի կոճեղս և չարչարէին: Եւ նա ի փառաւորելոյ զԱստուած ոչ դադարէր, այլ ասէր. «Գոհանամ զքէն Քրիստոս Աստուած իմ, որ արժանի արարեր զծառայս քո լինել՝ քեզ չարչարակից: Ազաչեմ զքեզ Տէր, սուր համբերութիւն ծառայիս քո, զի կարօղ լիցիմ տեւ տանջանացս և դալ աւ քեզ»:

Եւ զերիս աւուրս ոչ դադարէին ի չարչարելոյ զսուրբն Վարդան: Ապա հրամայեաց ամիրայն կրկին տանել զնա առաջի իւր: Ասէ Վարդան. «Վասն ինչ պատճառի տաս զիս չարչարել. վասն գողութեան թէ վասն շնութեան և թէ վասն այլ իրիք անիրաւութեան: Եթէ զճշմարիտն ասեմ և զհաւատոյ դաւանութիւնս յայանեմ քեզ ինչ է»: Ասէ ամիրայն. «Եկեալ ես նախատել զօրէնս մեր, և զօրէնքն քո ճշմարիտ առնես և զՔրիստոս՝ Ապտուած ասեմ՝ վասն այն չարչարեմ զքեզ»: Ասէ Վարդան. «Ո՛վ ամիրայ, ես և դու դատաստանօք խօսիմք: Յօրէնքն ձեր երկու և երեք մարդ, որ ի վերայ մի բանի վկայեն՝ սուտ է բանն այն թէ ճշմարիտ»: Ասէ ամիրայն. «Ճշմարիտ»: Ասէ Վարդան. «Քրիստոսի աստուածութեանն երկոտասան ազգք վկայեն: Եւ ի գիրս ձեր դրեալ է Յիսա ուրհալահ, որ ասէ Աստուծոյ հօգի: Ես զնա Աստուած հաւատամ»: Ասէ ամիրայն. «Չառաջնորդն մեր ընդէր ոչ յիշես»: Ասէ քաջն Վարդան. «Քո հայրն ամիրայ էր և մեռաւ, և դու ամիրայ ես և կենդանի: Արդ այս մարդիկս քեզ հնազանդ կենան և թէ քո հօրն»: Ասէ ամիրայն. «Ինձ»: Ասէ Վարդան. «Ապա ես վասն էր թողում զկենդանի Քրիստոս Աստուածն իմ և մեռելոյն հնազանդիմ»:

Եւ այլ բազում բանս խօսեցաւ սուրբն Վարդան և յանդիմանէր զնա: Եւ ամիրայն և մեծամեծքն իւր զարմացան ընդ համարձակ խօսս նորա: Քանզի ոչ թէ նա էր

որ խօսէր. այլ Հոգին Աստուած խօսէր ընդ բերան նորա
ըստ վկայութեան Աւետարանին՝ զոր խօսեցաւ Քրիստոս:

Յայնժամ բարկացեալ ամիրայն ասէ. «Տարէք զդա
սու դատաւորն մեր. զինչ հրամայէ՝ զոյն արարէք»: Եւ
առեալ տարան զնա առ դատաւորն: Եւ ասէ դատաւորն.
«Զի է զի առաջի ամիրային դարձեալ ես յօրէնսն մեր և
յետոյ փոշիմանեալ»: Ասէ Վարդան. «Ես ոչ եմ խախտեալ
յօրինացն իմոց. այլ քրիստոնեայ եմ ծնեալ և եմ ընդ
Քրիստոսի Աստուծոյն իմոյ. և կամիմ քրիստոնեայ մեռա
նել»: Ասէ դատաւորն. «Ի՞նչոց յի որ թէ ոչ դառնաս յօ
րէնսն մեր՝ տամ սպանանել զքեզ»: Ասէ Վարդան. «Եթէ
զմարմինս իմ սպանանես, ապա հօգիս կենդանանայ»:

Յայնժամ բարկացեալ դատաւորն՝ ետ հրաման սպա
նանել զնա: Եւ առեալ տարան զնա արտաքոյ քաղաքին:
Եւ սուրբն Վարդան ինքնին ուրախութեամբ երթայր ա
ռաջի նոցա, որպէս թէ ոք ի մեծարանս թագաւորի ըն
թանայ: Եւ ճամարիտ մեծարանք էր նմա յերկնաւոր թա
գաւորէն Քրիստոսէ: Զի թէսլէտ մարմնով չարչարեալ և
տանջեալ. այլ հոգևով փարթամացեալ և գնացեալ ի հարս
սանիան անապական: Եւ էր կոչնական հարսանեացն Նա
խավկայն Ստեփաննոս՝ առաջին նահատակն:

Յայնժամ ժողովեցան բազմութիւնք այլազգեացն ի վե
րայ նորա, որպէս չար դազանք արեան ծարաւիք: Եւ ասէ
Վարդան. «Հաւատացեալ եմ և հաւատամ զՀայրն ան
ծին և զՈրդին միածին, զմարմնացեալն Աստուած և զՀո
գին ճամարիտ, Երրորդութիւն և մի Աստուածութիւն՝ դա
ւանութեամբ սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչին մերոյ: Քրիս
տոնեայ եմ և անարգեմ զօրէնքն և զառաջնորդն ձեր
խաբերայ և սուտ»: Եւ բազմութիւն ամբողին զիմեցին
ի վերայ նորա և սրով և բրով և քարամբք սահատակե
ցին զնա:

Եւ աւանդեաց զմաքուր հոգին իւր առ Աստուած՝
երանելին Վարդան ի փառս Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ:

Յայնժամ՝ զնացին քրիստոնեայքն և բարձին զնա պատուով
և տարեալ եդին ի տապանի սաղմոսիւք և օրհնութեամբ
և երգովք հողևորօք։

Կատարեցաւ սուրբ նահատակն Վարդան ի թուակա-
նութեանս Հայոց ՊՀ, յունվար ամսոյ ի Դ, ծննդեան պա-
հոցն, յաւուր շաբաթու, ի մետասան ժամու, և առնէ
բժշկութիւն բազում՝ ցաւոց նշխար օսկերաց սրբոյն։

ՀԸՊԵՅ ՔԱՀԱՆԱՅՔ

† ՊՀ=1421

Վանքն Բարեձոր՝ որ է յանուն սրբուհւոյ Աստուածածնին, ուր էին մարմինք սուրբ նահատակացն Հաղաչից քահանայիցն, որք առաջնորդութեամբ սուրբ Հոգւոյն և սիրով Որդւոյն միածնի և նախախնամութեամբ Հօրն երկնաւորի ելեալ յաշխարհէն իւրեանց և եկին ի սուրբ քաղաքն յԵրուսաղէմ և կատարեցին զուխոս իւրեանց և հասեալ յերկիրս Հայոց և շրջէին ի վանորայս: Եւ յետոյ եկեալ ի քաղաքն Խիզան և անդ նահատակեցան ի ձեռաց այլազգեացն: Զոր եկեալ քրիստոնէիցն բարձին զմարմին երկուց սուրբ քահանայիցն Հաղաչ մարտիրոսացն, և տարեալ ամիրտիեցին ի վանքն Բարեձորի, Պ և Հ թուականին Հայոց:

ՄՏԵՓԸՆՆՈՍ ՎԸՐԳԸՊԵՏ ԵՒ ՊԵՏՐՈՍ ԲԸՀԱՆՆԵՅ ԽԵՉԱՆՏԻՔ

† ՊՀԳ=1424 յունիս 2 ուր.

և ՄՏԵՓԸՆՆՈՍ ՈՒՐԱՆՈՂ Ի ՍՈՐԲ ԳԵՂՋԷ

† ՊՀԳ=1424 յունիս 11 կիր.

ստուածային առարեալն և աւետարանին Քրիստոսի՝ մեծն Յովհաննէս՝ որդին Որոտման և սիրելի աշակերտն Քրիստոսի հրամայէ ի գիրս կաթուղիկէիցն՝ թէ «Երկիւղ ոչ գոյ ի սէրն. վասն զի սէր կատարեալ ի բաց մերժէ զերկիւղն»: Եւ գարձեալ՝ թէ «Աստուած սէր է և որ կայ ի սէրն՝ յԱստուած բնակէ. և Աստուած ի նմա»:

Արդ՝ որովհետև գիտացաք եթէ Աստուած սէր է, վասն որոյ ուր Աստուած է՝ շնորհօք փախուցեալ է անտի երկիւղ: Քանզի ուր թագաւորն վառեալ է զինօք և անդ շրջակայք նորա ոչ երկնչին ի սպառնալեաց թշնամոյն: Այսպէս և ուր Աստուած է զօրաւիգ՝ անդ է և զօրք նորա՝ որ են գապ սրբոյն, ոչ երկնչել ի սպառնալեաց թշնամեաց յերևելեաց և յաներևութից: Որպէս և ասաց ինքն Որդին Աստուծոյ, եթէ «Քաջալերացարուք, զի ես

յաղթեցի աշխարհի»։ Եւ քան սիրոյ զօրութիւնն գերազանց է քան զընութիւնն, զի մուսայունն առն է չարչարելի և եղծանելի բնութեանս և միաւորէ յուսով ընդ անեղին Աստուծոյ։ Վասն որոյ որք սիրով հաստատեցան ի խաչելեալն Աստուած, ոչինչ ի տարրականաց կարացին բաժանել զնոսա ի նմանէ. ոչ հուր և ոչ ջուր և ոչ այլ ինչ յերկրաւորացս։ Որպէս ասէ անօթն ընտրութեան, փոյն տարասոնացին, առաքեալն Քրիստոսի Պօղոս, եթէ «Ո՛վ մեկնեսցէ զմեզ ի սիրոյն Քրիստոսի, նեղութիւն թէ անձկութիւն», և այլն որ ի կարգին է։

Որպէս եղև այս և արեամբ ներկեալ նահատակացս սրբոց, որք կոխեցին զհուր մարմնոյն չարչարանօք և շիջուցանէին ինքեանք զբոցն ցանկութեան և վառէին զյապտեր հոգւոյ իւրեանց անշիջանելի հրովն աստուածային։ Անցանէին ի ջուրս յորձանաց ըստ բանի մարգարէին և ցամաքեցուցանէին յինքեանց զախտն մեղաց ցանկութեանց։ Եւ առգանէին զօգիս իւրեանց ջրովն անհիւթական, այսինքն շնորհօք Որդւոյն Աստուծոյ։

Արդ շերմութիւն արեգականն և լուսաւորութիւնն ոչ շիջանի և ստուերանայ. թէպէտ և լինիցի ժամանակ՝ զի ամբով ծածկի ի մէնջ, այլ ինքն ըստ ինքեան ներգործէ զլոյսն և զշերմութիւնն։ Այսպէս և իմանալի Արեգակն արդարութեան Քրիստոս միշտ և հանապազ ծագէ զլոյս շնորհաց և գիտութեան յօգիս ընդունողացն կամօք և բորբոքէ ի սէրն վերին։ Ըստ որում ասաց թէ «Հուր եկի արկանել յերկիր», և թէ «Ես լոյս յաշխարհ եկի, որ հաւատայ յիս ի խաւար մի մնացէ»։

Զոր և այժմ՝ ի վերջին աւուրքս և յերեկոյացեալ ժամուս ի ձմեռնային եղանակս բորբոքեաց զհուր շնորհաց և զլոյս գիտութեան Որդւոյն Աստուծոյ ի սիրտ ցանկալի նահատակացն և աստուածընկալ քահանայիցն՝ Ստեփաննոս վարդապետին և Պետրոս քահանային՝ զորոց հանգերձեալ եմք պատմել զքաջութիւն արիութեան սոցա, որք որպէս զվարդս դարնանային փթթեցան ի մէջ հա-

յաստան աշխարհիս և լցին հօտով անուշութեան զեկեղեցիս քրիստոնէից: Զի թէպէտ և անկան ի փորձութիւն, այլ օգնութեամբն Աստուծոյ յաղթեցին սատանայի. թէպէտ և անկան ի հուր մեղաց, այլ կարողութեամբն Աստուծոյ շիջուցին զգորութիւն հրոյ ցանկութեանց, ըստ ասելոյ մեծին Պօղոսի. թէպէտ և սխալեցան և անկան յախտ ուրացութեան, այլ յետոյ կանգնեցին արձան դաւանութեան. թէպէտ և ըմբռնեցան ի ժանխ վիշապին, այլ փշրեցին զժամելիս և զգլուխ նորին. թէպէտ և հնազանդեցան կարեաց մարմնոյ, այլ ոչ վերջացան ի սիրոյն Աստուծոյ. թէպէտ գլորեցան ի վիհն չարեաց, այլ դարձեալ հաստատեցան հեղմամբ սուրբ արեան իւրեանց:

Երանելիքս այս կրկին լուսաւորքս և ծաղկունք Հայաստանեաց և պարծանքս քրիստոնէիցս, վարդապետն Տէր Ստեփաննոս և ցանկալի քահանայն Պետրոս, էին ի Խիզան քաղաքէ. վարդապետն էր ի վանացն, որ յանուն սուրբ Գամաղիելի առաքելոյն Քրիստոսի, և քահանայն Պետրոս էր աշխարհական երէց որդի քահանայի: Եւ յազգմանէ չարին անկան յուրացութիւն և սուգ ածին ազգիս Հայոց. զի յորժամ լսեցին զանցս ազէտիս այսորիկ տառապեալ և գերի անկեալ ազգս քրիստոնէից, ամենեքեան ի սուգ մտին՝ քաղաք և գիւղ, վանք և անապատ, վարդապետք և եպիսկոպոսք, քահանայք և սարկաւազունք, կուսակրօն և ամուսնացեալք, այր և կին, ծեր և տղայ ամենեքեան աշխարէին և լային զմոլորութիւն նոցա: Եւ շատք ի թուլամորթաց գայթակղեցան և անկան յուրացութիւն և մեծ տրտմութիւն ածին ազգիս Հայոց:

Այլ նա՛ որ տէրն է ամենայնի՛ Յիսուս Քրիստոս Որդին Աստուծոյ ոչ անտես արար զարեամբ գնեալ ժողովուրդս իւր մնալ ի գուրն գայթակղութեան, այլ էած զղջումն ի սիրտս նոցա՝ վարդապետին Ստեփաննոսի և քահանային Պետրոսի, որք մոռացան զուկարութիւն մարմնոյ և զինեցան հոգւովն Աստուծոյ և մատնեցին զանձինս իւրեանց տանջանաց և մահու, զի որք գայթակղեցան

ի նոսա, դարձեալ ևս առաւել հաստատեցան ի հաւատս Քրիստոսի՝ արիութեամբ նոցա, ըստ առաքելոյն բանին՝ որ ասէ. «Ուր առաւել եղեն մեղք, անդ ևս առաւել յաւելան շնորհքն»։ Եկեալ ի միտս իւրեանց վարդապետն Ստեփաննոս և քահանայն Պետրոս ասեն ընդ միմեանս զքանս անառակին՝ որ կայ յաւետարանին՝ եթէ «Քանի՛ վարձկանք են ի տան հօր իմոյ հացալիցք, այսինքն ի մէջ եկեղեցւոյ քահանայք և ժողովուրդք և վայելեն յանմահական սեղանոյն և ի շնորհացն Աստուծոյ։ Եւ մեք զրկեալք ի քահանայութենէ և ի քրիստոնէութենէ։ Վայ է մեզ և եզուկ մորրերոցս թէ յորպիսի՛ մեծութեանց՝ յորքան ազքատութիւն անկաք, յորպիսի՛ փարթամութեանց յորչափ անարգութիւն հասաք. յորգիութենէ հօրն երկնաւորի զրկեցաք և ի մէջ այլազգեաց խողարածք պանդխտեցաք, այսինքն մեղաց և ազտեղի գործոց։ Արդ երթիցուք առ Հայրն երկնաւոր, ոչ եթէ ազօթիւք կամ պահօք կամ տընութեամբ, այլ արեամբ նահատակութեան, զի թերևս ընկալցի զմեզ և թողութիւն շնորհեսցէ յանցանաց մերոց։ Քանզի մեծ են յանցանք մեր, զի զբազումս գայթակղեցուցաք։ Եւ այս ցաւս այլ իւիք ոչ բժշկի, բայց միայն հեղմամբ արեան մերոյ. զի մի ժառանգիցեմք զպատուհասն տէրունական հրամանին, որք զմի ի փոքրկանց գայթակղեցուցանեն։ Այլ որպէս տրտմեցուցաք զեկեղեցի Աստուծոյ, դարձեալ ուրախացուցանեմք չարչարանօք մարմնոյս մերոյ։ Զի որք սուգ զգեցան յուրացութիւն մեր, դարձեալ բերկրին ի նահատակութիւն մեր»։

Յայնժամ արիացեալք ի շնորհաց Սուրբ Հոգւոյն վարդապետն Ստեփաննոս և քահանայն Պետրոս՝ զմիմեանս քաջալերէին անխախտելի մնալ ի սիրոյն և ի հաւատոցն Քրիստոսի և ոչ երկնչել ի մահուանէ։ Այլ որպէս միմեանց պատճառ ասեն գայթակղութեան, նոյնպէս լիցուք և փրկութեան. որպէս ասէ Սողոմոն՝ «Եղբայր յեղբօրէ օգնեալ որպէս զքաղաք ամուր»։

Նստան երկոքեան ի քաղաքն Բաղէշ և գրեցին բանս

հաւատոյ դաւանութեան ի սուրբ Երրորդութիւնն և ի մի աստուածութիւնն, այլ և ի մարդեղութիւնն Քրիստոսի Աստուծոյ և նախատինս աղգին Տաճկաց և օրինաց նոցա և առաջնորդին իւրեանց և ասէին թէ «Բեզար եմք յօրինաց ձերոց և ի կրօնից, և զՔրիստոս ճշմարիտ Աստուած դաւանիմք: Եւ դուք սուտ էք և խաբեբայ և առաջնորդն ձեր որդի սատանայի և կարապետ Նեոխնն, որ ինքն մոլորեցաւ և զձեզ մոլորեցոյց»:

Եւ յուղարկեցին զթուղթն ի Խիզան՝ մօտ ի դատաւոր քաղաքին, ապա և ինքեանք վարդապետն Ստեփաննոս և քահանայն Պետրոս ելեալ ի քաղաքէն Բաղէշու և մտեալ ի ճանապարհ՝ զնացին ի Խիզան, զերկիւղ մահու ի բաց եղին և օգնականութեամբ Որդւոյն Աստուծոյ՝ որպէս զանդամանդեայ վէմ հաստատեցան: Եւ զմիմեանս քաջալերէին և յորդորէին ի ճանապարհին, «Երթամք, ասեն, գտանել զմարդարիան մեր, զոր կորուսաք ի քաղաքին Խիզան: Գնամք վառել զճրագն հաւատոյ՝ զոր շիջուցաք ուրացութեամբ: Երթեալ զնեսցուք զանգին մարդարիան, զալն պատուական, զի ծախեցաք ուրացութեամբ: Երթիցուք գտանել զարծաթն հաւատոյ՝ զոր թաղեցաք ի հող անօրէնութեան: Երթեալ կանգնեսցուք արձան հաստատութեան՝ զոր խախտեցաք գործով դայթակղութեան: Գնամք ծածկել զհոտն դարչութեան՝ զոր սիրեցաք ի հոտատելիս քրիստոնէից և փոխանակ նմին բուրեցուք հոտանմահութեան զբանս դաւանութեան՝ որ ելեալ տարածեսցի յոլորտս աիեղերաց: Մի երկիցուք ի մահուանէ՝ որ կենդանութիւն բերէ. մի զարհուրեսցուք ի տանջանացն՝ որ զպսակն պարգևէ. մի երկմտեսցուք ի յուսոյն՝ որ առ Աստուած վերացուցանէ»:

Յայնժամ զնացեալ մտին ի վանքն Բարիձոր՝ որ է յանուն սրբուհոյ Աստուածածնին, ուր էին մարմինք սուրբ նահատակացն Հապաշից քահանայիցն, որք առաջնորդութեամբ սուրբ Հոգւոյն և սիրով Որդւոյն միածնի և նախախնամութեամբ Հօրն երկնաւորի ելեալ յաշխարհէն

իւրեանց և եկին ի սուրբ քաղաքն յԵրուսաղէմ և կատարեցին զուխտս իւրեանց և հասեալ յերկիրս Հայոց և չրջէին ի վանորայս: Եւ յետոյ եկեալ ի քաղաքն Խիզան և անդ նահատակեցան ի ձեռաց այլազգեացն: Զոր եկեալ քրիստոնէիցն բարձին զմարմին երկուց սուրբ քահանայիցն Հապաշ մարտիրոսացն, և տարեալ ամփոփեցին ի վանքն Բարեձորի, Պ և Հ թուականին Հայոց:

Իսկ վարդապետն Ստեփաննոս և քահանայն Պետրոս երկրպագեալ սրբուհոյ Աստուածածնին և նշխարաց մարտիրոսաց՝ որ ասացաք, և մնացեալ անդ աւուրս երեք և մեծաւ զղջմամբ և լալով խոստովանեցան և հաղորդեցան ի կենարար մարմնոյ և յարենէ Որդւոյն Աստուծոյ, յաւուր մեծի համբարձմանն Քրիստոսի:

Ապա ասեն միաբանիցն՝ որ անդ էին, եթէ «Գնամք մեք ի տեղի նահատակութեան, ի յասպարէզն կատարման, ի հանդէսն քաջութեան, ի թէատրոնն արիութեան, զի ուր մերկացաք զգետան պայծառութեան և զգեցաք զհանդերձն անօրէնութեան, դարձեալ անդ թօթափեմք զարդն ազտեղութեան և զգեհումք զպատմունճանն որ առանց ապականութեան, զոր արեամբ մերով զարգարեմք ի դոյն վարդի: Մեր եղաք պատճառ գայթակղութեան բազմաց, մեր լիցուք առիթ հաստատութեան քրիստոնէից: Զի որք տրամեալ էին վասն մեր ուրախացին ազգքրիստոնէից, և որք ուրախացեալ էին ի վերայ մեր սասանայ և կամարարն իւր տրամեցին: Այլ և դժուր, հոգևոր եղբարք մեր, աղօթս արարէք վասն մեր և աղաչեցէք զԱստուած, զի տացէ մեզ կարողութիւն համբերել չարչարանացն և արժան լինել ողորմութեան Նորա, քանզի դժար է կամաւ զմահ յանձն առնուլ: Այլ դուք աղօթիւք օգնական լերուք մեզ, և մեք յուսալով ի խաչելեալն Քրիստոս և յանձն առնեմք ի նա զանձինս մեր: Եւ գնամք առաջի այլազգեացն և խոստովանիմք ի մէջ նոցա՝ զՔրիստոս Աստուած և Որդի Աստուծոյ: Զի և նա խոստովանեցի զմեզ առաջի Հօր և հրեշտակաց սրբոց»:

Յայնժամ՝ ելեալ ի վանացն և միաբանքն ամենայն լային զհետ նոցա, և բազում ողբովք և արասուօր անդաչէին զԱստուած՝ օգնական լինել նոցա և տալ համբերութիւնս և մահն երկուքն՝ Ստեփաննոս և Պետրոս ի քաղաքն Խիզան և գնացեալ ի դուռն եկեղեցւոյն երկրպագեցին անդ և արասուօր աղօթս մատուցանէին առաջի Աստուծոյ և օրն էր ուրբաթ՝ ի 6 ժամու աւուրնս:

Յայնժամ՝ ելեալ գնացին ի մէջ քաղաքին, համարձակ և բարձրաձայն աղաղակէին և ասէին. «Քրիստոս Աստուած է ճշմարիտ, ըյս ի լուսոյ, և Աստուած յԱստուծոյ, ծնեալ ի սուրբ կուսէն Մարիամայ, խաչեալ և թաղեալ և յարուցեալ ի մեռելոց և համբարձեալ փառօր յերկինս, նստեալ ընդ աջմէ Հօր, և դարձեալ դալոց է ի դատել զերկիրս: Ով որ զնա Աստուած դաւանէ, զկեանսն յաւիտենականս ժառանգեսցէ, և որք ոչ դաւանեն՝ զամնջանսն յաւիտենականսն ժառանգեսցեն: Բայց դուք, սվանօրէնք, որդիք խաւարի և կորստեան, դուք և մարբեցուցիչ առաջնորդն ձեր, զսյս յայտնի գիտաօղիք՝ զի դուք սուտ էք և մոլորեալ և մեք հրաժարեալ և բեզար եմք յօրինաց ձերոց, զոր խաբեաց զմեզ սատանայ: Այժմ՝ դարձեալ հաւատամք բոլորով սրտիւ ի Քրիստոս Աստուածն մեր, զի նա է ստեղծօղ ամենայն արարածոց երկնի և երկրի, երևելեաց և աներևութից, տէր կենաց և մահու: Զոր և այսօր մեք զանձինս մեր ի մահ մատնեմք վասն սիրոյ նորա, զի արժանի լինիցիմք զնա տեսանել, զի ով որ զնա տեսանէ, ոչ է մեռեալ, այլ է միշտ կենդանի: Զի և ինքն Քրիստոս Աստուած մեր թէպէտ և խաչեցաւ և թաղեցաւ, այլ յարեաւ ի մեռելոց և է կենդանի յերկինս: Եւ զդաւանողս իւր կենդանացուցանէ՝ աստ յուսով և արդարութեամբ, և անդ հողւով և մարմնով և անձաւ փառօր: Իսկ մարբեալ և մոլորեցուցիչ առաջնորդն ձեր ինքն մեռեալ է մեղօք և մարմնով և հողւով ի յաւիտենից ամնջանսն կայ և հետեօղք նորա նման նմա լինելոց են. որպէս և Քրիստոսի հետեօղքն Աստուծոյն մերոյ՝ նման նորա»: և

Եւ դարձեալ ի քրիստոնեայն ասեն. «Լալի և եղկելի էար ի մէջ աշխարհի և ոչ գիտէար. այլ իբրև դարբեալ շրջէար ի մէջ մարդկան կուրացեալ մտօք և դործով անօրէնութեան. այլ այժմ՝ թափեցար ի մէնջ զարբեցութիւնն զայն որ զեղխութիւն էր և անմտութիւն: Եւ այսօր արբեալ սիրովն Քրիստոսի և մտացեալ զսէր աշխարհիս և զոր ի սմա, այլ և զմարմինս մեր, զի ինքն Քրիստոս սիրեաց զմեզ և սարգեւեաց զցանկալի օրս այս մեզ՝ որ է մեծ աւետիս հոգւոց մերոց: Զի այսօր ուրախութիւն է և ի յերկինս վասն մեր մոլորելոցս»:

Զոր յայնժամ դարձեալ ասեն քրիստոնէիցն. «Քնացէք ի մէնջ ի զատ, զի մի յորժամ զմեզ սպանցեն, զմազձ դառնութեան չարեաց իւրեանց ի ձեզ թափեցեն և ձեզ փնաս ածեն: Այլ դուք ազաչեցէք զԱստուած, զի տացէ մեզ կարողութիւն համբերել չարչարանաց»:

Ապա երկոքեանն իբրև ի միօջէ բերանոյ վարդապետան Ստեփաննոս և քահանայն Պետրոս ազաչէին զԱստուած և ասէին. «Ո՛ր Տէր Յիսուս խաչեալ թագաւոր, մի յիշեր զմեզս մեր զառաջինս: Այլ որպէս ընկալար կրկին զըջումն Պետրոսի, որ դառնապէս արտասուեաց, ընկալ և այժմ՝ զապաշխարութիւնս մեր որ զարիւնս հեղումք վասն Քո: Եւ որպէս խաչակցին քում աւազակին ի մեծի ուրբաթին բացեր զդուռն գրախտին, վասն զի խոստովանեցաւ զքեզ արքայ և Տէր, եգիտ հովիւն քաջ Որդին Աստուծոյ և արժանաւորեաց այսմ հանդիսի և նահատակութեան զմեզ: Այսօր լուանամք զպատմուծանս հոգւոց մերոց արեամբ մերով յառաջին յանցանացն, զի արժանի լիցիմք զՔրիստոս զգենուլ: Այսօր զարդարեմք զմարմինս մեր կարմրագոյն արեամբ մեր, հարանացուցանել փեսային երկնաւորի Քրիստոսի: Այսօր աւետիս է մեզ, զի չարչարակից եղար նահատակացն առաջին, մացուք ընդ նոսա ի յառագատ վերին: Այսօր ցնծութիւն և ուրախութիւն է մեզ, զի ազատիմք ի վշտաց աշխարհիս և մտանեմք ի խորանն երկնային: Այսօր առաւել խնդութիւն եղև մեզ քան զամե-

նայն ժամանակս կենաց մերոց, զոր ապրեցաք յերկրի, զի զճշմարիտ կեանքն Քրիստոս տեսանեմք: Բաց և մեզ յաւուր ուրբաթուս զգուռն սղորմութեան քո, որ չարչարակից բեղ լինիցիմք, զի և վառաց քոց հազորդս արասցես, վասն զի դաւանեմք զբեղ Տէր և Աստուած, ի յայտատենիս: Ո՛վ Տէր, դ՛ու լեր մեզ սլարիսսլ և ազաւէն և ընկալ զօգիս մեր ի խորանս երկնից: Զի ի բեղ յուսացաք և վասն անուան քո մեռանիմք»:

Յայնժամ՝ դառք քրիստոնէիցն վախեան յահէ անօրինայն, և բաղմութիւն այլազգեացն դիմեցին առ հասարակ ի վերայ նոցա, և առեալ կացուցին զնոսա ի մէջ իւրեանց բաղմութիւն զայլոց զերկուս դաւինսն՝ զՍտեփաննոս և զՊետրոս, որ հանդերձեալ էին զինքեանս պատարագ մատուցանել Աստուծոյ: Խօսել սկսան առ նոսա ազգ անօրինացն և ասեն. «Միթէ արբեմլ էք կամ խելագարեալ, որ այդպիսի բանս խօսիք և նախատէք զմեզ և զօրէնս մեր և զառաջնորդն և ձեր անձինդ մահ կամենայք»:

Յայնժամ՝ պատասխանեալ սուրբն ասեն. «Ո՛վ անրդգամք և անմիտք որդիք կորստեան և զաւակք սատանայի, դ՛ուք էք խելագար և արբեալ անօրէնութեամբ: Մեք այժմ թափեցաք ի մէնջ զարբեցութիւն մեղաց և իմաստնացաք ի խելագարութենէ: Եւ դարձեալ նոր զինի եմք արբեալ և սարխօշացեալ սիրով Յիսուսի Քրիստոսի Որդւոյն Աստուծոյ, զոր կորուսեալ էաք զսովորական գինին մեր զբաժակն անմահութեան և այսօր գտեալ արբար, էնց որ այլ ոչ լրջանամք: Եւ մինչև ցայսօր թէպէտ և կենդանի էաք մարմնով, այլ մեռեալ էաք հոգւով: Այլ այժմ թէպէտ և մեռանիմք մարմնով, այլ հոգւով և արդարութեամբ կենդանանամք ընդ կենդանւոյն Քրիստոսի Աստուծոյն մերոյ: Այլ դուք թէպէտ և մարմնով կենդանի երևիք, այլ աստ հոգւով էք մեռեալ և անդ հոգւով և մարմնով զգժօխքն յաւիտենից ժառանգէք և զթանձրամած խաւարն և զանքուն սրղն և զտարտարոսն և զլալ աչացն և զկրճտել ատամանցն: Եւ մեք ոչ երկնչիմք ի յահէ

ձերմէ, և ի սրոյ տանջանայն՝ զի էնց հալաւ էնք հագել ի հոգիս մեր՝ զսէրն Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ, որ ոչ ի սրոյ վախենամք և ոչ ի քարէ և ոչ ի հրոյ և ոչ ի մահուանէ: Այլ և զայս գիտասջիք զի Մաշային լաւ է մեր քան զօրէնքն ձեր և զխարերայ առաջնորդն, զի նա կորեաւ և զձեզ կօրոյս»:

Եւ առեալ զգօտիս իւրեանց ընկեցին առաջի նոցա և զհանդերձան հանեալ և ասեն. «Այս է օրէնքն ձեր սնտոի. առէք ի ձեզ, զի օրէնքդ ձեր այդ հանդերձիդ նման է, որ պիտի հնանայ և ապականի»:

Յայնժամ մեմեալ նոցա որպէս զարխնարբու գազան և գիմեցին ի վերայ Պետրոս քահանային բրով և հարեալ կոտորեցին զբազուկս նորա և ընկեցին ուշաթափ. և նա զօրացեալ շնորհօքն Աստուծոյ՝ ելեալ կանգնեցաւ ի վերայ սախց իւրոց և բարձրաձայն ասաց. «Ո՛վ վարդապետ, զի յապաղես, տես զի ահա Քրիստոս եկեալ կոչէ զմեզ»: Եւ վարդապետն ևս առաւել զօրացաւ ի պատասխանիսն: Եւ նոյն ժամայն սրով և փայտիւ զՊետրոս քահանայն նահատակեցին ի նոյն տեղին և ի վարդապետն խնայեցին, զի թերևս երկնչի և թուրանայ ի հաւատոցն: Իսկ վարդատիպ պատկեր վարդապետին պայծառացաւ որպէս զանուանակցին իւրոյ՝ Նախավկային և սկսու յանգիմանել զմոլորութիւն նոցա և զանօրէնութիւն, որպէս Նախավկայն զազգին Հրէից:

Յայնժամ եհար դատաւորն ապտակ ի գլուխ վարդապետին: Եւ վարդապետն ոյժ առեալ յԱստուծոյ և պնդեալ զսիրտն՝ եհար ուժգնակի ձեռամբն յերեսս գատաւորին: Իսկ բազմութիւն Արապնոյն գիմեցին ի վերայ կացնով և թրով, քարիւ և փայտիւ. անդ կատարեցին զնոսա զերկօսեանն, պատուական քահանայն զՍտեփաննոս և զՊետրոս, զնորաբողբօջ ծաղկունքն, զլուսավայլ աստղունքն, որ նոր լուսաւորեցին զեկեղեցիս Հայաստանեաց, զանշիջանելի ճրագունքն որ բարձրացան յաշտանակի ի մէջ բրիտոսնէից, զբաղբրահամ՝ աղբերակունս՝

որք կակզացուցին բղիմամբ արեան իւրեանց զկոր-
դացեալ և զչորացեալ միտս բազմաց և պաղարեբեցին
յաստուածպաշտութիւնս:

Ընդ որս և մի ոմն Ստեփաննոս անուն, որ և նա
տաճկացեալ էր, յորժամ լուաւ զնահատակութիւն ան-
ուանակցին իւրոյ՝ զՍտեփաննոս վարդապետին և զՊետրոս
քահանային, և նա հաստատեցաւ կրկին յառաջին հաւատն
իւր՝ ի քրիստոսնէութիւնն: Զոր կալեալ անօրինացն յետ
ինն առուր նահատակութեանն սոցա՝ յերկիրն Խորձայ՝
ի դեօղն որ կոչի Սորբ և շատ ողբեցին սիրով՝ ոչ դառ-
նալ ի տաճկութենէ և ոչ կարացին խախտել զնա ի հաւա-
տոցն Քրիստոսի, զցանկալի վկայն զՍտեփաննոս:

Ապա սկսան ի չարչարել և նա ասէ. «Ես քրիստոսեայ
եմ և զՔրիստոս Աստուած հաւատամ, զի նա է արարիչ
երկնի և երկրի: Եւ ես ի մահուանէ ոչ երկնչիմ, զի զկեն-
դանին Քրիստոս տեսանեմ»:

Եւ մայր նորա՝ քաջահաւատ և երկիւզած յԱստուծոյ՝
ի բաց եղեալ զկանացի տկարութիւնն, եկեալ դէմ որդ-
ւոյն և ասէր. «Միրելի և քաղցրիկ որդեակ իմ, սակաւ մի
համբերէ և հասանես անձառ փառայն և աստուածային
տեսոյն. ի յաշխարհս բարի անուն ժառանգես և յուրա-
ցութենէ ազատիս, ի մարտիրոսաց դասն խառնիս և յերկ-
նից արքայութիւնն մտանես»:

Այս բարեպաշտ կինս նման եղև նախնոյն Շամունէի,
կնոջն պատուական և աստուածասիրին, որ զեօթն որդիան
յորդորեաց ի չարչարանս, ոչ ելանել յօրինացն Մովսէսի:
Եւ մօրն Կիւրղի հայրապետին՝ Սրբուհւոյն Աննայի և ող-
ջախոհութեանց ծնօղին մեծին Գայիանեայ, որ զՀռիփսիմէ
խրատէր պինդ կենալ և ոչ լսել կամաց թագաւորին: Այլ
և մօրն Մելիտոնի, որ էր ի քառասնիցն: Նոյնպէս և հա-
ւատարիմ կինն մայրն Ստեփաննոսի խրատէր զորդին ան-
խախտելի մնալ ի քրիստոսնէութեան հաւատոցն:

Իսկ բազմութիւն այլազգեացն յորժամ տեսին թէ ոչ
կարացին դարձուցանել զնա ի հաւատոցն Քրիստոսի, յայն

ժամ՝ որպէս գաղան յարձակեցան ի վերայ Ստեփաննոսին
և նահատակեցին:

Եւ եկեալ քրիստոնէիցն բարձին զպատուական մար-
մինն հրաշագեղ և քաջ նահատակին նոր վկային Ստեփանն-
ոսոսի և եղին ի գերեզմանի՝ ի դեօղն Սորբ, ի փառս Քրիս-
տոսի Աստուծոյ մերոյ:

Իսկ զցանկալի վկայքն Քրիստոսի՝ զվարդապետն Ստե-
փաննոս և զբահանայն Պետրոս յորժամ նահատակեցին
ի Խիզան քաղաքին, առեալ անօրինացն զպատուական
մարմինս նոցա և հանեալ ի քաղաքէն ի դուրս առ ի յայ-
րել:

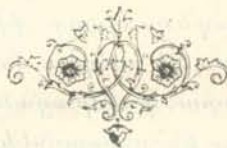
Եւ քրիստոնէայքն 15,000 դրամ՝ տաին կաշառ և ոչ
կարացին առնուլ զպատուական մարմինս նոցա:

Ապա ժողովեցին այլազգիքն շատ փայտ և վառեցին
հուր, և արկին զսուրբսն անդ, և այրեցաւ փայտն և շիջաւ
հուրն և ոչ այրեցան մարմինք նոցա: Յայնժամ հանին
ի հրոյն և մտնն մասն կտրատեցին և ընկեցին ի կրակն,
և ժողովեցին այլ փայտ և այրեցին: Իսկ մաքուր հողիք
նոցա վերացան յերկինս և խառնեցան ի դունդս հրեշ-
տակաց, անդ ուր ժողովք մարտիրոսացն են և խումբ նա-
հատակացն: Եւ բուրեաց հոտ անուշութեան նոցա յըրրոս
տիեզերաց, քանզի հոգևոր վարդ փթթեցան նոքա ի մէջ
Հայաստան աշխարհիս: Զի որպէս վարդն ի փշոց մէջ կար-
մրանայ, նոյնպէս և սորա կարմրացան ձեռամբ անօրինացն,
որք փուշք և խոցոտիչք են քրիստոնէից: Եւ որպէս վարդն ի
ցած տեղ բուսանի և ոչ ի բարձր ծառ, այսպէս և սուրբքս
Աստուծոյ և ցանկալի վկայքս խոնարհեցան ի չար-
չարանս և զմահ յանձն առին և ապա պայծառազոյն
երևեցան: Եւ որպէս գոյն վարդին սպիտակ լինի, կարմիր
և գեղին, այսպէս սորա կարմրացան մարմնով չարչարա-
նօր, այլ և վառեցան սիրովն Աստուծոյ և ազեղացեալ
դեղնեցան յոյժ վշտալից նահատակութեամբ, և սպիտա-
կացեալ պայծառացան հողիք նոցա անճառ լուսով և յան-
թառամ պտակացն: Եւ գարձեալ վարդն թէպէտ և ի տե-

դացն պակասի, հոտն ի տեղն կու մնայ, այսպէս և սուրբքս
թէպէտ և մարմնով ի մէնջ բաժանեցան, այլ հոտ չնորհաց
և քաջութեան սոցա ելից զՀայաստան աշխարհս: Եւ որ-
պէս վարդն մաղճուն և շարպաթ լինի հիւանդաց, այսպէս
և նահատակութեամբ հեղումն արեան սոցա դեղ և բժշկու-
թիւն է մեզ տօնողացս զօր յիշատակի սոցա ի վառս
Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ:

Կատարեցան քաջ նահատակքն Քրիստոսի՝ վարդա-
պետն Ստեփաննոս և քահանայն Պետրոս՝ ի թուականիս
Հայոց Պ և ՀԳ, յունիս ամսոյ 2, յաւուր համբարձմանն
ուրբաթու, զի կատարումն սոցա եղև աստ: Եւ մեք գրե-
ցաք յահեկի ի 4, յաղագս լսելոյ քրիստոնէից:

Արդ՝ որք կարգայք յիշեցէք յազօթս ձեր զԱռաքել
վարդապետս՝ զյարմարող ճառիս և զճնօղսն իմ:

ԹՈՎՄԸ Ի ՊՈՒՏԼԻԿՎԱՆԵՑ

† 1423 Վիեննա 1425 (?)

Ել յառաջ քան զայս (=յառաջ քան զնահասակութիւնն Ղազարայ վարդապետի Բաղիշու) երկից և չորից ամաց վարդապետ մի Թովմա անուն՝ աշակերտ Սիմէոնի վարդապետին Ռչտունեաց, գիտակ Մանր ուսմանց, սիրող սրբութեան և արթից՝ ի սուրբ ուխտէն Պուտլիկ վանաց, նետիւ հարեալ սպանին:

ԳՐԻԳՐԻ ԽԼԸԹԵՅԻ

† ՊԶԳ = 1425

յս երջանիկ և երանելի, աստուածա-
 հաճոյ և աստուածապարիտի, երա-
 նաչնորհ քարոզս կենաց և կենդանի
 նահատակս՝ սուրբ վարդապետս
 Գրիգորիոս, էր անեալ և վարժեալ
 ի դորժ քահանայութեան առ սուրբ
 ճգնաւորի միոյ Վարդան կոչեցեալ՝
 որ հնգեաստան աօ՛ր յանապատի էր
 ընակեալ առ մեծ վարժապետն Տիրատուր։ Եւ յետոյ
 եկեալ էր ընակել ի հռչակաւոր ուխտն սրբոյն Ստեփան-
 նոսի՝ Յիսկնաւանք կոչեցեալ՝ յերկիրն Արժկոյ քաղաքին։
 Առ որ զնացեալ երջանիկս Գրիգոր և ցանկացեալ առա-
 քինասէր վարուց նորա և առ նմա կեցեալ ամս վեց և
 սպասաւորեալ նմա և օրհնութիւն ի նմանէ ընկալեալ իբրև
 զօրհնութիւն Աստուծոյ։ Եւ էջ հանդետու ի վերայ նորա

Հողին Սուրբ, Հողին Հեղութեան և խոնարհութեան, մինչ զի լուսաւորէր զամենայն բնակիչս գաւառին իմաստութեամբ և ուամամբ՝ իբրև զկատարեալ վարդապետ: Եւ հարկեալ յուսումնասէր եղբարց երթալ առ մեծ վարդապետն Յոհաննէս Որոտնեցի՝ մականունն Կախիլ՝ կախեալ ի սէրն Յիսուսի, և ութն ամ վարժեալ և սիրեցեալ ի նմանէ՝ ուսումնակից իւր ունելով զհամանունն Գրիգոր և զերկրորդ լուսաւորիչն Հայոց սուրբ առաքելոյն Ստաթէոսի:

Եւ յետ մահուան մեծին Յոհաննու Որոտնեցւոյն և աւերման վերին աշխարհին ի չար բռնաւորէն Թամուր կոչեցեալ, եկն գարձեալ ի բնիկ գաւառն իւր՝ առ մեծ վարժապետն Սարգիս՝ յերկիրն Քաջբերունեաց՝ ի հռչակաւոր և յաստուածաբնակ ուխտն Աստուածածնի՝ որ Սուրարավանք վերակոչի: Եւ անգ վարժեալ և բազում՝ աշխատութեամբ գեղերեալ՝ բնկերակից իւր ունելով զմեծ ճշնաւոր վարդապետն Վարդան Հոգեաց Վանայն, որ յետոյ յաջորդեաց զաթոս վարդապետութեան երանելոյն Սարգսի:

Եւ տանն ամ՝ առ նմա յամեալ՝ բնկալեալ ի նմանէ զաստիճան վարդապետութեան և լուսաւորէր առհասարակ զամենեւեան իմաստութեամբ և բնթերցմամբ, գրելով և կարգալով, գանձով և տաղով, մինչ զի ոչ երևէր թէ երկրաւոր էր ատեանն, այլ զերկնայնոցն նմանութիւն յինքեան ունէր: Եւ առեալ հրաման ի վարժապետէն իւրմէ գաս ասել և աշակերտ ժողովել, և նա եկեալ բնակեցաւ յերկիրն Բզնունեաց՝ ի քաղաքն Արձկէ, ի սուրբ ուխտն Ստեփաննոսի նախավկային, ի վանսն Յիպնայ, յառաջին տեղին իւր:

Եւ ժողովեցան առ նա բազումք ի կրօնաւորաց և յուսումնասէր եղբարց, և մխիթարէր զնոսա անճառելի և անպատմելի մխիթարութեամբ, Աստուածաշունչ գրոց զխտութեամբ և հնոց և նորոց իմաստութեամբ, յորդորելով զամենեւեան ի ճշմարիտ հաւատս ուղղափառութեան և ի գործս առաքինութեան: Այլ և զյիմարս իմաստնա-

ցուցանէր, զտգէտս ի գիտութիւն Տեառն կուէր, զգերիս ազատէր, զմերկս զգեցուցանէր, զհիւանդս հոգւով և մարմնով սփոփէր, զսղաւորս մխիթարէր, զաղքատս կերակրէր, և անհանգիստ տընութեամբ ի գիշերի և ի ատընջեան ձեռօք իւրովը վաստակէր ի գիրս գրչութեան, և ի տնանկա կարկառէր և ամենեցուն բաղձալի լինէր՝ Աստուծոյ, հրեշտակաց և մարդկան, հաւատացելոց և անհաւատից, մինչ զի երանի տային տեսողքն ի յայլազգեաց ազգիս մեր Հայոց՝ որ այնպիսի առաջնորդ ունին։

Այլ և երկրորդ Ակայասէր անուանեցաւ ի վերջին ժամանակիս և յեալին գարունս, զի ժողովեաց գիրս բազումս ի մերոց և յօտարաց, զհնացեալս և զեղծեալս, և զծածուկ և զանյայտ պատմութիւնս ամենայն սրբոց ի խաւարէ ի լոյս ածեալ և արար զգիրս Յայսմաուորաց։

Այլ և ժողովեալ զյառաջասացեալ գանձերսն յառաջին վարդապետացն՝ զոր անընդունակ և անպէտս անկեալ կայր, և սրբագրեալ ճարտարաբանեաց և արար զգիրս Գանձարանին, տաղով և մեղեդով, յուրախութիւն և ի ցընծութիւն մանկանց եկեղեցւոյ, և այնպիսի անուշաձայն եղանակաւ պայծառացոյց զգրունս սուրբ եկեղեցեաց, մինչ զի լուսեղէն զուարթնոցն պարակցութիւն ի յերկրի երեւիւր, և զի ոչ էր եղեալ այնպիսի ուրախութիւն հոգևոր եկեղեցեացս հայաստանեայց յաւուրս մերոց իշխանացն և թագաւորացն։ Եւ զամենայն խորին և զանհասկանալի բանս քերթեալ եհան ի միջոյ, և պարզ և յստակ գրեաց զպատմութիւնս սրբոց, և զամենայն աստուածաշունչ գրեանս զթարգմանեալսն ի սրբոց թարգմանչացն կրկին յղկեաց և եբաց զմիտս գրոց սրբոց, առ ի հասկանալ ամենայն ումեք։ Եւ այնպէս փոյթ էր ի գրչութիւնն, մինչ զի ի գիշերի և ի ատընջեան անխափան էր ձեռն նորս ի գրելոյ, և անչափ և անհամար գրեանս գրեաց և բաշխեաց ի գրունս եկեղեցեաց, և զորս վաճառէր, առեալ զգինսն բաշխէր աղքատաց և կարօտելոց։ Զմերկսն զգեցուցանէր, սրբոց և այրեաց խնամ ածէր, զգերիսն ազա-

տէր և գտնանկան լցուցանէր։ Եւ այնպէս էր ստիտութիւն նորա՝ որ համարով ոչ տայր զսղորմութիւնս, այլ զոր ինչ առ ինքն ժողովէր՝ ի մի տեղ լնայր, և յորժամ ազքատի հանդիպէր՝ առանց համարի ի միատեղով ի նա տայր։ Եւ այնպէս բուսաւորեաց զվերին և զներքին կողմանս գրեւով և կարգելով, և սղորմութեան օրինակ լինելով։

Եւ հասեալ ի բարիոք ծերութիւն՝ աւելի քան զեթեանասուն ամ, կամեցաւ դնայ ի սուրբ քաղաքն Երուսաղէմ, վարդապետօք և աշակերտօք, մխիթարել զհոգևոր և զմարմնաւոր ազքատն՝ որ անդ կային՝ արօք և իմաստութեամբ։ Եւ երկու ամ յամեալ յերուսաղէմ, և ապա անտի եկեալ ուրախութեամբ և ցնծութեամբ ի ընիկ դաւառն իւր՝ զամենեւեան ուրախ առնէր։

Եւ ի վերայ այսր ամենայնի սուրբ վարուցն առարինութեան, ցանկայր մարտիրոսութեան հասանել և վկայից պատկացն ժամանել։ Եւ որ զկամս երկիւզածաց իւրոց առնէ և աղօթից նոցա լսէ, կատարեաց զինգրուածս նորա։ Զի մինչդեռ յուրախութեան և ի խաղաղութեան վայելէար և ի քաղցրութեայ վարդապետութեան նորա պարէարք, ահա յանկարծակի եկն եհաս մրրիկ թշուառութեան ի նենդաժեա և յանհաւատ ազգէն Մարաց, զի հասին սուսերօք և տիգօք ի վերայ Արժկէ քաղաքին և զբազումս սպանին։ Եւ այլ ի նոցանէ երթեալ գաղտագողի յատուածաբնակ ուխտն Յիսկայ, կամէին զընակեալ սուրբ եղբարսն ի նմա սրոյ հարակ տալ։ Եւ նոցա դիտացեալ փախստական եզեն ի տեղւոյն։

Իսկ զերջանիկ և զերանելի այրն Աստուծոյ զմեծն Գրիգորիոս վարդապետն ոչ կարացին հանել ի վանայն քանդի ասէր. «Աստ կեցից և աստ մեռայց, զի թէ ի նոցանէ մեռանիցիմ, հաւատամ ի Տէր իմ Յիսուս Քրիստոս, զի ընդ վկայիցն Աստուծոյ անասական և անթառամ ժառանգութեանն արժանաւոր դտայց։»

Եւ մինչնա յայսպիսի խորհրդեան էր, հասին ի վերայ նորա բազմութիւնք անօրինայն՝ ծարաւիք արեան իրբև զշուն կա-

տաղի և իբրև զգազան ազտեղիւ՛մբունեցին զնա իբրև զոչխար անմուռնչ և ասեն եթէ «Ռո՛ւ ես որ Իսայուն Աստուած ասեա՛» Եւ նա ասէ. «Այն, ես եմ որ Իսայուն Աստուած ասեմ, զի ճշմարիտ Աստուած է» Եւ ապա որպէս ոչխար զենին և հեղին զարիւն նորա՝ իբրև զգառլին անմեղիւ Եւ նա ազօթիւք կարգայր առ Աստուած, ասելով. «Տէր Յիսուս, բնկա՛լ զհոգի իմ՝ բնդ անմեղ վկայիցն քոյ և խառնեան զմահս իմ՝ բնդ երանելի սրբոցն զհոգից» Եւ օրհնութեամբ և ճշմարիտ դաւանութեամբ աւանդեաց զհոգին իւր ի փառս Հօր և Որդւոյ և Հոգւոյն Սրբոյ:

Իսկ յետոյ եկեալ հրեզէն լեզուն Յակոբ ճգնաւոր վարդապետն Ղրիմեցին աշակերտօք իւրովք և ազգականօք և բազում ժողովրդօք, և արարին կոծ մեծ ի վերայնորա և եղին սաղմոսիւք և օրհնութեամբ ի տապանի ի փոքր բլրին, որ է հանդէս վանացն յարեմատեան կուսէն:

Այլ վնյ և եղուկ է մեզ՝ հոգևոր սրբիք հօրն մերոյ խրատեալք, եկայք ի միասին սղբասցուք զհօրն զփառանգ: Ո՛չ թէ հեռացաւ նա ի դառն ծովու աշխարհիս, այլ զի մեք հեռացաք ի նորա քաղցր և վայելուչ անսութեանցն, մերժեցաք ի քրիստոսանման խոնարհութեանցն, ծարաւ գտաք յանուշահամ բաժակէ գեղեցիկ վարդապետութեանցն, քաղցեալ եղաք ի հոգևոր գիտութեանցն, օտարացաք յատուածանման և ի քրիստոսատեսակ առաքինութեանցն, և խաւար տարածեցաւ ի վերայ հոյսատանեաց, զի սուգ անմխիթար մեզ պատահեաց, ձայն հոգևոր երգոց պակասեաց ի դրանէ սուրբ տաճարաց, եկեղեցիք անչքեղացան և մանկունքն ցրուեցան: Բայց գոհութիւն տացուք Աստուծոյ հօրն երկնաւորի՛ զի այսօր ուրախութիւն է երկնաւորաց և երկրաւորաց, զի հայրն մեր հոգևոր ժամանեաց Հօրն գթութեան, որդիացեալն Աստուծոյ ետես զՈրդին Միածին յաթու փառաց, բնակարանն Հոգւոյն սրբոյ եհաս Հոգւոյն պարգեաց, հրեշտակացեալն ի մարմնի խառնեցաւ ի դասս հրեշտակաց, աստուածաբանն միաւորեցաւ բնդ աստուածաբանիցն պարակցութեանց, քահա-

նայն սուրբ քահանայագործեաց ընդ քսան ու չորս երկր-
յանցն, ածնասէրն և մարտիրոսասէրն շարադրեցաւ ընդ
մարտիրոսացն բազմութեանց, վարդապետն ճշմարտութեան՝
հիմնադիր ուսման ընդ երամս վարդապետաց, վկայն սուրբ՝
ընդ վկայիցն զնոցից՝ զՔրիստոս Աստուած և Տէր դաւա-
նեաց. ներկեալն արեամբ՝ ընդ արիւնաներկ սրբազանիցն,
և կենդանի նահատակն՝ ընդ նահատակն, ճգնասէրն ընդ
ճգնազգեացն, կուսանն առ կուսանն վերացաւ. և թա-
ղաւորեալն ի վերայ անտից մեզաց՝ ի յերկիրն թագաւո-
րեաց, և Տէր Յիսուս բազմութեամբ հրեշտակաց ընդ առաջ
ընթացաւ նմա. ձայն ետ ընդերալիան թէ՛ ձկնիւ, ծառա-
բարի և հաւատարիմ, եկ մուտ յուրախութիւն իմ՝ որ ոչ
տրամեացիս, բազմեցուցանեմ ի սեղան հօր իմոյ և զգե-
ցուցանեմ քեզ զգեստ փառաց՝ որ ոչ մաշի, ազուցանեմ
քեզ պատմութեան՝ որ ոչ աղտեղանայ, մեծանեմ յաւա-
գաստն իմ՝ որ ոչ լուծանի, ուրախ արարից զքեզ ի պար-
զես իմ՝ որ ոչ ազքատանայ. թագաւորեցուցից զքեզ ի
վերայ տասն քաղաքաց, փոխանակ տասն քանքարացն, որ
ոչ ծրարեցեր ի վարչամակս ծուլութեան, օրհնեցից զքեզ
ի կեանս անվախճանս, և ուրախ լեր ի տեսութիւնս իմ
անդրաւ յաւիտեանս. քաջ մշակ իմ և արթուն անուն
նահատակ Գրիգորիոս մեծ վկայ և հրամանակատար իմ
ծառայ, լեր առ իս բարեխօս և միջնորդ հաշտութեան
ամենայն ազգաց, որ կան ի յերկրի ի մէջ ամենայն վըշ-
տաց, և անդառնալի լիցին ամենայն խնդրուածք քո ա-
ռաջի ամենայն դասուց հրեզլինաց, այս քեզ յինէն պար-
զեք խոստմանց ի փառս Հօր և Հօղւոյն իմոյ՝ յաւիտեանս
յաւիտենից, ամէն»

Կատարեցաւ նահատակութեամբ մեծ վարդապետն
Գրիգորիոս՝ ի Պէրթ թուականիս հայոց, ի մայիս ամսոյ ինն՝
յաւուր կիրակէի մեծի պենտէկոստէին գալստեան Հօղւոյն
Աստուծոյ, ի փառս Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ։ Արոյ յիշա-
տակն օրհնութեամբ եզիցի և ազօթք նորա ի վերայ ամենայն
աշխարհի, և մազթանօք նորա Տէր մեզ ողորմեսցի՝ խնդրո-

դացս բանիցս այս՝ երկու Կարապետի ի Թումայ հռետորէ,
որ և գայսչափ գլծս շարագրեաց, որ և նորին յիշատակն
օրհնութեամբ եղիցի։ Այս գրեցաւ ի Բաղէշ քաղաքի ի
վանքս Գոմայ սուրբ Աստուածածնի և սուրբ Գէորգեայ
գօրաւարի, որք հանգիպիք սմա՝ յիշեսլիք ի մարբրափայլ
յաղօթս ձեր։

Եղեքերգութիւն ի մահն աննատուկութեան
՝ճերենց Գրիգոր վարդապետի Խլաթեցոյ։

Գորովագութ ձայն կականի,
Աղաղակեմ՝ արտասուալի.
Շարժեմ ի կոծս զազգս Արամի,
Ձաքանապետն Հայկայ տահմի։

Քարունք համայն որ յաշխարհի,
Լացէք զՀայոցս եկեղեցի.
Որ մերկացաւ յանկարծակի,
Զլոյսն սլայծաւ յաշտանակի։

Ինձ վայ եղուկ տխմար գրչի,
Յակոբ անուն գրող բանի,
Հոգւոյ ծնունդ հօրն մեծի,
Քաջ բարունւոյն իմ Գրիգորի։

Գանձ մերկացայ ես եղկելի,
Որ արտասուաց եմ արժանի.
Զբարունապետն իմ բաղձալի,
Որ և Գրիգոր անուն կոչի։

Ոչ հանդուրժեմ այսմ աղաի,
Այլ յօժարիմ կոծ սխրալի.
Քանզի տեսի զհայրն բարի,
Ներկեալ արեամբ այսօր յերկրի։

Բարազ հողիս մեզօք ի լի,
Զունիմ իմաստ բանականի,
Զինչ ասիցեմ ես արժանի,
Մեծ բաբունւոյն իմ Գրիգորի:

Վարդապետաց էր ցանկալի,
Խրատիչ, քանոն ամենայնի,
Վարդ անթառամ յեկեղեցի,
Հոտով լցեալ զտունս Արամի:

Արթուն անուն այն ըզձալի,
Գրիգորիտոն երանելի,
Արեգական նման յերկրի,
Լուսաւորէր զեկեղեցի:

Բամից Հայոց որ յաշխարհի,
Լուսաւորիչ էր նա յայտնի,
Մեղուցելոց մարդկան ազգի,
Մաքրիչ մեղաց ամենայնի:

Ղրախտ բազմազան պտղովք ի լի,
Անուշահամ անծախելի,
Սուրբ վարդապետն հոգելի,
Գրիգորիտոն որդին Յերի:

Անձամբ առնէր զգործս բարի,
Նման Փրկչին Տեառն Յիսուսի,
Եւ քարոզէր ամենայնի,
Խափանեցաւ այսօր յերկրի:

Պատուէր զվկայան Գրիստոսի,
Եւ յօրինէր ճառս ցանկալի,
Վկայասէրն բազձալի,
Անուանակից նախնոյն մեծի:

Եհաս անանցն պսակի,
Որուն ցանկայր տենչմամբ սրտի,
Բաբունապետն հրաշալի,
Սպանեալ ձեռամբն անօրինի:

Տանս Հայոց գերեալ ազգի,
Էած կսկիծ անբուժելի,
Ամենագով Հայրն բարի,
Գրիգորիոսն Բղնունի:

Ի նեղութեան ժամանակի,
Էր օգնական ամենայնի,
Միշտ կերակրող էր ազքատի,
Զգեցուցանող մարմնոյ մերկի:

Նման նախնոյն այն ներսեսի,
Եղբօրն մեծի տէր Գրիգորի,
Նոր զարգարեաց զեկեղեցի,
Գանձ և տաղիւ բաղմագունի:

Յոյժ քաղցրախօս էր ազքատի,
Հեզ և խոնարհ յամենայնի,
Ոչ էր սիրող նա արծաթի,
Ունէր զպատուէրն Քրիստոսի:

Արթուն հսկող անձանձրալի,
Հանգոյն Մաշտոց Մեսրոպի,
Եւ Գրիգորին Լուսաւորչի,
• • • • •

Ռեաին բաշխէր մարդկան ազգի,
Զբանս դրոց պատուիրանի,
Մտտամբ իւրով անխոնջելի,
Դպիր վերին Տեառն արքայի:

Այսօր եթող զմեզ որք յերկրի,
Ամենագութ Հայրն բարի,
Հաւասարեալ երկնից զնդի,
Ժառանգ անանցն պսակի:

Քուրձ զգեցիր, եկեղեցի,
Այրի եղեր յանկարծակի,
Փեսայն բարձաւ քօ ի միջի՝
Յառազաստէ քում խորանի:

Եկեալ հասին վազվազակի
Ազգն Մարաց, որ Գիւրտ կոչի,
Սպանին զհայրն ցանկալի,
Ի Յիսկնավանքն երևելի:

Լուսոյ ծնունդք աւազանի,
Դառն ողբացէք զանցս աղէտի,
Խաւարեցաւ լոյսն արփենի,
Ձահն շիջաւ Նոր Սիոնի:

Եհաս ինձ սուգ անբուժելի,
Լալով կոչեմ անլուելի.
Ձի խրատատուն իմ ըղձալի՝
Այսօր թողեալ զիս ամայի:

Նոր ձայն երգեմ ի յատենի,
Ներբողական ի չափ տաղի.
Առ քեզ խօսիմ, հայր բաբունի,
Միթէ հոգիս մխիթարի:

Ո՛վ ցանկալիդ ամենայնի,
Բարունապետ Հայոց ազգի,
Մտօք մաքուր, պայծառ հոգի,
Մարմնովդ կոյս և առաքինի:

Բոտեալ սիրովն Քրիստոսի,
Հովիւդ քաջ նորին հօտի,
Վանիչ դայլուն իմանալի,
Եւ արածօղ ի դալարի:

Իմաստութիւն. Հօրն յերկնի
Ձքեզ զարդարեաց իւրն տեղի.
Յորս և հոգւով Հայրն հանգչի,
Երրորդութիւնն անտրոհելի:

Նաւ ի ծովու այսմ աշխարհի,
Ուռկան մեծին այն որսորդի,
Որ որսացեր զծնունդս ախտի,
Հաներ իջևանս որ մահ չունի:

Աղբիւր ջրոյն այն կենդանի,
Բղխեալ հոգւոյն Քրիստոսի,
Որ ծարաւեալ մարդկան ազգի
Միշտ արբուցեր անսպառելի:

Ենորհազարդ տանն Յիսուսի
Դու գանձապետ իմաստիւք լի,
Միշտ բաշխէիր յեկեղեցի
Ձգանձ հին և նոր Կտակարանի:

Ամենիմաստ գլուխ բարի,
Խոնարհեցար ի տապանի,
Ակն պայծառ առատալի,
Ծածկեալ հոգով այսօր յերկրի:

Կարօտելոցն աղաղակի,
Ունկդ որ լսօղ էր ամենի՝
Խափանեցաւ յանկարծակի,
Թողեր մեզ սուգ անբուժելի:

Եւ երգարանդ հոգւոյն մեծի,
Որ միշտ հնչէր յեկեղեցի,
Խոցեալ սրով անօրինի,
Որ խօսակից էր աղբատի:

Բամից որբոց և տնանկի,
Աջդ որ շնորհէր տուրս ամէնի,
Կապեալ եղաւ իսկ ի շիրմի,
Որ միշտ կրէր զբանս տէրունի:

Տարակուսիմ յամենայնի,
Քանզի չունիմ իմաստ բանի,
Ձքեզ ներբողել ըստ արժանի,
Երախտաւոր հայր հոգելի:

Էին տացուք փառք ի յերկրի,
Հօր և Հոգւոյն ընդ Միածնի,
Որ գասակցեաց հրաբուն սեռի,
Այսօր զքեզ Տէր ըտբունի:

40.

ՅԵԿՈՐ ՈՎՍԸՆՆԵՑԻ

† 1427—1428

Եւ յետ այսորիկ (—) յետ նահասակութեան Գրիգորի
Խլաքեցոյ) յետ երկու ամի նոյն Գուրգն յազգէն Մարաց
ի Բաղիշու գնաց յերկիրն Ռշտունեաց, և զերջանիկ և զսօ-
նասէր աղօթարար վարդապետն Յակոբ Ովսաննացի ի
յՄնծղնապատի ուխտէն նահատակեալ՝ եղին զնա մերձ
գերեզմանին Գրիգորի նարեկայ վանից։

41.

ՂԱԶԱՐ ՂԱՐԳԱՊԵՏ ԲԱԳԻՅՈՒ

† 1427—1428

Եւ ի նոյն ամի (=յամի նահասակութեան Յակոբայ Ովսաննացոյ) վարդապետն Բաղիշու Ղազար յոյժ հռչակաւոր և բանիրուն, աղօթարար և ճգնաւոր վախեալ ի յանօրինաց և զնաց ի լեառն Սասնոյ: Եւ դտեալ զնա անօրէն ազգին Մարաց՝ ասեն՝ «Բու ասես թէ՛ Քրիստոս Աստուած է»: Եւ նա ասէ՝ «Ես ասեմ՝ և ուսուցանեմ. և այն որ ոչ ասէ և ուսուցանէ, զնայ ի կորուստն յաւիտեանական»: Եւ նորա հարեալ սրով սպանին զնա. և եհաս ժարտիրոսական պսակաց:

42.

ՅՈՒՆԱՆԵՍ ՄԱՆՈՒԿ ԽԼԵԹԵՅԻ.

† 1438 ՎԵՐ. 22, շր.

ատուական և պանծալի վկայս այս Յո-
հաննէս էր ի Բղնունեաց գաւառէն
ի Խլաթ քաղաքէ, բարեպաշտ և աս-
տուածասէր ճնօղաց զաւակ, ի ՊԶԶ
Թուականութեանս մերում, սնեալ
և վարժեալ ի յարուեստս երաժշ-
տական գուսանական երգոց, մինչ
զի զարմանալի էր տեսողացն և
լսողաց՝ հաւատացելոց և անհաւատիցն։ Եւ սիրեցեալ եղև
յաչս ամիրապետէն Սևգին կոչեցեալ։ Եւ հանապազ կայր
առաջի նորա ի գինարբունս և յամենայն տեղիս։

Էր և ի նոյն քաղաքին կին մի զաւակ և երգիչ։ Եւ յոր-
ժամ գային առաջի նորա առ ի յերգել զարուեստս ու-

նայնութեան անպիտան և վնասակար գործոյն՝ յաղթեալ լինէր պիղծն այն առաջի ամենայն հրապարակինս։ Եւ յորժամ զՔրիստոսէ ճառէր և զամենասուրբ Երրորդութիւնն օրհնաբանէր, և զերգս հրեշտակացն զՓառս ի բարձունսն ի ձայն և ի յերգս արուեստին խառնեալ՝ համարձակ վստահութեամբ առաջի ամենեցուն երգէր։

Իսկ բանսարկուն սատանայ, որ ի սկզբանէ մարդասպանն է և ուսուցիչ չարին՝ արկեալ նախանձ և ատելութիւն ի սիրտ օձաբարու և նենգժոտ ազգին Մարայ՝ չարախօսեն զնա առ որդի ամիրային, զի գաղտաբար կորուսցէ զնա։

Յաւուր միում՝ կոչեալ զնա առ ինքն ի Կլայն՝ և հարցանէր նենգութեամբ։ Ասէ. «Դու լեալ ես երբեմն մեղօք ընդ Տաճիկ զաւալին։ Օրէնքն մեր ուսուցանեն մեզ այնպիսոյն յօրէնքն մեր գալ և զօրէնքն մեր կատարել կամ մեռանիլ»։ Իսկ ծառայն Քրիստոսի համարձակութեամբ ետ պատասխանի և ասէ. «Քաւ և մի լիցի, որդի ամիրայի. այն գործ ձեր է և առաջնորդին ձերոյ։ Իսկ ես ծառայ Քրիստոսի եմ. Քրիստոսն մեր սուրբ է և զսուրբսն սիրէ։ Ոչ է պարտ ծառայիցն Քրիստոսի ի պիղծս մերձենալ, այլ օրինօքն Քրիստոսի կեալ՝ մինչ զի զօրհնութեան պսակն առնուլ քահանայիւք ի դուռն եկեղեցեաց մերոց»։

Յայնժամ՝ բարկութեամբ լցեալ անօրինին և իբրև զհուր վառեալ ասէ. «Լեր դու յօրէնս մեր. ապա թէ ոչ՝ ի սոյն ժամու դառն և չարաչար մահուամբ կորուսանեմ՝ զքեզ»։ Եւ նոյն ժամայն հրամայեաց չորս արանց ի բերդէն ի վայր արկանել զնա և մեռանել։ Եւ ոչ կարացին անօրէնքն յաղթել նմա, զի աներևոյթ օգնութիւնն Աստուծոյ յաղթեաց նոցա։ Եւ նոքա բրածեծ արարեալ զնա դառն և խիստ դանիւք և կապեալ ոտիւք և ձեռօք՝ եղին ի բանտի, և զգիշերն ողորելով և պատիւ խոստանալով՝ տկարացուցին զնա։ Եւ նա խաբեաց զնոսա և ասէ. «Թող այդպէս եղիցի», զի մի կորուսանիցին զնա ի գիշերի։

Եւ այդուցն յորժամ լուսացաւ՝ հանեալ տարան առ ամիրայն, և բռնութեամբ եղեալ ի ձիով՝ շուրջ ածին

ի քաղաքին և ուրախութեամբ տօն մեծ կատարէին:

Իսկ ողորմելի մանուկն Ի ամեայ գոլով ի տիս հասակի, ի նոյն օրն զլջացեալ՝ փոշիմանեցաւ և կամէր մեռանիլ վասն անուանն Քրիստոսի: Յզեաց առ քահանայս զօմն քրիստոնեայ թէ «Տուք ինձ զմարմին և զարիւն որդւոյն Աստուծոյ Յիսուսի Քրիստոսի, զի այսօր և վաղիւն մեռանիմ վասն անուան Նորա»: Եւ նոցա անփոյթ արարեալ, յոյժ անարգելով՝ անհաւատ և ուրացող կոչելով զնա, այլ նա հալիւր և մաշէր յանձն իւր, լալով և ողբալով՝ ամօթղածութեամբ և երկիւղիւ, գօտելոյժ և միաձորձ ի շուրջ դայր ի քաղաքին, վայ և եղուկ կարգայր անձին իւրոյ. «Լայ քեզ ուրացող Յօհաննէս, զքահանայսն տրտմեցուցեր և զձնօղսն քո ի սուք սգաւորութեան նստուցեր, զսիրելի եղբարսն քո և զլնկերսն դառնացուցեր, և Քրիստոսի Աստուծոյն քոյ զինչ տայցես պատասխանի յաւուրն դատաստանի, որ ասաց ի սուրբ Աւետարանին թէ «Որ ուրացի զիս առաջի մարդկան՝ ուրացայց և ես զնա առաջի Հօր իմոյ, որ յերկինս է»: Այլ և զինչ տացես պատասխանի լալի և ողորմելի ծնօղացն քոց և քահանայից և սղահապան հրեշտակացն քոց, որ զիս օրինօքն Քրիստոսի անուցին, և ես զօրէնքն Քրիստոսի անարգեցի: Աւանդ և վայ զիս՝ Աստուծոյ եմ ես ծառայ և ստեղծուած և եղէ աստուածուրաց. մոռացայ զԱւետարանն սուրբ որ ծնաւ զիս որդի Աստուծոյ, առ ոտն կոխեցի զաստուածարեալ մարմինն և արիւն որդւոյն Աստուծոյ, որ սրբեացն զիս, թշնամանեցի զԱստուած Հոգին որ ընակեացն յիս: Լնւր երկին և որ ի քեզ զօրութիւնք դասք հրեշտակաց, հօգիք արդարոց և լուսաւորք: Ունին զիր երկիր և որ ի քեզ կենդանիք և բոյսք դալարիք: Եկայք ողբասցուք զանձն իմ՝ եղկելի, քանզի ոչ փոքր ինչ է կորուստ, այլ մեծ և սարսափելի վասն զի զպատկերն Աստուծոյ անարգեցի, զհոգիս իմ՝ կորուսի, և յետ հոգւոյս իմ՝ կորստեան՝ զՍրարիչն իմ՝ Աստուած ի բաց թողի: Վայ է ինձ և աւուրն իմ՝ ծննդեան, վայ է ինձ յաւուրն դատաստանի»:

Եւ զայս ասացեալ զամենայն քաղաքացիքն յողբ շար-
ժէր: Եւ վաճառեաց զամենայն ինչս իւր աղքատաց և կա-
րօտելոց, և երթեալ առաջի սուրբ եկեղեցւոյն՝ դաւանեաց
զամենասուրբ Երրորդութիւնն և զմի Աստուածութիւնն
և զսուրբ մարգեղութիւնն Քրիստոսի, և մեղայ ետ առաջի
քահանայիցն, զամենայն մեղս իւր լալով և ողբալով: Եւ
եցոյց զգերեզմանն իւր առաջի սուրբ սեղանոյն և ասէ.
«Աստ թաղեցէք զիս»: Եւ յանձն արար զինքն Աստուծոյ
և սուրբ եկեղեցոյն և սլատրաստեաց զինքն ամենայն
սրբութեամբ: Եւ հասեալ ի պահքն առաջաւորքն՝ անսուա-
ղութեամբ անցուցանէր զաւուրսն և:

Եւ եկեալ արք երկու գլխաւորք օրինացն և ասեն
ցնա. «Ե՛կ զնասցուք յաղօթանոցն մեր և կերիցուք. ասպ թէ
նչ՝ և վաղիւն կորուսանեմք զքեզ»:

Եւ նա ասէ. «Խտրին սրբոյն եմ՝ խոստացեալ զայս-
քան աւուրքս և ոչ կարեմ՝ դալ»:

Եւ նորա շարութեամբ լցեալ՝ երթեալ առ զատին՝ չա-
րախօսեն և ասեն զնմանէ, եթէ ճշմարիտ քրիստոսնայ է
և խաբեաց զմեզ և զօրէնս մեր:

Եւ նորա ասեն. «Լուռ լերուք մինչև ի պահքն մեր
և ի նոյն օրն թլիխատեմք զնա. և թէ նչ կամի՝ չարաչար
մահուամբ կորուսանեմք զնա»:

Եւ նոցա լուեալ մինչև ի վերջին օր շաբաթու Բարե-
կենդանին և նոյն օրն երթեալ՝ ըմբռնեցին զնա և տանէին
հարկանելով:

Եւ տեսեալ ծնօղացն՝ աղիսզօրմ՝ կսկծանօք և մեծա-
կական ողբով երթային զհետ նորա: Յետս դարձեալ ետես
զնոսս և ասէ. «Աստուածագութ ծնօղ իմ մարմնաւոր, մի
լայք ի վերայ մահուան խնյ, այլ լացէք ի վերայ կորս-
տեան խնյ: Բայց աղաչեմ զձեզ, հալալ արարէք զաշխա-
տանս ծնօղութեան ձերոյ և օրհնեցէք զիս, զի ես այսօր
առ Քրիստոս կամիմ երթալ և իբրև զՅակովիկ կամիմ
Քրիստոսի վկայ լինիլ. փոխադարձ արարից նմա, զի Քրիս-
տոս վասն մեր չարչարեցաւ՝ ես վասն նորա չարչարիմ:

Քրիստոս վասն իմ՝ անարգեցաւ՝ ես վասն նորա անարգիմ։
Անմահ Բանն Աստուած վասն իմ՝ մեռաւ՝ ես վասն նորա
միռանիմ»։

Եւ տարածեալ ծնօղացն զձեռս իւրեանց՝ խաչակնքեալ
օրհնեցին և ասեն. «Զօրացուցիչն երկնաւորաց և երկրա-
ւորաց Քրիստոս Աստուած ամենակարող զօրութեամբն
զօրացուցանէ գրեզ։ Ե՛րթ ի խաղաղութիւն և Խնքն ընդ-
քեզ եղիցի»։

Եւ տարեալ զնա անօրինացն առ զատին և նա յղեաց
առ ամիրայն և ասէ, «Կրկին ուրացուցէք և թլիփատեցէք
զնա»։

Եւ հասեալ ի դուռն բերդին՝ զտեղի առեալ կանգ-
նեցաւ և ասէ, «Մ՞եր տանիք զիս, աստ ուրացեալ եմ՝ աստ
մեռայց»։

Եւ յանկարծակի զպսակ անձինն զգլուխն ի վեր ամ-
բարձեալ՝ ետես իմանալի մտացն հայեցողութեամբ զամե-
նասուրբ Երրորդութիւնն՝ զնախնի նահատակն համբերու-
թեամբ վկայիցն և զհանդիսադիրն ամենեցուն զՔրիստոս
Աստուած, զի եկեալ յօգնութիւն զտկարսն զօրացուցանէր։
Վասն որոյ զգաստ հրեշտակացն յառաջ կոչէր, զպարտս
արդարոցն մեծարէր և զվկայիցն քաջալեր տայր զալ տե-
սանել զարի և զբաջ վկայն ի հանդիսական ատենին և
ինքն զպսակն հիւսէր, զթագն կազմէր, զտեղի հանգստեան
պատրաստէր, զօթեանն ցուցանէր։

Եւ տեսեալ անօրինացն, զի տիպ պատկերին գեղեց-
կանայր այտ երեսացն իբրև հրով վառեալ, տեսութիւն
աչացն պայծառացեալ, և ռնգունքն էառ զհոտ անու-
շութեան անմահ թագաւորին Քրիստոսի, եզ ծունր և
ձգեաց զձեռն իւր յերկինս, ազաղակեաց ի ձայն մեծ և
ասէ, «Քրիստոս է արարիչ իմ և ես հաւատամ զնա։ Պիղծ է
առաջնորդն ձեր և ամենայն մանկունք նորա։ Նզովեալ է
սատանայ և ամենայն պոռնկատէր դեք նորա։ Եւ վաղեալ
ի մէջ ամբոխին՝ անկաւ յերկիր և հօղն խաչեալ ի բերանն
արկանէր և ասէր, «Ահա սպանէք զիս վասն Քրիստոսի»։

Յայնժամ բազմութիւն անօրինացն իբրև զշուն կատաղի խուժք արարեալ՝ գիմեցին ի վերայ նորա և քարիւ և փայտիւ և սրով հարին զգլուխ նորա, մինչ զի ուղեղ գլխոյն ի վայր թափեցաւ. և նա անկեալ ի մէջ նոցա, մինչ զի բազմաց ասել թէ մեռաւ: Եւ նա ուշաբերեալ յանկարծակի ելեալ նստաւ և արեամբն օծանէր զերեսն իւր և ասէր. «Ահա բաժակ զոր ճաշակեցի և յօշարակ նռան՝ յորմէ ըմպեցի և մահ պատուական, որ այսօր հասի»:

Եւ տեսեալ անօրինացն ասեն. «Մի երկնչիր, միայն բան մի խօսեաց և մեք գեղօք բժշկեմք զքեզ»: Եւ նա դարձեալ դաւանեաց զՔրիստոս Աստուած և կրկին խաչիւ գրոշմեալ՝ զհողն ի բերանն արկանէր և զձեռսն խաչակնքեալ ի վերայ սրտին՝ գոչէր մեծաձայն և ասէր. «Հարէք զիս և սպանէք, զի ես ծառայ Քրիստոսի եմ»:

Եւ տեսեալ անօրինացն զհամբերութիւն քաջ վկային՝ զարմացեալ գնացին առ զատին և ասեն. «ԶՔրիստոս ճշմարիտ Աստուած դաւանեաց խաբեբայն այն»: Եւ նա ասէր. «Ընդէր ոչ սպանիրք»: Եւ ասեն. «Սպանաք զնա և նա նոր կենդանացաւ»: Եւ հրամայեաց զատին երթալ քարկոծել զնա. Եւ նոցա երթեալ խրատ տային նմա ողորմօր՝ առնել զկամս դատաւորին: Եւ նա ասէ. «Երթայց առ դատաւորն»: Եւ նոցա ուրախացեալ՝ առեալ տանէին առ դատաւորն:

Իսկ զօրեղ զօրականն Քրիստոսի և քաջ մենամարտիկն զտկարութիւն և զցաւ անձինն ի բաց բարձեալ, եկեալ ի նոյն տեղին, որ զուրացութեան ձին հեծեալ էր՝ ձայնեաց մերձաւոր քրիստոնէիցն թէ «Աստ հեծայ զսև ձին, աստ մեռայց վասն իմ Քրիստոսին»:

Եւ տեսեալ անօրինացն զճշմարիտ հաւատ նորին՝ քարիւ և փայտիւ հարեալ ջարդեցին զամենայն մարմինս նորա:

Եւ նա քաղցրութեամբ աւանդեաց զհոգին իւր առ Աստուած ի ձեռս հրեշտակաց: Եւ առեալ անօրինացն զպատուական նշխարք երանելի մանկան տղային՝ հրով այրեցին ի մէջ քաղաքին:

Եւ ի դիշերին յայնմիկ լոյս սաստիկ ծագեալ ի վերայ նորա և անօրինացն ահարեկ եղեալ՝ յամօթ լինէին: Եւ յետ երկց աւուրց հրաման ետ ամիրայն քրիստոնէիցն գնալ թաղել զմնացեալ ոսկերս նորա: Իսկ քրիստոնէիցն, որք յահէ անօրինացն փախուցեալք էին՝ այգուցն ժողովեալ՝ եկին ի միասին, և բարեպաշտ ծնօզք նորա ընդ նոսա՝ զսեւացեալ հանդերձս ի բաց արկեալ սպիտակազգեստք եղեն՝ եկին ի տեղի նահատակութեան պատուական վկային և օրհնութեամբ և գոհութեամբ փառս Աստուծոյ տային և գովէին մեծածայն բարբառով. «Օր է հարսանեաց մեր զաւակին: Եկնք ուրախացուք սրբազան քահանայք և բազմութիւն ամենայն եղբարց ի միասին. զի որդեակս մեր զհօգևոր բաժակն ճաշակեաց՝ մեք զմարմնաւոր բաժակն ըմպեսցուք»: Եւ եթէ ոք լայր ի վերայ նորա՝ ծնօզք նորա սաստէին ի բաց կալ ի լալոյ և յողբոց մեծի խնդու-
թենէ նոցին:

Եւ առեալ զմնացեալ մասն նշխարաց նորա սրբազան արհեսպիսկոպոսն տէր Ստեփանոսն և պատուական քահանայքն հանդերձ ամենայն բազմութեամբ քաղաքին՝ ցնծութեամբ և ուրախութեամբ օրհնելով զամենասուրբ Երրորդութիւնն, որ ի սառուցեալ և ի ցրտացեալ ժամանակիս ոչ յամօթ արար զմեզ առաջի ազգաց անհաւատից՝ տարեալ եղին ի սուրբ եկեղեցին ի ներքոյ աստիճանի բեմբին, յորում ինքն դրօշմեալ էր զտեղի գերեզմանին:

Կատարեցաւ սուրբ վկայն Քրիստոսի յամսեանն ի փետրուարի ԻԲ, ի տօնի ճԾ հայրապետացն Կոստանդինուպօլսի, յետի Բարեկենդանի շաբաթ օրն, ի վեց ժամու աւուրն:

ՅՈՂՀԱՆՆԷՍ ԵՓԻՍՈՊՈՍ ՏԵՐՐՆՈՅ

† ԶԺԲ=1463 ասրիլ 19 զԷ.

Մ ԵՐ սուրբ եպիսկոպոսն Յոհաննէս ի տղայութենէ սնեալ և վարժեալ ի վանս սուրբ Կարապետին, ի դաւառին Տարօնոյ, կրթեալ ի վարս պարկեշտութեան՝ կրօնաւորական ժուժկալութեամբ: Եւ հասեալ ի չափ հասակի, արժանացաւ ձեռնադրիլ յաթոս եպիսկոպոսութեան նոյն աստուածարեալ տեղոյն Իննակնեան, որ է աթոս սրբոյն Յովհաննու Կարապետին՝ ձեռնադրողին Քրիստոսի, ըստ տեսչութեան Հոգոյն Աստուծոյ: Որ և առաքելաբար հովուէր զժողովուրդն Քրիստոսի, ուղիւ վերակացութեամբ, ոչ որպէս տիրելով վիճակին, այլ զանձնօրինակ կացուցեալ՝ առնելով և սուսուցանելով: Եւ այնպէս փայլէր որպէս զջահ լուսաւոր ի մէջ ազգիս Հայոց:

Եւ ըստ բարւոյր յօժարութեան իւրոյ՝ զոր ունէր եպիսկոպոսն Յսհաննէս՝ ձեռնարկեաց առ ի նորոգել վերստին զտաճարն սուրբ Կարապետին և յօրինեաց զնա գեղեցիկ շինուածով: Եւ ապա ձեռնարկեաց ի մեծ կաթուղիկէն, ի վկայարան սրբոյն Ստեփանոսի Նախավկային: Եւ այնպէս կային և գործէին մեծաւ ուրախութեամբ: Զոր տեսեալ վիշապն անօրէն, օձն կամակոր, թշնամին արդարութեան սատանայ, զայնպիսի յառաջադիմութիւն եպիսկոպոսին, ոչ կարաց ժուժել ցաւոցն. այլ տուան շարժեալ զճախճախեալ գլխոյն և յարոյց պատերազմ՝ ընդդէմ՝ նորա:

Եւ գտեալ ազգ մի խուժագուժ լեզուաւ և ազգաւ, որ կոչիւր Դմիւր, որք տեղի առեալ բնակէին ի նոյն գաւառն Տարօնոյ, առ ստորոտաւ լերինն այնմիկ Տօրօսի, ի մերձակայ դեօղան, որք գնացեալ եղին բարուրս ի վերայ նորա, եթէ «Քակեաց զբարինս մղկթին և տարեալ շինեաց զեկեղեցին իւր»: Եւ այսպէս արկին զնա յորսայս մահու:

Եւ ծանուցեալ զայս գաւառապետին Խալիլի՝ ետ ունել զեպիսկոպոսն և կապեալ զնա յուղարկեաց ի Բաղէշ քաղաք՝ առ ամիրապետն Շարափ: Եւ նա ոչինչ քննեալ զպատճառս իրաւանց, այլ վաղվաղակի ետ ի ձեռս դահճացն և հրամայեաց հանել արտաքս յատենէն, ի տեսութիւն հրապարակի քաղաքին:

Որ և անդէն մերկացուցին զնա և արկին չուան ի պարանոցն և հանեալ ի բարձր տեղի մի, որ կոչի շահնշի, առ ի տեսանել զելս իրացն թէ զինչ հրամայեսցէ ամիրայն:

Իսկ եպիսկոպոսն ել ի միջոյ նոցա և կոչեաց առ ինքն զմի ոմն ի քահանայից քաղաքին՝ որ անդն կային, և կատարեալ զբաւանութիւնն ուղափառ հաւատոյս ճշմարիտ խոստովանութեամբ ի ծածուկ և հաղորդեցաւ ի փրկական մարմնոյ և յարենէն Քրիստոսի, զոր յառաջադոյն բերեալ էր ընդ իւրն և առացեալ զբոհացողական աղօթսն, դարձաւ անդրէն առ զինուորսն: Եւ նոցա բազում հարց և փորձ արարեալ ընդ նմա նենդութեամբ, զի թերևս կարացեն

պատրել զնա բանիւք և ոչ կարացին: Եւ ապա սուսերամերկ խժժէին զնա ընդ երեսս և ընդ թիկունսն, մահ սպառնալով՝ եթէ ոչ լուիցէ և դարձցի յօրէնս նոցա:

Իսկ նորա ոչինչ զանդիտեալ ի նոցանէ ամենևին, այլ տայր համարձակ զպատասխանին և յանդիմանէր զանաստուած մոլորութիւն նոցա: Եւ ապա քարշեալ զնա անտի բռնութեամբ ընդ քաղաքամէջն և տարեալ կացուցին զնա առաջի դրան բերդին և կուտեցաւ ամբօխ յոյժ ի տեղւոջն, մինչև կոխել զմիմեանս: Եւ բորբոքեցին հօւր, զի այրեսցեն զնա. և ասեն թէ «Ուրացիր զՔրիստոս և դարձիր յօրէնս մեր և զերծիր ի մահուանէ և բազում պատիւս և պարգևս ընկալցիս ի մէնջ. և զվնասն զոր արարեր, շնորհեալք քեզ»:

Իսկ նա պատասխանի տուեալ ասէ ցնոսա. «Խոստումդ ձեր ընդ ձեզ ի կորուստ լիցի. մինչև ցայժմ քրիստոնեայ կեցեալ եմ՝ ոչինչ խիզճ գիտելով զանձնէ իմմէ և այժմ՝ անկանիլ յանաստուածութիւն որպէս զանուզղայ ազգդ ձեր վասն առօրեայ ժամանակիս և սուտակայ փափկութեանս՝ անհնար է ինձ այդմ լինել»:

Եւ նորա եւս ստիպէին զնա և ասէին. «Ասա բան ինչ և ազատիր ի մահուանէ և կաց պատուով»:

Իսկ նա ի պատասխանելոյ և ի յանդիմանելոյ զնոսա՝ ոչ դադարէր: Իբրև տեսին նորա թէ ոչինչ օգտեցան ի խոստմանցն, կրճտեցին զատամբնս իւրեանց ի վերայ նորա և ասեն. «Է՞ մեղրուն, որպէս իշխեցեր քակել զմզկիթն և շինել եկեղեցի»:

Իսկ նա կայր անմուռնջ ի մէջ նոցա, որպէս գառն անմեղ մատնեալ անողորմ գայլոց, որք սուսերամերկ պատեցին զնա, որպէս գազան կատաղի՝ արդարոյն արեան ծարաւի և մրմուռեալ խածատէին զնա բանիւք՝ առաւել քան թէ սրով: Իսկ նորա դարձուցեալ զերեսս իւր ի նոցանէ, գիմեաց ինքնին ի հօւրն, եկաց ի մէջ բոցոյն և ասէ ցնոսա. «Արդարև ասեմ ձեզ, զի տոչորումն հրոյս կակղագոյն է քան զխստութիւն սրտից ձերոց»:

Եւ նորա եւս բորբոքէին զհօւրն փքով դարբնաց, իսկ նա կայր ի մէջ հրոյն և ի փառաւորելոյ զԱստուած ոչ դադարէր: Իբրև տեսին թէ այնու ևս ոչ կասեցաւ սուրբն, կամեցան ձեռնամուխ լինել ի նա ամենեքեան, որպէս և օրէն է այս նոցա չարութեանն, զի ամենեքեան ողորմութիւն գտցեն քարածգութեամբն ի նա: Եւ գրոհ տուեալ ի վերայ նորա՝ քարչեցին զնա արտաքս ի հրոյն. և եհար մի սին ի նոցանէ ուժգին սրով զկողս եպիսկոպոսին, վասն որոյ յոյժ նուազեցաւ: Եւ ապա բազմութեան հարեալ զնա քարիւ և փայտիւ, և դայր ի վերայ նորա բազմութիւն քարանցն՝ որպէս տարափա կարկտի, մինչև անդէն ի տեղւոյն ծածկեցաւ մարմին երանելոյն ի քարանցն: Եւ այնպէս աւանդեաց զհօգին իւր առ Աստուած սուրբ եպիսկոպոսն Յոհաննէս, որպէս խունկ անոյշ:

Եւ ապա հրաման ետ ամիրապետն Շարաֆ քրիստոնէիցն ի նմին աւուր բառնալ զնա և թաղել: Զոր և յառաջագոյն հաճուկս արար արձակել զնա, վասն քրիստոնէից քաղաքին: Իսկ բազմութիւն ամբոխին ոչ անսացին հրամանաց ամիրային, այլ փութապէս զկամս սրտից իւրեանց կատարեցին, որք հանապաղ ծարաւիք էին արեան քրիստոնէից:

Առ որ եկեալ արքեպիսկոպոս քաղաքին Տէր Յովաննէս ամենայն ուխտիւ և ժողովրդով, բարձին զպատուական մարմին երանելի եպիսկոպոսին, և տարեալ յաւազեկեղեցին՝ ի վկայարան սրբոյն Սարգսի զօրավարին և կատարեալ զպաշտօն գիշերոյն հսկմամբ յերեկօրեայ մինչև ցառաւօտն և մատուցեալ զխորհուրդ փրկական սուրբ պատարագին, եղին զնա ի տապանի առաջի սրբոյ սեղանոյն՝ սաղմոսիւք և օրհնութեամբ ի փառս Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ:

Կատարեցաւ սուրբ եպիսկոպոսն Յոհաննէս ի ապրիլի ժի, յետ սրբոյ Զատիկին, զինի նոր Կիրակէին՝ յերկրորդօրէն շաբաթու երեքշաբաթին:

44.

ՄՏԵՓԸՆՆՈՍ ՄԸՆՈՒԿ ԿՈՍՏԱՆԳՆՈՒՊՈԼՍԵՑԻ

† ՁԻ=1471

Ի թուին Հայոց ՁԻ նահատակեցաւ ի Կոստանդի-
նուպօլիս Ստեփաննոս մանուկ, զորոյ զներբող մահուն ասի
թէ գրեաց մի ոմն յականատեսից հանդերձ պատմու-
թեամբն, այլ մեր չունիմք ի ձեռին:

45.

Կ Ա Ւ Ի Թ Խ Ա Ր Բ Ե Ր Գ Ց Ի

† Զ Ի Գ = 1474 յունվ. 16 կիր.

Ա էր յերկրէն Խարբերդու՝ որդի քահանայի Գրիգոր կոչեցելոյ. և էր սորա քեռայրն տաճկացեալ: Եւ յաւուր միում հանգիպեցաւ սմա երթալ յայլ գեօղ ի հարսանիս: Եւ տեսեալ զփեսայն իւր անդ՝ դարձոյց զերեսն իւր ի նմանէ, անհաւատ և ուրացօղ ասելով նմա: Զոր եկեալ պիղծն այն ի քաղաքն առ դատաւորն և ասէ թէ «Ռաւիթ որդին աներոյ իմոյ անարգեաց զիս և զբերանս իմ և զհաւատս և զառաջնորդն մեր»:

Եւ առաքեալ դատաւորն տարաւ զՌաւիթ և կապեալ էարկ ի բանտ առուրս Ի: Եւ յամենայն օր երբեմն սղօքանօք և երբեմն սպառնալեօք կամէին թուլացուցանել զնա

ի հաւատոցս Քրիստոսի և ոչ կարացին խախտել: Եւ յետ քսան աւուրն վճիռ հասին նմա՝ զի հրով այրեացի:

Եւ հանեալ ի բանտէն՝ սկսան շարչարել զնա ամենայն բազմութիւն բաղարբին, սրով խոցոտեցին և փայտիւ ձաղեցին, ապտակեցին զերեսս նորա և թքին և անողորմ վիրաւորեցին:

Եւ հայրն Դաւթի՝ Գրիգոր քահանայն լալով յորդորէր զմանուկն. «Որդե՜ակ, որդե՜ակ հօրս ցանկալի և փափազելի, մի երկնչիւր ի յայս շարչարանացս, որ զմարմինդ միայն ապականէ և զհոգիդ ոչ: Այլ ուրախացիւր որ յաւիտենից և անմահ կենացն ես ժառանգորդ և անպատում ուրախութեանն»: Եւ Դաւիթ ցնծալի հողուով ասէր. «Մի մնարինձ փրկութեան, հայր իմ, զի այսօր ինձ օր փեսայութեան է և օր ուրախութեան. և ակն ունիմ՝ առնուլ հանդերձ փրկութեան և պատմուճան ուրախութեան և փոխանակ շարչարանացս՝ ակն ունիմ՝ առնուլ զհանդիստն յաւիտենից»:

Եւ յորժամ լուան զայս բան ի բերանոյ Դաւթի ազգն անօրէն՝ բորբոքեցին հուր և առեալ զԴաւիթ՝ տարան յայրել. և փայլեցին երեսք նորա՝ որպէս զՍտեփանոսին, և ընկեցին զԴաւիթ ի մէջ հրոյն՝ և ոչ այրեցաւ սուրբն առժամայն, այլ հուրն ի լոյս դարձաւ և ծիրանազոյն եղև: Եւ անօրէնքն հանեալ զԴաւիթ ի հրոյն և սրախողխող կարեվէր խոցօտեցին զբոլոր մարմինն, մինչև ի սպառել շնչոյն. և ապա կրկին արկին ի հուրն:

Եւ եղև նշան սքանչելի, զի սիրտն և զլուխն ոչ այրեցաւ. և զայլ մասունք մարմնոյն այնչափ այրեցին, որ փոշի եղեն և զփոշին հողմով հոսեցին և արարին կոխան: Եւ զսիրտն տարեալ ընկեցին ի հրայրս բազանեացն և բորբոքեցին հրով. և ոչ այրեցաւ ամենևին իբրև զպողո՛վաթիկ երկաթ: Եւ բազանիքն և պղինձ բազանեացն հերձան յերկուս. որ և յահէն սասանեցան անօրէնքն և երկեան երկիւղ մեծ:

Եւ մինչդեռ քրիստոնեայքն ի սուգ էին և յերկիւղի կային, և հայրն Դաւթի մօրմնաբայր կսկծագին՝ յանկար-

ծակի ճառագայթեցաւ լոյս սլայծառ ակներև ամենեցուն
ի վերայ նշխարաց սրբոյն Դաւթի խաչանման դաւուրս
հնգետասան յամենայն գիշերի։ Եւ ուր տարեալ եղև նշխար
սրբոյն Դաւթի՝ ի տուն և յեկեղեցի՝ փայլէր և շողայր
լուսով։ Եւ ի լրման աւուրն երեսնի՝ կրկին ճառագայթեաց
լոյս ի վերայ տեղեաց նահատակութեան սրբոյն Դաւթի,
և աղանիք լուսափայլք երամօք տեսեալ հաւատացելոցն՝
որք խաղային ի վերայ նահատակութեան տեղեացն և երա-
մօք թուչէին ընդ արևելս, որ և ի սքանչելի հրաշիցն հիա-
ցեալ քրիստոնէիցն՝ գոհութիւն մատուցանէին Աստուծոյ։
Եւ հայր և մայր մանկանն և ամենայն ազգայինքն սփո-
փեալ մխիթարեցան ի մեծ սգոյն և ուրախութեամբ գո-
հանային զԱստուած։

Կատարեցաւ երանելի վկայն Քրիստոսի Դաւիթ ի թուա-
կանիս Հայոց ԹՃԻԿ ամին, յունվար ամսոյ ԺԶ, յաւուր
Կիրակէի, ի փառս Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ։

Ս Ի Ր Ո Ւ Ն Հ Ի Ջ Ն Ա Յ Ի

† Ջ Ի Ե = 1476 յունվար 14 կիր.

ա էր ի քաղաքէն Հիզնայ, հայ աղ-
գաւ, սնեալ ուղղափառ հաւատով
քրիստոնէութեան, երիտասարդ հա-
սակաւ և վայելուչ տեսլեամբ, Ի՛ն
ամաց: Եւ մայր սորա տաճկացաւ
յաղգմանէ չարին: Վասն որոյ առա-
քեաց դատաւոր քաղաքին բերել
զսուրբն Սիրուն, զի թերևս և զնա

կարասցէ դարձուցանել ի մոլար օրէնսն իւր: Իսկ սիրե-
լեաց սրբոյն աղգ արարեալ նմա զի փախիցէ: Եւ նա ոչ
փախեաւ, այլ զնացեալ առ աղգականսն իւր, և արար
զկտակն մահուան իւրոյ՝ որպէս պարտն պահանջէր:

Եւ զնացեալ ինքնակամ եկաց առաջի դատաւորին
և ասաց համարձակ. «Իրտացիր, մ՛ջնայ, զի ես քրիստոնե-
այ եմ և Քրիստոսի ծառայ»:

Ասէ զաղին. «Իարձիր ի Քրիստոսէ, և լեր տաճիկ՝
որպէս զմայրն քո, զի չէ պատեհ բաժանիլ քեզ ի մօրէն»

քումմէ, այլ պարտ է քեզ կեալ ընդ ծնողին քո, և պաշտել ընդ նմա զհաւատ նորա»

Ասէ սուրբն. «Մինչ ի յայն էր նա ինձ ծնող՝ որքան և ինքն հոգևոր ծնունդ էր սուրբ աւագանին, և երկրպագու խաչին Քրիստոսի: Իսկ յորժամ մերկացաւ նա զչնորհք սուրբ աւագանին՝ որ է վերստին ծնող մեր, և ուրացաւ զԽաչելեալն, այսուհետև ոչ է ինձ մայր, այլ թշնամի և ատելի:»

Եւ դատաւորն ողբ անկեալ խոստացաւ տալ նմա ինչս բազում, այգիս և դրախտս և աղջիկս գեղեցիկս, զոր և ինքն կամեցի տալ նմա ի կնութիւն:

Ասէ սուրբն. «Մի կարծեր զիս որպէս պակասախելքս և կարճամիտ, որ պատրեալ ձգեցես յօրէնսն քո, այլ յոր հաւատ որ ծնեալ եմես, ի նոյն մեռանելոց եմ:»

Վասն որոյ բարկացեալ զաղին հրամայեաց հանել զնա ի բաց, և տանել չարչարել: Եւ չար սպասաւորքն անդէն խոցեցին զնա խանջարով, և քարշեալ զնա ի վերայ երեսաց՝ իջուցին զնա ի վերնատանէն ի վայր: Եւ տարեալ եղին խիճս հեղեղատի ի ներքս նորա, և յոյժ պնդեցին փոկով, և ապա խիտ գանեալ՝ կտորեցին քարիւ դատամունս նորա: Եւ այնպէս տարեալ արկին ի բանդ, և թողին զաւուրս երկու: Եւ ապա հանեալ ի բանտէն՝ հարցանէին, և գտին հաստատուն ի հաւատս Քրիստոսի: Եւ ժողովեցին փայտ՝ զի այրեցեն զսուրբն, և ոչ այրեցին, այլ ահացուցանէին զնա: Եւ բերեալ կայծ կրակ լցին ի հողաթափս նորա, և ագուցին յոտսն: Եւ հրախառն մոխիր հնոցի արկին ի ծոց նորա, և նա կայր անկիպելի՝ շնորհօքն Քրիստոսի:

Իբրև տեսին անօրէնքն եթէ ոչ կարացին խախտել զերանելի մանուկն, առեալ *ածին զնա ի ձիատուն մի, և կապեցին զնա ընդ յեաս ի սիւն մի, և տարեալ զերկու ձեռան ի յետոյ՝ պատեցին ի բոլոր սեանն: Եւ պատատեցին զբոլոր մարմինն բարակ չուանով ընդ սիւնն, և ամենեքեան եկեալ թքանէին յերես նորա և ապտակէին, որպէս

հրէայքն զկենարարին: Եւ ծակոտեցին զամենայն մարմին նորա սրով, և լցեալ ի վերայ վիրացն աղ՝ կսկծեցուցանէին: Եւ ծակեցին զերկու թաթս ձեռինն՝ ըստ նմանութեան Տեառն ի խաչին, և ընդ արեանն հոսէին ի նմանէ քրտունքն: Եւ առեալ անօրինացն շուր՝ մատուցին նմա և ասեն. «Ըմպես սակաւ մի. զի զսլասցի լեզու քո»: Իսկ նա ոչ էառ՝ ասելով. «Ես ակն ունիմ՝ անմահական ջրոյն Քրիստոսի»: Եւ թողին զնա այնպէս՝ պնդեալ ընդ սիւնն զգիշերն ամբողջ:

Եւ նա ի նոյն տանջանսն ննջեաց: Եւ ետես ի տեսլեան զսուրբն Սարգիս՝ Մարտիրոս սրբաւոյն իւրով եկեալ յերկնից բերեալ նմա պսակ լուսեղէն: Եւ նա զարթոցեալ ուրախութեամբ օրհնէր զԱստուած:

Եւ ընդ լուսանալ առաւօտին՝ ժողովեցան այլազգիքն ի վերայ նորա, արձակեալ հանին արտաքս՝ և հարցանէին: Եւ նա խնդութեամբ ետ պատասխանի, և դաւանեաց զՔրիստոս Աստուած՝ զուարթ երեսօք. և անարգեաց զՄահմէտ, և զամենայն հետեողք նորա: Իսկ նոցա բարկութեամբ լցեալ՝ կրճտեցին զատամունս իւրեանց ի վերայ նորա, և առեալ քարշեցին զնա տանել ի տեղի կատարմանն:

Եւ ի հասանել հանդէպ մեծ շուկային, ելին մեծատունք քաղաքին ընդ առաջ նորա. և բերին ի խանութս իւրեանց խումնաչս բազումս. և մատուցին նմա, զի թերես դառնայ ի հաւատոցն իւրոց:

Եւ սրբոյն պատասխանեալ ասաց. «Ամենայն մարդ զլաւն իւր կամենայ. եթէ ձեր հաւատդ լաւ է, նա ընդէր ձգէք կաշաւօք ի վերայ քրիստոնէից. ապա յայտ է թէ ոչինչ է»:

Եւ դարձեալ զերեսն իւր յարևելս՝ խաչակնքեաց զդէմս իւր, և առժամայն հարեալ անօրինացն՝ կտրեցին զձեռսն իւր, և պատեալ շուրջ զնովաւ՝ մերկացուցին զնա. և քարշեալ զսուրս իւրեանց, աղաղակեցին միաբան ամենեքեան, և դիմեալ ի վերայ նորա, մխեցին առհասարակ զսուրս իւրեանց յարևն նորա: Եւ նա կայր ի մէջ նոցա՝ որպէս զգառն անմեղ՝

մատնեալ անողորմ գայլոցն: Եւ ամենեւին ոչ մնաց տեղի ողջ
ի մարմին նորա: Եւ այնպէս կատարեցաւ սուրբն Սիրուն, որ
գործովն զանունն ելից, և եղև սիրելի որդի Հօրն երկ-
նաւորի, և անուանակից սէր անուանն Յիսուսի, և սիրուն
անօթ Հոգւոյն ճշմարտութեան:

Եւ ժողովեալ բազում ցաւագարաց, և առեալ յարե-
նէն ամբիժ սուրբ նահատակին, օծանէին զինքեանս և
առժամայն առողջանային շնորհօքն Քրիստոսի:

Եւ տեսեալ Տաճկացն զբժշկութիւնն որ լինէին ի սրբոյն,
խորհուրդ արարին զի այրեցեն զնա հրով: Իսկ ամիրայ
քաղաքին ոչ եթող. այլ հրաման ետ քրիստոնէիցն՝ բառ-
նալ և թաղել զնա՝ որպէս և կամեցին:

Եւ երթեալ բազմութեան քահանայիցն և ժողովրդոցն՝
բարձին պատուով զպատուական մարմին սուրբ վկային
Քրիստոսի: Եւ եղին ի տապանի՝ առաջի Յարութենին՝
սաղմոսիք և օրհնութեամբ և երգօք հոգևորօք:

Կատարեցաւ սուրբ մանուկն Սիրուն՝ ի թուականիս
մերում Զ և ի ԻՆ ամին՝ յունուար ամսոյ Է ժԴ, ի վառս
Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ:

47.

ՄՏԵՓՆՆՈՍ ԽՈՍՏՈՎԱՆՈՂ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՏԸԹԵՆՈՒ
ՔԵՌՈՐԳԻ ԻՐ ԵՒ ՄՐԵՂՐՈՐՈՐԳԻ ՆՈՐԻՆ

† ԶԼԲ=1483

ր էր եղբորորդի մեծ վարդապետին Շմա-
ւոնի և յազատ տանէ և ի մեծ ազգէ-
որ և յետ հօրեղբօրն իւրոյ կալաւ զաթու-
մեծափառ ուխտին Տաթևոյ: Ի սորա
յաւուրսն արեղայ մի շարժեալ ի սատա-
նայէ չար ցանկութեամբ ի սէր աղջկան
միոյ: Եւ եղբարցն բազում անգամ խրա-
տեալ զնա և նա ոչ լուաւ նոցա, այլ գործակցութեամբն
սատանայի՝ այլ մեծագոյն չարի դիպեցաւ, զի առեալ
զաղջիկն և զնացեալ ի գեօղ մի այլազգեաց և մտեալ
ի տուն դատաւորին՝ տաճկացաւ:

Իսկ աղատորդին Տէր Ստեփաննոս՝ քանզի ունէր բազում ճորտս այլազգիս, հեծեալ նորօք ի ձի և գնացեալ ի գեօղն յայն, քարշեաց զարեղայն և զաղջիկն բռնութեամբ և բերեալ զարեղայն՝ կացոյց ի տեղի իւր, և զաղջիկն եմոյծ ի կուսանոցն և յանձնեաց ի հաւատաւոր կանայսն: Եւ այնպէս արժանացոյց զերկոսինն ապաշխարութեան:

Իսկ յետ այնորիկ՝ ի ժամանակս Եաղուպ փատշահին, անցելոց ամաց ի վերայ, ի Թաւրէզ, տեղի գտեալ անօրինայն և կամեցան վրէժխնդիր լինել և մատնեալ չարախօսեցին զնա առ իշխան այնմ՝ կողմանն՝ որ էր աթաբակ և հայրագլուխ որդւոց փատշահին, որոյ անունն էր Սօֆի Խալիլ: Որ յղեալ կոչեաց զեպիսկոպոսն սիրով ի պատիւ նենդութեամբ: Եւ ելեալ զնաց միամտութեամբ, տարաւ ընդ իւր և զքուերորդին իւր՝ որ էր եպիսկոպոս, և քուերորդին իւր՝ որ էր արեղայ:

Իսկ իբրև եմուտ նորօք առ իշխանն՝ կանգնեցաւ իշխանն ի վերայ ոտից իւրոց և եկն ընդ առաջ եպիսկոպոսին և կալաւ զձեռանէ նորա և տարաւ զի նստուցէ ի տեղին իւր: Իսկ նա յետս կացեալ՝ ասէ. «Վասն Աստուծոյ, մի ամաչեցուցաներ զիս, զի չեմ արժանի նստել ի բազմոցի քում:»

Իսկ նա ասէ. «Վասն այնորիկ նստուցանեմ զքեզ ի բարձի իմում, զի գիտացես զկատարեալ սէրն իմ՝ զոր ունեմ՝ առ քեզ:»

Եւ եպիսկոպոսն ոչ լուաւ նմա, այլ նստաւ յաջմէ նորա, որպէս և սովոր էր յառաջմէ:

Ասէ իշխանն. «Վասն սիրոյ քո, երգուեալ է իմ, զի զքեզ ինձ երկրորդ արարից և զամենայն հուրմ՝ իշխանութեան իմոյ տաց ի ձեռս քո և կացուցից զքեզ վերակացու տան իմոյ և ընտանեաց և տիրեսցես զանձուց իմոց և ստացուածոց, և քսան և երկու որդիքն իմ և ես հեծելովք մերովք հնազանդ լինիմք քեզ, և քո այոն այժ լինի ի վերայ մեր և ոչն ոչ: Եւ տաց զգուստրն իմ՝ քեզ ի կնու-

Թեան և լինիս ինձ ի փեսայ, գերագոյն ամենայն իշխանաց, ի դրան փառշահին: Ձայս ամենայն և առաւել քան զայս արարից քեզ, միայն թէ լուիցես ինձ և գայցես յօրէնան մեր:»

Ասէ եպիսկոպոսն Ստեփաննոս. «Այդ որպիսի ինչ է, միթէ բան ինչ լուեալ է քո ի բերանոյ իմմէ վասն այդմիկ կամ ի համբաւոյ ուրուք լուեալ է քո:»

Ասէ իշխանն. «Ո՛չ, այլ ես ինձէն հրամայեմ՝ քեզ կատարել զայդ, զոր խօսեցայ:»

Ասէ եպիսկոպոսն. «Քաւ լիցի, մի ասացես ընդ իս զայդ:»

Ասէ իշխանն. «Իմ՝ երկոտասան կիներն յիսնէ թողած լինի թէ այդ բանիդ այլ ճար կայ. կամ պիտի քեզ իմ բանիս հաւանել և կամ չարաչար տանջանօք մեռանել:»

Եւ ասաց բերել առաջի նորա ազնիւ հանդերձս ոսկեանկարս, ընդ նմին և անօթս տանջանաց և ասէ ցնա. «Ձոր և կամիս ընտրեան:»

Ասէ եպիսկոպոսն. «Ես պատրաստ եմ ի մեռանել վասն անուանն Քրիստոսի:»

Եւ հրամայեաց արկանել ի բանտ ընկերօքն և թողին անսուազ զաւուրս ութ, և ապա բերեալ առաջի իւր, հարցանէր. և նա անվեհեր տայր պատասխանի և դաւանէր զՔրիստոս Աստուած: Եւ դարձեալ էարկ ի բանտ և եթող անսուազ այլ ևս աւուրս երկոտասան. և սուրբքն տանէին ուրախ մտօք նեղութեանն, և ի փառաբանութենէն Աստուծոյ ոչ դադարէին:

Եւ դարձեալ կրկին բերեալ առաջի իւր, հարցանէր. և եզիտ զնոսա հաստատուն ի հաւատս Քրիստոսի: Եւ ապա հրամայեաց եռացուցանել լի ջրով կատսայ և ի միւս կողմն հուր բորբոքել ուժգին. և ետ կապել զնորընծայ եպիսկոպոսն՝ զքուերորդի Տէր Ստեփաննոսին՝ պարսկօրէն զերկուս ոտան ի մի և զերկուս ձեռան ի մի և անցուցանել զկապ ոտից ի պարանոցն և այնպէս՝ որպէս զիժիկ արարին յեռանդս ջուրցն ի մէջ պղնձին: Եւ զարեղայն որ էր քե-

սորգի Տէր Ստեփաննոսին, նոյնպէս կապեցին և անցուցին երկայն ձող մի յսասն և ի ձեռան ընդ ողն և կալեալ զնա երկու արանց ընդդէմ՝ կրակին: Եւ այնպէս առաջի Տէր Ստեփաննոսին՝ զեպիսկոպոսն խարչեցին և զաբեղայն խորովեցին. որ մատուցան սուրբ ողջակէզ և զո՛հ ընդունելի և խունկ անոյշ Տեառն Առտուծոյ, իբրև զպատարագն Աբելի, զնոյի և զԱբրահամուն, յոր հոտտեցաւ Տէր Աստուած ի հոտ անուշից: Եւ նորա այնպէս կատարեցան ի Քրիստոս:

Իսկ զՏէր Ստեփաննոսն դարձեալ արկին ի բանտ. և տային նմա հաց և ջուր հոգեպահ, յետ երկուց և երեց աւուրց: Եւ զմարմինս սրբոց վկայիցն առեալ ազգականացն բազում կաշառտուութեամբ և տարեալ թաղեցին ի մեծափառ վանս իւրեանց ի Տաթև: Եւ վասն արհեստիսկոպոսին ցրուեցին բազում գանձս ի դուռն փառշահին, աւելի քան զերկու հազար դեկան կարմիր, և ոչ կարաց փառշահն ազատել զնա ի ձեռաց նորա. զի ասէր թէ՛ «Երդուեալ եմ և ոչ կարեմ զիմ հալալն հարամ անել և զկանայսն իմ թողուլ, որ են մարք որդւոցն խնոց, վասն աբեղայի միոյ»:

Եւ յետ տարւոյ միոյ՝ հանեալ զեպիսկոպոսն ի բանտէն, տարեալ առաջի իւր, հարցանէր ողորմանք և սպառնալեօք: Եւ նա զօրութեամբ Հոգւոյն Սրբոյ՝ զոր ունէր յինքեան, համարձակ խոստովանէր զՔրիստոս Աստուած: Ընդ որ բարկացեալ իշխանն և ետ բերել ատամնահանս և քարչեալ զերեսուն և երկու ատամնունս նորա, և հարին շուրջանակի ի գլուխ նորա կռանով որպէս զգսակ. և տարեալ արկին ի բանտ: Եւ եկաց այնչափ ի բանդին, մինչև ողջացաւ ատամնահար վէրք գլխոյ նորա: Եւ դարձեալ կոչեաց առաջի իւր, հարցանէր. և նա զնոյն դաւանութիւն հաւատոյ դարձեալ երկրորդէր առաջի նորա: Եւ նա ետ բերել բևեռաքարչս և քարչեալ զմիս սակերաց նորա, ի վաթսուն տեղաց. և այնպէս վիրաւորեալ մարմնով տարեալ արկին ի բանտ: Եւ կացեալ այնքան, մինչև ողջացաւ ամենայն վէրք սակերացն. և դարձեալ ամին զնա յատենի

և հարցանէին. և նա ևս պնդագոյն դաւանէր զՔրիստոս Աստուած և ասէր ցիշխանն. «Ձի որպէս սալն դարբնաց ոչ հոգայ ի կռանաւորաց, նոյնպէս և ես անհոգս եմ ի չարչարանաց. արձ զինչ և կամիս»

Եւ սրտմտեալ անիծեալն՝ ետ հօւր բորբոքել և կապեալ ըստ նմանութեան արեղային, կալեալ ի վերայ կրակին, խորովեցին զամենայն ոսկերս նորա, և նա դեռ ևս կայր կենդանի զօրութեամբն Քրիստոսի: Եւ այնպէս խորովեալ անդամօք տարեալ արկին ի բանտ, և կացեալ այնչափ ի բանտին, մինչ որ ողջացաւ ամենայն հրայրեաց վէրք մարմնոյն, բայց այնքան այլագունեցաւ մարմին նորա յաղբի աղբի չարչարանացն, մինչ զի ոչ բաւէր ակն մարդոյ, հայել ի մարմին նորա:

Եւ այնպէս հինգ ամ բոլոր ի չարչարանս և ի բանտ կացեալ կապանօք, սովով և ծարաւով, տեեաց այնքան տանջանացն: Եւ ապա բերեալ իշխանն առաջի իւր և ասէ ողորմանօք. «Ձանձրացաք և նեղեցաք ի տանջելոյ զքեզ և ի տեսանելոյ զաղիողորմ խորովումն մարմնոյ քո. և դու ընդէր ոչ ողորմիս անձին քում. մին բան խօսեաց առաջի մեր և զերծեալ ի մէնջ՝ դնս ի տուն քո և պաշտեա զհաւատս քո»

Ասէ սուրբն. «Անհնար է այդմ լինել, մինչ շունչս իմ առ իս է»

Եւ նա հիացեալ զարմացաւ և ասէ. «Մի՞թէ վիմանց է զօրութիւն սորա»

Եւ կոչեալ զմօլայն իւր և ասէ. «Ե՛կ, դանիշման, և ի դրոց պատմե՛ս մեզ նորագոյն տանջանս, զոր արարեալ են առաջին թագաւորքն»

Եւ մօլայն հրամայեաց զերծուլ զգլուխ նորա և օձանել մեղրով. և բերեալ զնստակլորն՝ որ է սեաւ բղէզն, և եղին յեօթն տեղի ի վերայ գլխոյ նորա և պորեալ զընկոյզն, կործեցին զկործն ի վերայ նորա և պատեալ ծրարեցին: Եւ նաքա փորեցին յիւրաքանչիւր դիմաց և ծակեալ մտին ի գաղաթ նորա, և յայնմանէ խիտ նուաղեցաւ սուրբն,

զի քան դամենայն տանջանսն խիստ և դժնդակ էր. մինչ
զի քաղեցաւ հոգի նորա և ոչ մնաց ի նմա շունչ կենդա-
նութեան, և այնպէս անկաւ յերկիր՝ իբրև զմեռեալ, մինչև
բազմաց ասել թէ մեռաւ:

Իսկ նա յետ պահու միոյ ուշաբերեալ դարձաւ ի հոգի:

Եւ ընթացեալ քոյր սրբոյն՝ մեծաւ հառաչանօք և պա-
ղատանօք անկաւ յոտս մօր փատշահին՝ ասելով. «Թէ
անպարտ իցէ եղբայրն իմ, ընդէր չարչարի զանազան տան-
ջանօք՝ իբրև զպարտական, և եթէ ինչ փնասակար է կամ
պարտական, աղաչեմ զքեզ՝ վասն կենաց և յաջողութեան
փատշահին, հրամայեա՛ս փութով սպանանել զնա, զի ազատի
յանհնարին տանջանացն»:

Եւ յուղարկեալ Բաղուին՝ զվերակացու տանն իւրոյ
առ Սօֆի Խալիլն, լի բարկութեամբ և ասէ. «Քանի՛ անէծս
չահիս մեզ և զաւակաց մերոց և թերթեութիւն հաւատոց
մերոց. արձակեա՛ս զայրդ անմեղ, զի զինչ շահ է մեզ ի հեղ-
մանէ արեան դորա»:

Եւ նա ասէ. «Ո՛չ կարեմ թողուլ վասն երդմանն իմոյ,
այլ դու առաքեա՛ս և հան զնա բռնութեամբ ի ձեռաց իմոց,
զի անպարտ մնամ ես յերդմանէն»:

Եւ այնպէս արարեալ՝ ազատեաց զնա ի ձեռաց նորա,
և յուղարկեաց ի վանս իւր: Իսկ նա յոյժ արտմեցաւ և
մեղադրեաց քուերն իւրոյ՝ վասն խափան առնելոյն նմա
զասպարէզ նահատակութեանն իւրոյ:

Եւ ապա յետ տարւոյ միոյ, զնաց փափագանօք յերու-
սաղէմ և երկրպագեաց տնօրինական տեղեացն Քրիստոսի:
Եւ դարձեալ եկն ի սեպհական աթոռն իւր ի Տաթև և
բարեձեռութեամբ և ճգնաւոր առաքինութեամբ վճարեալ
զմնացեալ ժամանակս կենաց իւրոց, փոխեցաւ յերկիրն
կենդանեաց ի վերինն Երուսաղէմ, ի կարգս նահատակացն
և ի համարս հայրապետացն:

Գործեցաւ այս ի ՋԼԻ թուականիս մերում, ի փառս
Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ:

Մ Ո Ւ Ր Ը Տ Վ Ը Ն Ե Ց Ի

✠ ԶԼԳ մարգաց յԳ=1485

Սորա հայրն տաճկացեալ էր. վասն որոյ ըմբռնեցին զնա այլազգիքն, և առեալ ածին առաջի Սուլէյման իշխանին, որ էր աթաբակ և հայրազուլի Յաղուպ փառաշահին:

Ասէ ցնա իշխանն Սուլէյման. «Իարձիր ի հաւատս հօրքո և ես մեծամեծ պարզեաց արժան առնեմ դքեզ, և թէ ոչ լսես ինձ, չարաչար սպանանեմ դքեզ»:

Իսկ նա յայտնապէս անարգեաց զհաւատս հօրն իւրոյ և զօրէնս նոցա: Վասն որոյ հրամանաւ իշխանին հարին զնա սրով ի կուշտն և քարշեցին ընդ երկիր հարկանելով աքցի և բռնցի: Եւ նա բարձրաձայն դաւանէր զՔրիստոս Աստուած և փառաբանութիւն մատուցանէր ամենասուրբ Երրորդութեանն, որքան շունչն ի մարմնի էր. և անդէն արտաքոյ քաղաքին քարկոծ արարին զնա բազմութիւն Տաճկացն:

Եւ այնպէս ըսելի դաւանութեամբ կատարեցաւ ի Քրիստոս սուրբն Մուրատ, զոր եկեալ յետոյ քրիստոնէիցն բարձին պատուով զսուրբ մարմինն և տարեալ եղին ի տապանի՝ առ դրան եկեղեցւոյն սրբոյն Պօղոսի. յորմէ ըստու՛մ՝ ըժշկութիւնք կատարին ամենայն զաւոց, ևս առաւել տենդից և ջերմոց:

Կատարեցաւ սուրբ վկայն Քրիստոսի Մուրատ ի թուականիս հայոց Զ և ԼԴ, ի մարգաց ի ԺԴ, ի փառս Քրիստոսի:

ՎԵՐՁ

ԵՌԱՋՅԻՆ ՀԱՏՈՐԻ

ՅԱՆԿ

Ա. ՀԱՏՈՐԻ

1. Թէոգորոս արեղայ Սերաստացի	էջ 3
2. Գոհարինէ Սերաստացի	6
3. Խոսրով Գանձակեցի	10
4. Յովսէփ Գունեցի	26
5. Սարգիս իշխան Խաչենեցի	44
6. Յորդանան վկայ թուրք	45
7. Թէոգորոս Անարացի	46
8. Տէր Առաքել քահանայ Անչրորցի	66
9. Գրիգոր Անչրորցի	67
10. Գրիգոր Հաղբակեան Խաչենեցի	68
11. Ստեփանոս Վանահայր	70
12. Զարյոյ իշխան և տէր Խաչենոյ	73
13. Գրիգոր Բալուեցի, Արմէն և Կիրակոս	75
14. Կիրակոս Միակեաց	85
15. Զուատ մանուկ	86
16. Գրիգոր եպիսկոպոս Կարնեցի	87
17. Ամէնաւաղ Կերջանցի	94
18. Կիրակոս Վարդապետ	98
19. Սարգիս նահատակ	99
20. Վանակ եպիսկոպոս Բջնոյ	100
21. Ստեփանոս արքեպիսկոպոս Սերաստիոյ	101
22. Մարտիրոս Կողբացի	107
23. Աւագ Սարմատեցի	108
24. Նղիսարեթ Ի Սառաբասայ	114
25. Զաքարիա կաթողիկոս Աղթամարցի	116
26. Ստեփանոս քահանայ և Մուսեֆիր տանուէր	124
27. Թամար Մսկացի	126
28. Մելքիսէթ և Կարապետ Վանեցի	131
29. Յովհաննէս քահանայ Չմշկածաղցի	134
30. Իսահակ պարսիկ թուրիթեցի	137
31. Յիմար Վանեցի	141

32. Զարարիէ տանուաէր	էջ 145
33. Մուրատչահ Արծկեցի	146
34. Մկրտիչ, Յովհաննէս, Արիստակէս և այլ ութ վկայք	147
35. Վարդան Բաղիշեցի	148
36. Հազարչ քահանայք	155
37. Ստեփաննոս վարդապետ, Պետրոս քհ. Խիզանցիք և Ստեփաննոս ուրացող ի Սորբ գեղջէ	156
38. Թովմա ի Պուսլիկ Վանաց	169
39. Գրիգոր Խլաթեցի	170
40. Յակոբ Ովսանացի	181
41. Ղազար վարդապետ Բաղիշու	182
42. Յովհաննէս մանուկ Խլաթեցի	183
43. Յովհաննէս Կալիսկոպոս Տարօնոյ	190
44. Ստեփաննոս մանուկ Առասանդինուպոլսեցի	194
✓ 45. Գաւիթ Խարբերիցի	195
46. Սիրուն Հիղնացի	198
47. Ստեփաննոս խոստովանող արքեպիսկոպոս Տաթևու	202
48. Մուլատ Վանեցի	208

Քրիստոնէութեան և Ս. Էջմիածնի հաստատութեան 16^{րդ}
և Գրեքի գիւսի 15^{րդ} դարադարձի առթիւ

Հրատարակուած է Մայր Աթոռի տպարանում

աւիստութեամբ

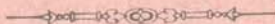
Յ. ՄԱՆԱՆԳԵԱՆԻ ԵՒ Ն. ԱՃԱՌԵԱՆԻ

ՀԱՅՈՅ ՆՈՐ ՎԿԱՆԵՐԸ

(1155—1843)

(գիտական հրատարակութիւն)

Հաւարումն հարիւր քսանից աւելի հայ նոր նահատակների
վերաբերեալ յիսուն անախդ և եօթանասունից աւելի
հրատարակեալ վիպարանական գրութիւնները—վկա-
յարանութիւններ, տաղեր, ներբողեաններ, տապա-
նադրեր, արձանագրութիւններ, յեշատակու-
թիւններ ևն, բաղմաթիւ ձեռագրաց համեմա-
տութիւններով, ընդարձակ տեղեկութիւն-
ներով և ծանօթութիւններով:

Նոյնը ժողովրդական հրատարակութ. Ա. հատ. գին 50 կ.
— Հասոր Բ. (մամուլի տակ) գին 50 կ.

